

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET

IVANA LJ. STOJANOVIĆ PRELEVIĆ

PERFORMATIVI I REFLEKSIVNA
KOMUNIKACIJSKA NAMERA

Doktorska disertacija

Beograd, 2013.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

IVANA LJ. STOJANOVIĆ PRELEVIĆ

PERFORMATIVES AND REFLEXIVE
COMMUNICATIVE INTENTION

Doctorial dissertation

Belgrade, 2013.

Mentor

Redovni profesor dr Živan Lazović, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Članovi komisije:

Redovni profesor dr Vojislav Božičković, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Docent dr Andrej Jandrić, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Izjave zahvalnosti

Za izradu doktorske disertacije veliku zahvalnost dugujem mentoru Živanu Lazoviću, na profesionalnoj saradnji i korisnim sugestijama. Takođe, zahvalila bih članovima komisije Vojislavu Božičkoviću i Andreju Jandriću na pomoći pri finalnoj izradi disertacije.

Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu, na kome sam zaposlena kao asistent, zahvaljujem na finansijskoj podršci koja mi je u značajnoj meri olakšala uslove izrade disertacije. Veliku zahvalnost dugujem profesoru i kolegi Radomiru Videnoviću, kao i kolegicama i kolegama sa Departmana za novinarstvo koji su mi bili podrška tokom studiranja i izrade disertacije.

Učestvovanje na filozofskim radionicama „Mind, World and Action” na Međunarodnom Univerzitetskom centru za postdiplomske studije u Dubrovniku, omogućilo mi je da razmenim mišljenja o određenim tezama koje ispitujem u doktorskoj disertaciji, sa poznatim filozofima: Timotijem Vilijamsonom i Korin Beson. Ovom prilikom zahvalila bih posebno Milošu Arsenijeviću, jednom od direktora „Mind, World and Action”. Takođe, zahvalna sam Nenadu Mišćeviću koji me je uputio na literaturu značajnu za moju doktorsku disertaciju, i F. Rekanatiju na razgovoru o idejama koje sam predstavila u doktoratu. Neke ideje predstavljene u doktorskoj disertaciji prezentovala sam na međunarodnoj konferenciji „Jezik, književnost, komunikacija” na Filozofskom fakultetu u Nišu. Zahvaljujem Biljani Mišić Ilić i Đorđu Vidanoviću na preporučenoj literaturi za doktorat i podsticajnim komentarima.

Posebnu zahvalnost dugujem suprugu Dušku. Roditeljima, sestri i svim bliskim i dragim osobama koje su uvek uz mene dugujem neizmernu zahvalnost.

PERFORMATIVI I REFLEKSIVNA KOMUNIKACIJSKA NAMERA

Rezime

U doktorskoj disertaciji ispitujemo da li je Ostinovo (John L. Austin) odbacivanje distinkcije *performativ/konstativ* opravdano. Glavni razlog za odbacivanje ove distinkcije Ostin je video u tome što se, s jedne strane, procena konstativa u terminima istinitosti/lažnosti može proširiti i na performative, dok se, sa druge strane, procena performativa u terminima uspešnosti, prikladnosti i sl., može primeniti i na konstative. Zbog toga se Ostin okreće analizi govornih činova uopšte, koji se međusobno razlikuju po takozvanoj ilokucionoj snazi. Složićemo se sa Ostinovim relativizovanjem distinkcije performativ/konstativ, ali ne i sa proširenjem primene kriterijuma istinitosti. Kvalifikacija uspešno/neuspešno se može primeniti na konstative, posmatrane kao vrstu performativa, dok se kvalifikacija istinito/lažno ne može primeniti na ostale vrste performativa. Dok se kvalifikacija istinito/lažno odnosi na iskaze, distinkcija uspešno/neuspešno odnosi se na govorne činove.

U prvom poglavlju određujemo distinkciju performativ/konstativ odvojivši *implicitne* od *eksplicitnih performativa*, i izlažemo Ostinove uslove za uspešne performative, kao i Ostinovu klasifikaciju ilokucionih snaga. Ostin razlikuje pet vrsta ilokucionih snaga i to: *verdiktive*, *egzercitive*, *komisive*, *behabitivne* i *ekspozitive*. Ne slažemo se sa Ostinom da se verdiktivi i egzercitivi mogu odnositi samo na sudije i službena lica, i dajemo primere u kojima se oni primenjuju i na druge osobe. Verdiktive i egzercitive delimo na jake i slabe: prvi se tiču službenih a drugi neslužbenih lica. Takođe uvodimo tri nova konteksta u kojima se egzercitivi javljaju (§ 1.5).

U drugom poglavlju ispitujemo ulogu namere u procesu komunikacije, vrste namera i refleksivnu komunikacijsku nameru. Polazeći od pretpostavke da je za uspešan proces komunikacije neophodno prepoznavanje značenja izricanja, ispitujemo neke od različitih stanovišta kako bismo došli do odgovora na pitanje: Kako određujemo značenje izricanja? Tako u drugom poglavlju (§ 2.1) objašnjavamo pojmove „Ono što je rečeno“ i „Ono što je implicirano“, u § 2.2 značenje

Grajsovog pojma refleksivne namere i u § 2.2.1. Serlov prigovor Grajsovom određenju refleksivne komunikacijske namere. Serl smatra da se govornikovo značenje odnosi na nameru da se kod slušaoca proizvede izvestan efekat, a kod slušaoca je razumevanje izricanja povezano sa prepoznavanjem te namere. On prigovara Grajsu da ne dovodi u vezu prepoznavanje namere sa razumevanjem. Ne slažemo se sa Serlovim prigovorom pozivajući se na *shemu 1* (str. 43), koja pokazuje da se značenje izricanja razume putem prepoznavanja *namere* i razumevanja *govornikovog značenja*. Pojmu namere pristupamo iz ugla sledećih teorija: *filozofske pragmatike* (Grajs, Rekanati), *teorije relevancije* (Sperber i Vilsonova) i *lingvističke komunikacije* (Kent Bah). Nalazimo da je Bahova *referencijalna namera* slična Grajsovoj refleksivnoj nameri. Referencijalna namera deo je komunikacijske namere. Ova namera određuje referenciju, tako što se posredstvom nje referira na određen objekat. To bi bila namera koja je usmerena na slušaoca. Pragmatička činjenica da govorno lice koristi određeni izraz, smatra Bah, slušaocima omogućava da se fokusiraju na govornikovo značenje. Bah smatra da ta informacija nije, sama po sebi, obuhvaćena ni terminom, ni kontekstom, već namerom, jer govorno lice bira izraz koji će uputiti slušaocu. Prema Rekanatiju pak, komunikacijska namera se sastoji od neograničenog broja podnamera. Za objašnjenje podnamera, bitna je evidencija koju nam one pružaju – i kod prirodnih, i kod neprirodnih značenja. Kod prirodnih značenja, sama namera govornog lica obezbeđuje evidenciju, a kod drugih značenja, postoji namera da se proizvede više evidencija nego što to sama namera govornog lica pruža. Rekanatiјеvo stanovište razlikuje se od Grajsovog po tome što je Grajs tvrdio da ispunjavanje namere zavisi od njenog prepoznavanja, dok, prema Rekanatiju, u slučaju prirodnih značenja imamo odsustvo refleksivnosti, a namera se i dalje opisuje kao komunikacijska. U teoriji relevancije (Sperber i Vilsonova) uloga namere jeste da odredi istinosne uslove iskaznog sadržaja izricanja. Sperber i Vilsonova smatraju da je izricanje prosto evidencija o govornikovom značenju, i da bi shvatio značenje tog izricanja, slušalac mora odrediti govornikovo značenje.

U trećem poglavlju ispitujemo ulogu konvencija u performativima. Ovde branimo Ostinovo stanovište da su performativi društveno konvencionalni (da su određeni kontekstom). Za analizu konvencije kod govornih činova bilo je neophodno ispitati odnos konvencija i institucija (§ 3.1), pojmove *referencije*, *predikacije* i *regulativna i konstitutivna pravila* (§ 3.1.1), Serlovo razlikovanje *sirovih* i *institucionalnih činjenica* (§ 3.2) i odnos pravila i konvencija (§ 3.3).

U četvrtom poglavlju izlažemo analizu nekih vrsta nedoslovnih činova. Misli ne prenosimo uvek bukvalno, otuda i razlikovanje *doslovnih* i *nedoslovnih govornih činova*. Ostin je nedoslovne činove smatrao neiskrenim i kao *parazitske činove* stavio ih je nasuprot doslovnim činovima. Mi smo sprovedli analizu nekih nedoslovnih činova: metafore, ironije, nedorečenosti, umanjenja, i pokazali njihovu ulogu u svakodnevnoj komunikaciji. Analiza značenja ovih činova pokazuje da ona često mogu biti „skrivena“ što ukazuje da postoji razlika između značenja izricanja i značenja rečenica. Na primer, u slučaju ironije, mi možemo reći: „Kako je divno vreme napolju!“ i verovati da je napolju loše vreme. Na kraju ovog poglavlja dajemo zaključak da je upotreba tropa u svakodnevnoj komunikaciji veoma raširena. Namera igra važnu ulogu u prepoznavanju značenja izricanja i u slučaju tropa. Do nerazumevanja može doći ukoliko slušalac ne prepozna komunikacijsku nameru.

U petom poglavlju ispitujemo neophodnost upotrebe teorije govornih činova u analizi vrsta ilokucionih snaga. Cilj nam je da uporedimo različite klasifikacije ilokucionih snaga. Ostinovo razvrstavanje ilokucionih snaga uticalo je na mnoge kasnije klasifikacije. U radu analiziramo Serlovu, Bahovu i Harniševu, i Rekanatijevu klasifikaciju, kako bismo proverili valjanost Ostinove podele i napravili novu i precizniju.

U šestom poglavlju ispitujemo Serlovu tezu po kojoj nisu svi performativi tvrdnje i tezu da su svi performativi deklaracije. Prvu tezu prihvatamo, dok drugu odbacujemo. Takođe, odbacujemo Serlovu tezu da su svi performativi eksplicitni.

U završnim razmatranjima potvrđujemo da je performativna hipoteza o gramatičkom kriterijumu distinkcije performativ/konstativ nepotpuna. Zaključujemo i da se kvalifikacija istinito/lazno tiče iskaznog sadržaja, a ne govornog čina. Kvalifikacija uspešno/neuspešno odnosi se na performative, ali i konstative kao vrstu performativa. U zaključku nudimo novu klasifikaciju ilokucionih snaga. Ona se temelji na Ostinovoj i Bahovoj i Harniševoj klasifikaciji. Naša klasifikacija obuhvata sledeće ilokucione snage: verdiktivi, direktivi, komisivi, behabitivi, ekspozitivni, prediktivi i konstativi.

Ključne reči: performativi, konstativi, komunikacijska namera, reflektivna namera, ilokucionna snaga, klase ilokucionih snaga, konvencionalnost, teorija govornih činova, teorija relevancije, lingvistička komunikacija, kvalifikacija uspešno/neuspešno.

PERFORMATIVES AND REFLEXIVE COMMUNICATIVE INTENTION

Summary

This dissertation examines whether John Austin's rejection of the *performative/constative* distinction is justified. He rejects this distinction because, on the one hand, he believes that the evaluation of constatives in terms of truthfulness can be extended to performatives, and that the evaluation of performatives in terms of happy/unhappy distinction can be extended to constatives, on the other. For these reasons, he turns to providing an analysis of illocutionary acts in general, which can be distinguished by the so called "illocutionary force". In the dissertation, Austin's relativization of the performative/constative distinction is accepted, while his extension of the criterion of truthfulness to performatives is questioned. The happy/unhappy qualification can be applied to constatives, when considered as performatives, but the true/false qualification cannot be applied to other kinds of performatives. While the true/false qualification is related to propositions, the happy/unhappy distinction is related to speech acts.

In the first chapter, we define the performatives/constatives distinction distinguishes *implicit* from *explicit* performatives, and put forward Austin's conditions for happy performatives, as well as Austin's classification of illocutionary forces. Austin distinguishes between five classes of illocutionary forces: *verdictives*, *egzercitives*, *commissives*, *behabitives* and *expositives*. We do not accept Austin's claim according to which verdictives and egzercitives rely only on judges and official persons, and gives examples in which verdictives and egzercitives are applied to other persons. We distinguish between strong and weak readings of verdictives and egzercitives: the former are meant for official persons, while the latter are meant for unofficial persons.

In the second chapter, the role of intention in the process of communication, as well as the kinds of intention and reflexive communicative intention are analyzed. The analysis starts off with a supposition that for a successful process of communication we have to recognize the meaning

of an utterance. The chapter proceeds by exploring some different views on how to determine the meaning of an utterance. In this chapter, the key notions that are relevant for this work are laid out. For example, “What is said” and “What is implicated” phrases are explained in the § 2.1. Grice’s notion of *reflexive communicative intention* is spelled out in the § 2.2, while in the § 2.2.1. Searle’s objection to Grice’s definition of *reflexive communicative intention* is presented. Searle claims that the speaker’s meaning is related to an intention in order to produce effects to a hearer, while the hearer’s understanding of an utterance is related to the recognition of speaker’s intention. Searle objects to Grice that he doesn’t tie the recognition of meaning of an utterance with the recognition of intention. We challenge Searle’s objection by using schema 1 (p. 43). which shows that the recognition of utterance relies on the recognition of speaker’s meaning and intention. The notion of *intention* is analyzed in relation to the following theories: *philosophical pragmatics* (Grice, Recanati), *psychological pragmatics* (Sperber & Wilson) and *linguistic communication* (Kent Bach). We find out that Bach’s notion of *referential intention* is similar to Grice’s notion of *reflexive communicative intention*. The referential intention is a part of the communicative intention, by which we are enabled to pick out the object of reference. That would be the intention which is directed at hearers. According to Bach’s opinion, the pragmatic fact that speaker uses some expression, enables hearers to focus on speaker’s meaning. That information is not, by itself, encompassed by a notion, or a context, but it is encompassed by speaker’s intention, because a speaker chooses expression which he will send to a hearer in order to realize his communicative intention. Recanati thinks that the communicative intention consists of unlimited number of subintentions. In order to explain this subintentions, we need some evidence that they provide us both with the natural and nonnatural meanings. In the case of natural meanings, the speaker’s intention itself provides evidence for the meaning of an utterance, while in the case of the other meanings, there is an intention which provides more than one kind of evidence for the meaning of an utterance. In contrast to Grice, who thinks that the fulfilment of an intention depends on its recognition, Recanati thinks that in the case of natural meanings the reflexivity is absent, while the intention is still communicative. According to the so-called relevance theory put forward by Sperber and Wilson, the role of intention is to determine the truth conditions of the propositional content of the utterance. Sperber and Wilson hold that an utterance is simply an evidence for the speaker’s meaning, and in order to

understand the meaning of the utterance, a hearer has to rely on this evidence and *infer* the speaker's meaning.

In the third chapter, we are exploring the role of conventions in performatives. In this chapter, we accept Austin's view according to which performatives are socially conventional speech acts, that is, according to which they are determined by context. For the purpose of our analysis, we need to investigate the relation between conventions and institutions (§ 3.1), the notions of *reference, predication, and regulative and constitutive norms* (3.1.1), Searle's distinction between brute facts and institutional facts (§3.2.), as well as the relation between norms and conventions (§ 3.3).

In the fourth chapter, we present an analysis of some non-literal speech acts. Bearing in mind that we do not always express our thoughts literally, we can draw a distinction between literal and non-literally speech acts. Austin has noticed that non-literally speech acts are insincere and put them aside as "parasitic" on those which are literal. We consider some non-literal speech acts, such as metaphores, hyperboles, attenuations and understatements, and describe the roles they play in everyday communication. The analysis these speech acts shows that they usually have "cover meanings" which indicates that utterance meanings can be different from sentence meanings. For example, in the case of irony, we can say: "It's beautiful [weather] outside" and at the same time believe that it's not beautiful outside. At the end of this chapter, we conclude that the use of tropes in everyday communication is widespread. In the case of tropes intention plays certain role in the recognition of utterance meanings. If hearer doesn't recognize communicative intention, communication can produce misunderstanding.

In the fifth chapter, we explore the need for applying the theory of speech acts to the analysis of illocutionary forces. The aim is to make comparison between different classifications of illocutionary forces, such as Searle's, Bach's and Harnish's and Recanati's are.

In the sixth chapter, we examine Searle's thesis according to which it is not the case that all performatives are statements, as well as the thesis according to which all performatives are declarations. The former thesis is accepted and the latter rejected. Also, we disapprove Searle's thesis that all performatives are explicit.

In the seventh chapter, we conclude that the performative hypothesis about grammatical criterion of performative/constative distinction is incomplete. We conclude that qualifications such as truth/false are related to propositional content, not to speech acts, while happy/unhappy qualifications are related to performatives, as well as to constatives considered as a kind of performatives. In the concluding part of the dissertation, we provide a new classification of illocutionary forces, which includes the following illocutionary forces: verdictives, directives, commissives, behavitives, expressives, expositives, predictives and constatives.

Keywords: performatives, constatives, communicative intention, reflexive intention, illocutionary force, classification of illocutionary forces, conventionalism, theory of speech acts, relevance theory, linguistic communication, qualification happy/unhappy.

Sadržaj

Podaci o mentoru i članovima komisije

Izjave zahvalnosti

Rezime

Summary

Uvod	1
1. Performativi i konstativi	
1.1. Neke podele performativa	7
1.1.1. Uspješni i neuspješni performativi	8
1.1.2. Nepodesni govorni činovi (<i>infelicity</i>)	9
1.1.3. Implicitni i eksplicitni performativ	14
1.2. Ostinovo relativizovanje distinkcije performativ/konstativ	16
1.2.1. Logički sled, pretpostavljanje, podrazumevanje i odbacivanje kriterijuma uspešnosti/neuspešnosti kao kriterijuma distinkcije performativ/konstativ ..	17
1.3. Različiti aspekti upotrebe jezika: lokucija, ilokucija i perlokucija	20
1.4. Mogućnost jasne granice između performativa i konstativa	26
1.5. Ostinova nova podela: klase ilokucionih snaga	28
2. Namera i vrste namera	
2.1. „Ono što je rečeno“ i govornikovo značenje	37
2.2. Grajs o nameri: reflektivna komunikacijska namera	41
2.2.1. Serlov prigovor Grajsovom određenju reflektivne komunikacijske namere	44
2.2.2. Implikatura/eksplikatura	46
2.3. Sperber i Vilsonova o komunikacijskoj nameri	47
2.3.1. Sperber i Vilsonova o distinkciji kazivanje/impliciranje	51
2.4. Kent Bah o komunikacijskoj nameri i kontekstu	53
2.5. Rekanati i Bah o reflektivnoj komunikacijskoj nameri	56
3. Konvencionalnost i govorni činovi	
3.1. Konvencije i institucije	61
3.1.1. Referencija, predikacija i pravila	63

3.2. Jezik kao institucija: razlikovanje sirovih i institucionalnih činjenica.	65
3.3. Da li pravilo podrazumeva konvenciju i vice versa?	65
3.4. Da li su performativi konvencionalni činovi?	67
3.5. Problem konvencionalnosti govornih činova: antikonvencionalističko stanovište	68
3.5.1. Ostin i antikonvencionalizam	69
3.5.2. Pragmatička konvencionalnost	70
3.5.3. Argumenti protiv antikonvencionalizma	72
4. Nedoslovni govorni činovi	
4.1. Ironija i hiperbola	78
4.1.1. Prekršaji konverzionih maksima	81
4.2. Metafora i metonimija	82
4.2.1. Serlovo formulisanje problema metafore	83
4.2.2. Serlovi principi interpretacije metafore	86
4.3. Nedorečenosti i umanjnja	88
4.4. Upotreba tropa u komunikaciji	89
5. Teorija govornih činiva i različite podele klasa ilokucionih snaga	
5.1. Različite klasifikacije ilokucionih snaga: sličnosti i razlike	94
5.1.1. Serlova pravila za upotrebu govornih činova i klasifikacija ilokucionih snaga	94
5.1.2. Serlovi kriterijumi za sastavljanje liste ilokucionih snaga	98
5.1.3. Serlova kritika Ostinove klasifikacije ilokucionih snaga	100
5.2. Rekanatijeva klasifikacija	101
5.3. Bahova i Harniševa klasifikacija ilokucionih snaga	104
6. Performativi: tvrdnje ili deklaracije?	
6.1. Namera kao sastavni deo performativa	109
6.2. Bah protiv Serla	111
6.3. Svi performativi su deklaracije?	112
6.3.1. Eksplicitnost nasuprot nagoveštavanju	116
7. Završna razmatranja: Performativna hipoteza	
7.1. Performativ – konstativ	120
7.2. Nova klasifikacija ilokucionih snaga	123
<i>Literatura</i>	127
<i>Biografija autora</i>	132

PERFORMATIVI I REFLEKSIVNA KOMUNIKACIJSKA NAMERA

UVOD

Kada govorimo o ljudskoj komunikaciji, mislimo na verbalnu i neverbalnu komunikaciju (psihologija), intrapersonalnu, interpersonalnu, grupnu, masovnu, međukulturnu (komunikologija) itd. (Jovanović, 2012). Filozofe nisu interesovale toliko razne forme komunikacije koliko mogućnosti preciznog određenja značenja rečenica, izricanja i govornih činova.¹ Da bi objasnili značenje, neki od njih su se pozivali na psihološka stanja, poput verovanja, mišljenja, namera, ili na objektivna stanja, poput stanja stvari ili konteksta (pragmatika), dok su drugi značenje tumačili pomoću semantičkog sadržaja reči i rečenica (semantika). Neki filozofi povlače razliku između doslovnog i nedoslovnog značenja izricanja (Džon Serl, teoretičari relevancije – Sperber i Vilsonova i dr.), kao i između različitih aspekata upotrebe jezika koje identifikuju kao lokuciono, ilokuciono i perlokuciono značenje (Džon Ostin, videti §1.3). Grajs predlaže inferencijalizam i prepoznavanje refleksivne komunikacijske namere kao metod određenja značenja izricanja (Pol Grajs, § 2.2).

Govorom, osim što opisujemo nešto, možemo i činiti izvesne radnje. Otuda Ostin razlikuje konstative i performative. On je u početku smatrao da prvi mogu biti istiniti/lažni dok drugi predstavljaju konkretne radnje: obećanja, zakletve, molitve itd. U vezi sa ovom distinkcijom, nameću se pitanja: nije li i opisivanje radnja i zar činovima obećanja, zaklinjanja, molitve, ne opisujemo radnje koje činimo? U radu nastojimo da pokažemo kako se može relativizovati distinkcija performativ/konstativ. Takođe, kvalifikaciju istinito/neistinito, prvobitno primenjivanu na konstative, modifikujemo i prihvatamo kvalifikaciju uspešno/neuspešno za performative kao i za konstative. Opisivanje činova istovremeno kao radnji i kao opisa otvara problem dvosmislenosti;

1 Strosn pravi razliku između rečenice, upotrebe rečenice i izgovaranja rečenice (videti u: Strosn, P. F. (1968) „On Referring“, *The Theory of Meaning*, ed. G. H. R, Parkinson, Oxford University Press). Serl pravi sledeću razliku: izgovaranje reči, morfema, rečenica = izvođenje izricanja; referisanje i predikacija = izvođenje iskaznih činova; tvrđenje, postavljanje pitanja, naređivanje = izvođenje ilokucionih činova. Mi u radu koristimo sledeće prevode: iskaz (proposition), izricanje (utterance).

na primer, ukoliko nekome naređujemo i taj čin odredimo kao čin pomoću koga opisujemo da naređujemo, to može dovesti do umanjnja moći čina naređenja, tako što umanjujemo autoritet govornog lica. Da bi se izbegao problem dvosmislenosti Ostin predlaže uvođenje eksplicitnih glagola poput „naređujem ti“, „molim te“, „zaklinjem se“, itd. Upotreba ovih glagola omogućuje nam da odredimo relevantno značenje čina i izbegnemo dvosmislenost. Drugi način jeste prepoznavanje komunikacijske namere govornog lica, što je malo teže jer su namere skrivene. Smatramo da je prepoznavanje komunikacijskih namera veoma bitno za prepoznavanje značenja izricanja. Najvažnija je *refleksivna komunikacijska namera* (Grajs), ali postoje još *informaciona namera* (Sperber i Vilsonova) i *referencijalna namera* (Kent Bah) i dr. Uspešne performative prate iskrene namere o kojima govorimo u drugom poglavlju.

Postoje različite vrste performativa, a konstativi su jedna od njih. Ostinova osnovna podela je na: verdiktive, egzercitive, komisive, behabitive i ekspozitive. Značenje izricanja možemo odrediti pomoću ilokucione snage, na koju nam ukazuje performativni glagol, npr. „Naređujem ti...“ jeste čin koji ima snagu naređenja. Ilokucija je jedan od aspekata upotrebe govornih činova (osnovnih jedinica komunikacije), pored nje govorni činovi imaju lokucioni (izricanje reči) i perlokucioni aspekt (efekti koji se činovima ostvaruju).

Ostinovo stanovište po pitanju statusa performativa je radikalno konvencionalističko. Kada je reč o konvencijama, razlikujemo jezičke i društvene konvencije. Jezička konvencionalnost omogućava postojanje jezika i kulture, dok društvena konvencionalnost predstavlja šire područje, i obuhvata situacije u kojima se među individuama odvija razgovor. U radu branimo stanovište teoretičara koji zastupaju društveni konvencionalizam (§ 3). Kent Bah je postavio pitanje da li konvencija podrazumeva prisustvo pravila i vice versa? Da li pravilo da se u službenim prostorijama ne sme pušiti, podrazumeva konvenciju o zabrani pušenja u službenim prostorijama? Bah i Harniš smatraju da nije svaki čin koji je vođen pravilom i konvencionalan, kao i da nije svaki konvencionalni čin vođen pravilom. Primenjujući deskriptivni metod ovi autori dolaze do zaključka sa kojim se slažemo – da su pravila i konvencije različiti, i da činovi mogu biti vođeni pravilom, konvencijom ili i jednim i drugim zajedno. Da li su Ostinovi uslovi za uspešne performative pravila ili konvencije? Naš odgovor je da su uslovi pravila, a da su performativi konvencionalni činovi. Na kraju trećeg poglavlja ukazujemo na neke kritike konvencionalističke teorije. Na primer, prema

Vornoku nisu sve ilokucije društveno konvencionalne. On kritikuje Ostina zato što ne pravi razliku između vanjezičkih činova (poput krštenja i zaklinjanja) i govornih činova, kao što su saveti, tvrdnje, informacije i drugo. Prema Vornokovom mišljenju: „Kada koristim rečenicu *s*, da izvedem govorni čin *A*, nema konvencije koja povezuje izgovaranje rečenice sa određenim govornim činom (izuzev uobičajene jezičke konvencije, koja fiksira značenje *s*)” (Recanati, 1987: 80). To znači da ne postoji druga konvencija do jezička konvencija koja bi posredovala između izricanja i ilokucionih snaga. Međutim, primećujemo, kada kažemo „hvala” u trenutku kada nam neko učini neku uslugu, ili, pak, kažemo „doviđenja”, ili izgovorimo neki drugi pozdrav prilikom razdvajanja s nekim, prema društvenoj konvenciji izgovaranjem ovih reči ispoljavamo pristojno ponašanje ili određenu socijalnu činjenicu. „Zdravo” je konvencionalna forma za pozdrav. Ovde je reč o konvencionalnoj vezi između izricanja i ilokucione snage. Ipak, Vornok ne odbacuje mogućnost postojanja društvene konvencije (na primer, prilikom čina krštenja). Zaključak u ovom poglavlju je da postoji ista konvencija u činu krštenja i činu čestitanja – to je društvena konvencija, koju još nazivamo pragmatička konvencija (Recanati), koja povezuje izricanja sa izvesnom ilokucionom snagom. Pomoću metode pojmovne analize dajemo argumente u prilog konvencionalističkoj tezi u §3.4.1, §3.4.2 i §3.4.3.

Ostin je svoju analizu ograničio na „ozbiljne činove”², nasuprot kojima stoje takozvani parazitski činovi. To su činovi koji se koriste u poeziji, vicevima, pozorištu itd. Njih prati neiskrenost; njih kao takve Ostin ne analizira, dok ozbiljne činove podvrgava performativnoj analizi pozivajući se na šest uslova za uspešne performative koji pored konteksta uključuju izvesna psihološka stanja govornog lica. Ukoliko su oni zadovoljeni, govorimo o uspešnim performativima, a ako nisu, onda su u pitanju neuspešni performativi. Činovi poput metafora, ironija, mejoza, umanjenja su takozvani nedoslovni činovi, koji se ne javljaju samo u literaturi već i u svakodnevnom životu. Smatramo da nam oni mogu olakšati komunikaciju (§ 4). Međutim, s obzirom na to da se radi o nedoslovnim značenjima, potrebna je neka vrsta interpretacije značenja. Serl, na primer, predlaže interpretaciju metaforičkog značenja.

2 Pojam „ozbiljnih“ i „neozbiljnih“ činova koristio je Gotlob Frege. Za ove se činove po Fregeu pitanje istinitosti/neistinitosti i ne postavlja.

Na kraju, ispitujemo različite klasifikacije ilokucionih snaga (Serlovu, Bahovu, Rekanati-jevu) i pravimo uporednu analizu sa Ostinovom klasifikacijom koja im je u osnovi. S obzirom na to da svaka od njih ima neke svoje prednosti ali i nedostatke, nudimo novu klasifikaciju. Ona se sastoji iz verdiktiva, direktiva, komisiva, behabitiva, ekspozitiva, prediktiva, konstativa (§ 7).

1

PERFORMATIVI I KONSTATIVI

Jezik može imati različite funkcije: deklarativnu, imperativnu, ekspresivnu i još mnoge druge. Pomoću jezika možemo: postavljati pitanja, davati pohvale, kritikovati nekoga ili nešto, naređivati, moliti, obećavati, izražavati unutrašnja stanja, kao što su osećanja, verovanja, namere, i još mnogo toga.

Rukovođen idejom da nam jezik ne služi samo za to da nešto kažemo i da opisujemo stanje stvari, već da njime možemo obavljati i neke druge aktivnosti, Džona Ostin³ je povukao razliku između performativnih i konstativnih činova, za koje ćemo nadalje koristiti termine *performativi* i *konstativi*.

Performativi su govorni činovi kojima, osim što *kažemo nešto*, i *činimo nešto*. *Konstativi su govorni činovi kojima opisujemo određena stanja stvari, kao kada kažemo: „Mačka je na prostirci“.*

U performative spadaju: obećanja, zapovesti, molbe, pohvale, imenovanja, tvrdnje, i niz drugih govornih činova,⁴ koje ćemo kasnije biti u prilici da navedemo. Primer performativa je izgovorena rečenica: „Molim te dodaj mi čašu vode“. Kao govorni čin ona očigledno predstavlja molbu. Međutim, ako kažemo: „Dodaj mi čašu vode!“ – ovaj čin postaje naređenje. „Hvala!“ je takođe performativ, kojim izražavamo zahvalnost za nešto što je neko učinio, čini ili će učiniti. „Neka se ovaj brod zove kraljica Elizabeta“ jeste institucionalni čin imenovanja (Ostin, 1924: 15).

3 Ostinova *Harvardska predavanja*, iz 1955. godine, objavljena su posthumno u Oksfordu, 1962. godine. Ostinovi ogleđi (njih petnaestak), objavljeni su pod naslovom *Philosophical Papers*. Njegove dve knjige, *Sense and Sensebilia* i *How to Do Things with Words, takođe su posthumno objavljene*, a rekonstruisali su ih Vornok i Armson.

4 Performativi su izgovorene rečenice, ali i govorni činovi. *Teorija performativa* vremenom je prerasla u *teoriju govornih činova*, koju je dalje razvio Džon Serl.

„Ja obećavam...“ jeste čin obećanja. Rečenica: „Mole se putnici da vežu svoje pojaseve“, predstavlja čin molbe, i tako dalje.

Na osnovu navedenih primera, možemo izdvojiti neke karakteristike performativa. Performativi mogu, ali ne moraju, sadržati takozvane performativne glagole, poput: moliti (molim te), naređivati (naređujem ti), obećavati (obećavam)⁵. U slučaju da performativ ne sadrži performativni glagol, trebalo bi da rečenica koju govorno lice izgovara bude u prvom licu jednine indikativa prezenta, mada to nije uvek slučaj. Moguće je da se glagol nađe u pasivu, kao i da rečenica bude u drugom ili trećem licu.

Performative prate neka stanja stvari, poput „posedovanja“ ovlašćenja, autoriteta, ali i namere i osećanja, te stoga možemo zaključiti i to, da je za ove činove bitno da postoje odgovarajuće okolnosti, to jest nužni preduslovi u kojima se neki govorni čin izvodi, kao i odgovarajuća psihološka stanja.

Ima slučajeva kada jedna ista rečenica može biti upotrebljena ili kao performativ ili kao konstativ. Može nas neko pitati: „Kakvo je vreme napolju?“ a mi mu odgovorimo: „Pada kiša“. U tom slučaju se radi o konstativu. A možemo zamisliti i drugi scenario u kome osoba X žurno izlazi iz kuće a Y uzvikne: „Pada kiša!“. Ovo može biti čin upozorenja, kojim Y namerava da upozori X da treba da ponese kišobran, ili pak čin saveta. Rečenica može biti upotrebljena opisno, a da nema ulogu konstativa, kao kada osoba X kaže: „Veoma sam umorna, mogao bi da me sačekaš posle posla“, izražavajući tom rečenicom molbu, ili možda naređenje. Šta nam pomaže da odredimo pravo značenje ove rečenice? Ovde se uvode neke dodatne, najčešće neartikulisane pretpostavke, koje specifikuju koje je značenje govorno lice imalo u vidu, recimo psihološki profil govornog lica (ukoliko je osoba histerična ili autoritativna, reč je o naređenju), ili njegovo zdravstveno stanje (ako je reč o osobi koja je lošeg zdravlja, to nam govori da je u pitanju molba), ili namere (možda govorno lice priprema neko iznenađenje za slušaoca, te mu naređuje, s namerom da to iznenađenje realizuje), i tome slično.

Konstativi su sledeći činovi: „Poslao mi je mejl“ jeste govorni čin kojim govorno lice izveštava da je primilo mejl od neke osobe muškog roda. „Pada kiša“ predstavlja govorni čin

5 Performativni glagoli su eksplicitni glagoli, koji nagoveštavaju snagu ilokucije. Ona upućuje na značenje čina, o čemu će dalje u radu biti više reči. Ipak, oni ne moraju uvek biti eksplicitni indikatori. O tome više u trećem poglavlju, u odeljku 3.4.1.

pomoću kojeg opisujemo meteorološke uslove u trenutku izgovaranja. „Ovo jelo je veoma ukusno“ jeste izražavanje utiska govornog lica o određenom jelu.

Ostin je uočio, a kasnije su to zapazili i drugi teoretičari, da se jednim govornim činom istovremeno može opisivati i činiti nešto. Tako, kada izričemo obećanje, mi vršimo čin obećanja, ali i opisujemo svoje namere. Kada izričemo naređenje, mi vršimo čin naređivanja, ali i opisujemo naša očekivanja, i tako dalje.

Imajući sve to u vidu, nameće se zaključak, da ne postoje jednoznačni kriterijumi za razlikovanje performativa od konstativa.

U daljem radu ispitaćemo da li Ostin ipak izdvaja neka specifična obeležja performativa, odnosno konstativa. Za sada ćemo se još neko vreme zadržati na pojmu performativa.

1.1. Neke podele performativa

Pojam *performativ* vodi poreklo od engleske reči *to perform*, sa osnovnim značenjem „izvesti“. Ostin ih određuje na sledeći način: „Oni: A. Ništa ne ‘opisuju’, ni o čemu ne ‘izveštavaju’, niti šta ‘konstatuju’, dakle, nisu ‘istiniti’ odnosno ‘lažni’, a zatim B. Iskazivanje rečenice predstavlja neku vrstu vršenja radnje (ili je barem njen deo), što se, opet, ne može na uobičajeni način opisati ‘samo’ kao kazivanje nečega“ (Ostin, 1994: 15).

Ostin razlikuje implicitne i eksplicitne performative. Eksplicitni performativi počinju performativnim glagolom, na primer „kladim se“, „obećavam“ i slično. Ovi izrazi pojašnjavaju nameru govornog lica. Implicitni performativi su sledeće rečenice: „Idi“, „Ostani tu“, „Gledaj me u oči“, i tako dalje. Ovi performativi ne sadrže performativne glagole, kao što su „moliti“ ili „naređivati“, i druge, ali imaju karakter molbe ili naređenja. Da bi slušalac prepoznao da li rečenica predstavlja naređenje ili molbu, on, po pravilu, uzima u obzir ton, kada je u pitanju govor, i znakove interpunkcije, kada su u pitanju zapisane rečenice.

Druga podela performativa – na uspešne i neuspešne – napravljena je s obzirom na ispunjenost/neispunjenost uslova uspešnosti performativa koje Ostin postavlja. Ukoliko performativ ne ispunjava neke od nužnih uslova za njegovo uspešno izvođenje, to dovodi do različitih nepodešnosti. Uspešnost/neuspešnost performativa Ostin ispituje pomoću raznih testova. U daljem radu,

preciziraćemo uslove za uspešne/neuspešne performative, kao i vrste nepodesnosti, koje nastaju usled neispunjavanja tih uslova.

1.1.1. Uspešni i neuspešni performativi

Prema Ostinu, da bismo izveli performativ, nije dovoljno samo izgovoriti neke reči, već je potrebno da su ispunjeni neki posebni uslovi. Pre svega, u komunikaciji učestvuju govorno lice i slušalac,⁶ pa je, na prvom mestu, neophodno da govorno lice ima iskrenu nameru da izricanjem nešto saopšti slušaocu, dok slušalac treba da prepozna da se govorno lice obraća njemu.

„(A.1) Mora postojati prihvaćeni konvencionalni postupak, sa određenim konvencionalnim učinkom, pri čemu taj postupak mora uključivati i iskazivanje određenih reči, od određenih osoba, u određenim okolnostima.

(A.2) Uz to, te posebne osobe i okolnosti, u datom slučaju, moraju biti podesne za prizivanje posebnog postupka, o kojem je reč.

(B.1) Taj postupak moraju izvesti svi učesnici, jednako tačno, i

(B.2) potpuno.⁷

(Γ.1) Budući da je, kao što to često biva, taj postupak oblikovan tako, da ga primenjuju osobe sa određenim mislima, osećanjima i namerama, odnosno da služi za utvrđivanje određenog doslednog ponašanja svakoga od učesnika, to sve osobe, koje su podesne za prizivanje određenog postupka, i koje učestvuju u njemu, moraju, u stvari, posedovati i pominjane misli i osećanja, ali i nameru da se tako i same ponašaju, a uz to,

(Γ.2) moraju se i same stvarno dosledno tako ponašati“ (Austin, 1994: 25).

Ovi uslovi zadiru u psihologiju učesnika u komunikaciji. Govorno lice može obmanuti slušaoca, dok slušalac može imati problema, ukoliko ne razume misli, osećanja ili namere govornog lica.

6 U radu ćemo u nekim slučajevima umesto govorno lice (*speaker*), koristiti notaciju G, a umesto slušalac (*hearer*) S.

7 Ostin ističe da je najpre bitna distinkcija između prva četiri pravila A i B, i da su ta pravila u opoziciji prema preostala dva Γ (otuda upotreba latiničnih i grčkih slova).

Navedeni uslovi nam govore nešto o konvencionalnom karakteru performativa. Uslov (A.1) kaže nam da mora postojati konvencionalni postupak – recimo čin venčanja podrazumeva prisustvo matičara, dvaju svedoka i para koji se venčava, pa bi učinak bio venčani par ili brak, pri čemu svaki član para koji se venčava mora izgovoriti „da“ u prisustvu navedenih osoba (A.2). Podrazumeva se takođe da svi moraju doći u dogovoreno vreme i na određeno mesto, inače čin neće moći da se izvede (B.1). Svi ovi učesnici (par, matičar, dva svedoka), moraju prisustvovati obredu venčanja (B.2). Par koji se venčava mora imati časne namere, iskrene misli i osećanja (Γ.1). Svedoci moraju takođe biti iskreni, a ukoliko imaju nešto protiv, treba to i da izgovore, ili da, u suprotnom, ćute. Svako od učesnika mora se ponašati shodno svojim osećanjima, mislima i namerama (Γ.2). Prva četiri kriterijuma jesu uslovi za konvencionalni postupak, dok svih šest uslova određuju uspešnost, odnosno neuspešnost, performativa.

1.1.2. Nepodesni govorni činovi (*infelicity*)

Ostin je tvrdio da performativi ne mogu biti istiniti/lažni, već samo uspešni/neuspešni.⁸ Podnesne okolnosti⁹ određuju da li je reč o uspešnom/neuspešnom performativu. Odsustvo ovih okolnosti, omogućava nam da govorimo o različitim nepodesnim govornim činovima koji se, prilikom izgovaranja rečenica, odvijaju pogrešno.

Najpre pogledajmo osnovnu distinkciju između nepodesnih činova koji se javljaju u klasama A i B, i onih u klasi Γ.

„Ukoliko povredimo bilo koje od prva dva slučaja pravila (A i B) – to jest, ukoliko, recimo, iskažemo dati obrazac nekorektno, ili ako, recimo, nismo u položaju da počinimo dati čin jer smo, uzmimo, već venčani, ili je knjigovođa a ne matičar na mestu onoga koji bi trebalo da izvede obred (tada i sam čin venčanja dolazi u pitanje, to jest, nije uopšte uspešno izveden, ili se ne održava, ne ostvaruje). Naprotiv, u oba Γ slučaja dati čin se ostvaruje, iako to

8 U knjizi *How to Do Things with Words* upotrebljava se pridevski par *happy/unhappy*. U ovom slučaju, prihvaćen je prevod Milorada Radovanovića iste knjige, pod naslovom *Kako delovati rečima*, odnosno kvalifikacije *uspešno/neuspešno*.

9 *Infelicity* na srpskom jeziku znači nesreću, nezgodnost, nepodesnost, neumesnost (Ristić, S., Simić Ž., Popović V., *Enciklopedijski englesko-srpski rečnik*). Međutim, za *infelicities*, u kontekstu performativa, Milorad Radovanović koristi prevod *promašaji*. Mi smo se odlučili za prevod *nepodesni govorni činovi*.

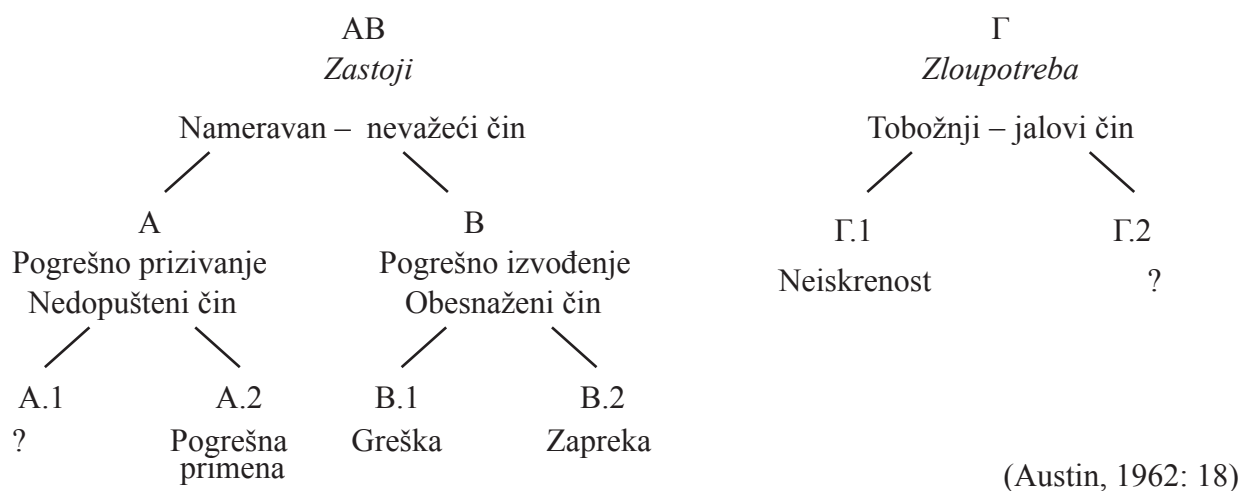
ostvarivanje u takvim okolnostima, kakve su, recimo, one kada smo neiskreni, predstavlja zloupotrebu postupka koji je u pitanju. Tako, kad kažem ‘I promise’ [‘Obećavam’], a pri tom nemam nameru da to obećanje i održim, ja zapravo obećavam...“ (Ostin, 1994: 26).

Ostin ukazuje na sledeće nepodesne govorne činove:

- One koji nisu ostvareni, ali su verbalno oblikovani (od A.1 do B.2) naziva *zastojima*.
- One koji su ostvareni (Γ.1 i Γ.2), ali su neiskreni, naziva *zloupotrebama*.
- Čin je *ništavan* onda kada ima karakter *zastoja*, i taj čin je lišen efekta. Kada govorimo o *zloupotrebama*, činovi su *jalovi*, pre nego *nameravani* ili *prazni*.¹⁰

Pogledajmo sada listu nepodesnih govornih činova, koju Ostin navodi u knjizi *Kako delovati rečima?*

Nepodesni govorni činovi¹¹

U klasi A performativa pogrešna prizivanja se javljaju onda kada:

- 1) neki postupak uopšte ne postoji (na primer venčanje, kada nedostaje jedan od mladenaca);
- 2) postupak ne može biti osmišljen, da bi se primenio na odgovarajući način (čin venčanja, kada je jedan od mladenaca već venčan).

Ovaj drugi primer može da se podvede i pod *pogrešne primene*, jer je reč o osobi koja nije podesna za izvođenje određenog čina, što je uslov (A.2). Zato moramo tragati za boljim primerom.

10 Treba imati u vidu da ovi činovi nisu u potpunosti lišeni efekata, ali jesu bez nameravanog efekta.

11 Kasnije je Ostin promenio nazive za nepodesne činove: A.1 neodigravanje; A.2 pogrešno odigravanje; B neuspeh; B.1 pogrešno izvođenje; B.2 neizvođenje; Γ nepoštovanje; Γ.1 pretvaranje; Γ.2 neizvršenje.

Ostin daje sledeći primer: „Razvodim se od tebe“, kada muž, u sredini gde je brak neraskidiv (Ostin kao primer navodi neku hrišćansku zemlju), saopštava ženi da se razvodi od nje. Ali ovaj primer takođe zalazi u situaciju (A.2) jer okolnosti nisu podesne. *Pogrešne primene* javljaju se kada odgovarajući postupak postoji, ali nije u skladu sa nameravanim delovanjem (A.2): na primer imenovanje, kada osoba koja imenuje nema ovlašćenje za to.

Nadalje ćemo ispitati još neke od uslova, i njihova preklapanja. Uslov (A.1) glasi:

„Mora postojati prihvaćeni konvencionalni postupak, sa određenim konvencionalnim učinkom, pri čemu taj postupak mora uključivati iskazivanje određenih reči, od određenih osoba, u određenim okolnostima.“

Ovaj uslov upućuje na konvencionalne činove, tako da bi upotreba nekonvencionalnih činova mogla predstavljati nepodesni govorni čin. Koji to nekonvencionalni čin može biti performativ? Evo Ostinovog primera: „Da li ste za ples?“ (kontekst u kome se odvija konverzacija je igranka). Ovo, prema Ostinu, nije konvencionalan čin, jer ne postoji konvencionalan način za biranje igrača za igru. Nije jasno zašto je Ostin doneo ovakav zaključak, jer je ovo upravo jedan od društveno prihvatljivih načina za pozivanje na ples. Ako čin nije konvencionalan, znači da ne postoje podesne okolnosti ili osobe, što odgovara uslovu (A.2).

Razmotrimo ostale elemente uslova (A.1). Iskazivanje određenih reči u određenim okolnostima. Drugi uslov (A.2) govori o posebnim osobama i okolnostima, dok (B.1) i (B.2) impliciraju posebne reči. Slučajeve iz grupe B Ostin naziva pogrešnim izvođenjima, jer je u njima nameravani čin obesnažen greškom ili zaprekom. Naš primer za grešku je kada, uoči čina venčanja, matičar pogrešno pročitao mladoženjino ime. Primer zapreke je kada mladoženja napusti venčanje, ili pak izgovori: „Ne, ne uzimam osobu Y za svoju ženu.“

Značaj izgovaranja reči eksplicitno je naglašen u klasi (A.1) i samo u njoj. Da li bi sledeći primeri mogli biti primeri nepodesnih činova iz klase (A.1)? Neverbalni činovi su kada, recimo, nekoga pozdravimo podizanjem šešira, a ne rečima „Pozdravljam vas“; kada ustanemo da neko sedne u autobusu, a ne kažemo „Izvolite sedite“. Ostin smatra da performativni činovi podrazumevaju izgovaranje reči, to jest da neverbalna komunikacija nije primer performativa.

S obzirom na to da do nepodesnih činova dolazi onda kada izostaje ispunjenost bar jednog od uslova, smatramo da u slučaju klase (A.1) nepodesni činovi nastaju i kada su izostavljene reči.

Ipak, ovo se kosi sa tvrdnjom da performativni čin podrazumeva izricanje. Klasu (A.1) možemo sjediniti s klasama (A.2), (B.1) i (B.2), jer je one impliciraju. Ostin nije odmah imenovao klase (A.1) i (Γ.2). Kasnije, on imenuje klasu (A.1) kao neodigravanje, a klasu (Γ.2) kao neizvršenje.

Navešćemo neke Ostinove opaske u vezi sa nepodesnim govornim činovima:

- Nepodesni govorni činovi primenjuju se na činove koji su u potpunosti, ili jednim svojim delom, *iskazani rečima* (ovo je pomenuto ranije).
- Nije svaki obred podložan svakoj vrsti nepodesnih govornih činova, što važi i za performative.
- Pojam *nepodesni govorni činovi* odnosi se i na pravne, kao i na etičke tvrdnje (iako je izostao fizički čin).
- Tvrdnje ne moraju uvek biti lažne ili istinite. One mogu biti ništavne, na primer tvrdnje koje upućuju na nešto što ne postoji: „Sadašnji kralj Francuske je ćelav“.
- Ostin razlikuje aktivnosti koje nastaju tokom izvođenja performativa, a koje mogu biti neprikladne, od nepodesnih činova. Radnje mogu biti izvršene pod prinudom, nevoljno. Takav čin, Ostin naziva „ništavnim“.
- Performativ je *jalov*, ili ništavan, ako ga iskaže glumac na bini, ili ukoliko je izgovoren u pesmi ili monologu. Ove činove Ostin naziva parazitskim i ne bavi se nijednim od njih.

Ostin nije uzeo u obzir ni sledeću vrstu nepodesnih govornih činova:

- Ukoliko osoba, kojoj se govorno lice obraća, nije čula izricanje.
- Ako osoba, kojoj se govorno lice obratilo, nije razumela šta joj je ono kazalo.

Ove klase se međusobno ne isključuju.

Performative možemo procenjivati i na sledeći način: ukoliko savetujemo, da li je to dobar savet; ako branimo, ili osuđujemo nekoga, da li smo u pravu, i slično. U tom pogledu, postoji sličnost u odnosu između performativa i stanja stvari, kao i u odnosu tvrdnji i istinitosti/lažnosti. (O ovome će biti više reči kasnije u radu.)

Na osnovu ovoga, Ostin zaključuje da tvrditi nešto predstavlja čin kao i, na primer, naređivanje, obećanje ili izvinjenje (Austin, 1979).

Navešćemo još neki primer nepodesnih činova. Osećanja je teško prepoznati; recimo, kada osoba X upućuje čestitke osobi Y, teško je videti da li su čestitke iskrene. Ukoliko je osoba ne-

iskrena, reč je o neiskrenom činu iz klase Γ . Kada izostaju misli (recimo kažemo „Savetujem ti...”, a ne mislimo da je to dobro za datu osobu), takođe je reč o neiskrenom činu.

Namere su najkomplikovanije jer, da bismo otkrili namere govornog lica, ne posmatramo samo govorni čin već i narednu radnju. Ostin kaže da je teško odrediti odnos između izgovorene rečenice „Prodajem” i same prodaje, ili „Da, uzimam ovu ženu za suprugu” i stupanja u brak. Ovde je bitna namera da bi se izvela naredna radnja. Postoje namere da se izvede neki čin i namere da se neki čin započne. Mladoženja ne bi mogao da stupi u brak, ukoliko mlada ne bi prepoznala njegove namere i odgovorila „Da” u toku samog čina venčanja. Prodavac zemljišta ne bi mogao da proda zemlju, ukoliko kupac ne bi prepoznao njegovu nameru da to učini.

Iz ove analize vidimo, da određene izgovorene rečenice prate odgovarajuće okolnosti, osobe, i naravno činovi: govorni i pragmatički čin, odnosno čin na koji ukazuje performativni glagol. Kada kažemo „Obećavam”, a ne nameravamo da održimo obećanje, opet je reč o neiskrenom činu.

Kada kažemo „Izvinjavam se”, to može mnogo toga da podrazumeva. Ostin predlaže da se pođe od različitih stvari koje moraju biti istinite da bi čin bio uspešan (Ostin, 1994).

Ako kažem „Izvinjavam se”, ja to činim u slučajevima:

- „(1) Ukoliko je istina, a ne laž da nešto činim (ili sam učinio), zapravo mnoge stvari, ali naročito ono zbog čega se izvinjavam (ili sam se izvinjavao).
- (2) Kada je istina, a ne laž da su se određeni uslovi za to ispunili, osobito oni koji pripadaju vrsti, specifikovanoj našim pravilima A.1 i A.2.
- (3) Ako je istina, a ne laž da su se i određeni drugi uslovi ispunili – oni koji pripadaju našoj vrsti Γ , naročito uslov da nešto mislim.
- (4) Kada je istina, a ne laž da sam u obavezi da činim neku narednu radnju” (Ostin, 1994: 56).

U sledećem poglavlju, istražićemo eksplicitne performative i Ostinovu primenu testova na performative kako bismo otklonili nedoumice koje je Ostin u istraživanju performativa imao.

1.1.3. Implicitni i eksplicitni performativ

U implicitne govorne radnje spadaju: upotreba imperativa, kao glagolskog načina (na primer „Zatvori vrata!”); ton, kadenca i emfaza (ovo su obeležja govornog jezika, a u pisanom jeziku se obeležavaju interpunkcijom, kurzivom, uzvičnicima, upitnicima i slično); upotreba priloga i priloških odredbi (kako bismo pojačali performativni karakter); partikule za koneksiju; pratioici izricanja (gestovi ili ceremonijalne neverbalne radnje), i okolnosti izricanja.

Primer implicitnog performativa bio bi: „Doći ću u 7 sati”, a eksplicitnog: „Obećavam da ću doći u 7 sati”.

Ostin upozorava: „Prvo, ‘učiniti eksplicitnim’, nije isto što i opisivati, ili tvrditi, šta se čini (bar ne prema opštepoznatim filozofskim tumačenjima). Ukoliko izraz ‘učiniti eksplicitnim’ znači upravo to, onda je on *pro tanto* loš kao termin” (Ostin, 1994: 83).

Kada se čovek nekome pokloni, nismo sasvim sigurni šta je time hteo da iskaže, ali ukoliko skine šešir s glave, i još kaže „Pozdravljam vas”, onda nam je njegov postupak jasniji.

„Reći ili učiniti navođene postupke, znači učiniti jasnijim kako valja datu radnju uzeti, odnosno shvatiti, u krajnjem – definisati koja je radnja u pitanju” (Ostin, 1994: 83).

Ipak, činjenica je da eksplicitni performativi nisu razrešili sve poteškoće oko dvosmislenosti govornih činova. Pogledajmo sledeću listu:

„Zahvaljujem”	„Zahvalan sam”	„Osećam se zahvalnim”
„Izvinjavam se”	„Žao mi je”	„Žalim”/„Kajem se”
„Kritikujem”/„Zameram”		„Zapanjen sam”
„Osuđujem”	„Okrivljujem”	„Revoltiran sam”
„Odobravam”	„Saglasan sam”	„Imam povoljno mišljenje”
„Želim Vam dobrodošlicu”	„Srdačno pozdravljam”	
„Čestitam”	„Drago mi je / Radostan sam zbog”	

(Ostin, 1994: 93)

Prva kolona predstavlja eksplicitne performative (u ovom slučaju su čisti performativi); druga kolona poludeskriptivne performative, a u trećoj koloni su konstativi. Ostin želi da ispita kako

možemo biti sigurni da je, na primer, iskaz „Zahvaljujem” čist performativ,¹² te stoga predlaže primenu testa, koji se sastoji iz nekoliko proba.

Prva proba je pitanje: „Da li on to stvarno...?” (zahvaljuje, izvinjava se, saglasan je, i tako dalje). Ili, recimo, kada neko kaže „Srdačno vas pozdravljam”, možemo pitati: Da li je on to srdačno pozdravio? Ali ne i: Pitam se da li mu on stvarno želi dobrodošlicu? (jer mu je u trenutku izricanja on pozeleo dobrodošlicu).

Druga proba je pitanje: „Da li se neke stvari mogu činiti, a da se ne izgovore odgovarajuće reči?” Može se neko i prećutno osuđivati. Ili, kada advokat kaže, završavajući svoj slučaj: „Okončavam/Zaključujem ovaj slučaj” – to je čin podložan prelasku u čist performativ, kao i kada aktivnost prati samo iskazivanje, na primer „Pozdravljam te” ili „Aplaudiram”.

Ostinu su naročito zanimljivi *ekspozitivi*, klasa performativa o kojima će kasnije biti više reči (u njima glavni deo rečenice ima oblik tvrdnje, ali se na početku ne nalazi eksplicitni performativni glagol „tvrdim”). Na primer:

„Dokazujem (Zalažem se za to) da ne postoji druga strana Meseca.”

„Zaključujem (Izvodim zaključak) da ne postoji druga strana Meseca” (Ostin, 1994: 101).

Kada izgovaramo ove rečenice, onim što tvrdimo mi i dokazujemo, odnosno zaključujemo, čak iako ne upotrebimo glagole „dokazujem” ili „zaključujem”. Ostin primećuje da ima mnogo glagola koji ne bi prošli navedene testove, na primer: „pretpostaviti” u odnosu prema „postaviti”. Glagoli „pretpostaviti” i „postaviti” deluju ambivalentno: nekada kao da opisuju osećanja, a nekada kao da opisuju i vrše čin pretpostavljanja.

Treća proba je pitanje: „Da li bismo ispred performativnog glagola mogli staviti priloške odredbe, to jest priloge, kao što su namerno, voljno, promišljeno?” Možemo reći: „Namerno sam mu pozeleo dobrodošlicu”, ali ne i „Namerno sam saglasan sa njegovim postupkom”.

Četvrta proba je pitanje: „Treba se zapitati da li ono što kažemo može biti doslovno lažno, ili je samo neiskreno?” Recimo, kada kažemo „Izvinjavam se”, „Žao mi je”. Ove fraze, smatra Ostin, kao da brišu distinkciju između neiskrenosti i lažnosti.

12 Čisti performativi (*pure performatives*) jesu performativi koji nisu istovremeno konstativi. Ovaj termin koristi i sam Ostin.

Takođe, treba spomenuti i konvencionalni način izražavanja osećanja:

„Zadovoljstvo mi je da najavim sledećeg govornika.”

„Žao mi je što moram da kažem...”

„Zadovoljan sam što sam u položaju/prilici/poziciji da najavim...”

Ove fraze nazivamo *učtivim frazama*. Ovde nije reč o tome da kada kažemo „zadovoljstvo mi je”, zadovoljstvo moramo i imati. Ipak, kada je reč o uspešnim performativima, o vrsti koju Ostin naziva *behabitivima*, onda je potrebno imati i odgovarajuće osećanje.

Isprobavajući testove u različitim slučajevima, Ostin zaključuje da je neuspešnost karakteristika koja važi za performative i za konstative; povezanost sa činjenicama je različita, u zavisnosti od situacije. Ostin nije pronašao gramatički kriterijum za razlikovanje performativa od konstativa; ipak, težio je sačinjavanju liste performativnih glagola, tako da je tragao za eksplicitnom formom performativa.

1.2. Ostinovo relativizovanje distinkcije performativ/konstativ

Zašto performativi zauzimaju posebno mesto među govornim činovima? Ostin ističe sledeća njihova dva obeležja: prvo, performativi imaju veoma precizne indikacije; drugo, oni predstavljaju postupke, sa čijim su izvršavanjem povezani. Precizne indikacije imaju eksplicitni glagoli, dok je druga karakteristika odlika i konstativa, tako da je možemo zanemariti. Preostaje da ispitamo prvo obeležje.

Funkcija performativnog glagola jeste da precizno ukaže na to o kom performativu je reč. On, u stvari, ima dvostruku ulogu: 1) konstruiše izvesnu vrstu objekata (činova), sa posebnom funkcijom u jednoj društvenoj grupi, i 2) omogućava javno prepoznavanje značenja govornih činova. Performativni glagol predstavlja i oznaku specifičnosti govornog čina, kao i jezički izraz, koji tu specifičnost beleži. Rekanati smatra da dvostruka uloga performativa odvaja ove govorne činove od drugih činova. Kada nekome kažemo: „Idiote!”, to je konvencija povezana sa rečju „idiot”. Reč „idiot” ukazuje na to da je u pitanju čin vređanja, i na taj način odvaja ovaj čin od drugih činova.

Osnovna razlika između performativa i konstativa jeste u njihovim funkcijama. O ovome je bilo reči u prethodnom poglavlju. Ovde sumiramo do sada izloženo Ostinovo shvatanje, i prelazimo na njegove nove ideje.

Funkcija performativa jeste da predstavljaju određene radnje, a konstativa da opisuju određeno stanje stvari. Ostin je, na samom početku istraživanja performativa, tvrdio da je iskazano obećanje istovremeno i čin obećanja, jer kada neko izriče obećanje, on vrši čin obećanja, a ne tvrdi da obećava. Stiče se utisak da bi za Ostina sledeći čin predstavljao tvrdnju: „Tvrđim da ću doći”. Tvrdnja, takođe, predstavlja performativ, čin kojim nešto tvrdimo. Međutim, tvrdnje mogu biti istinite ili lažne. Pitanje je sledeće: da li obećanja mogu biti tvrdnje, odnosno da li obećanja mogu biti istinita/lažna? Ostin je najpre smatrao da ne mogu, ali vremenom odustaje od svog mišljenja. Takođe, Ostin je shvatio da se i konstativima obavlja neka radnja, tačnije čin opisivanja ili konstatovanja, i pita se zašto bi se čin opisivanja razlikovao od čina tvrđenja, ili naređivanja, zahvaljivanja, i sličnog.

Radi boljeg razumevanja odbacivanja kriterijuma uspešnosti/neuspešnosti, u sledećem poglavlju ćemo objasniti neke nove pojmove.

1.2.1. Logički sled, podrazumevanje, pretpostavljanje i odbacivanje kriterijuma uspešnosti/neuspešnosti kao kriterijuma distinkcije performativ/konstativ

O impliciraju se može govoriti na različite načine. Ostin izdvaja tri načina na koji se impliciranje može izvršiti: logički sled (*entailment*), podrazumevanje (*implication*) i pretpostavljanje (*presupposing*).

Logički sled nije pragmatički koncept već se tiče unutrašnje veze između premise i zaključaka jednog argumenta. Takođe, logički sled ne zavisi od istinitosti premisa ili zaključka – na primer, iz rečenice „Mačka je na prostirci” logički sledi rečenica „Prostirka je ispod mačke” nezavisno od toga da li su ove rečenice zaista tačne ili ne.

Za razliku od logičkog sleda, podrazumevanje jeste pragmatički pojam. Tako, na primer, izgovaranje rečenice „Njena haljina je plava“ podrazumeva da govorno lice, koje izgovara ovu rečenicu, veruje da je njena haljina plava. S druge strane, izgovaranje rečenice „Ne verujem da je njena haljina plava“ ne podrazumeva da ona nije plava. Ili, u primeru sa mačkom, tvrdnja „Mačka je na prostirci”, podrazumeva „Ja verujem da je mačka na prostirci”. Ako tvrdnja da je mačka na prostirci, podrazumeva da govorno lice veruje da je to tako, to ne znači, da ako ja ne verujem da je

mačka na prostirci to podrazumeva kako ona stvarno i nije na njoj. Ova dva iskaza su saglasna jer se može desiti da je mačka na prostirci, a da ja u to ne verujem (Ostin, 1994: 60).

Kada govorimo o pretpostavkama mislimo na semantičke i na pragmatičke pretpostavke. Pojam pretpostavljanja, Strosn, razlikuje od pojma logičkog sleda, i pripisuje mu specifično značenje po kom pojam implicirati ne znači logički implicirati već pretpostavljati. Prema semantičkom stanovištu, pretpostavljanje je odnos između rečenice i pretpostavljenog iskaza, u kome je rečenica nosilac značenja, dok iskaz, koji nastaje upotrebom rečenice u odgovarajućem kontekstu, ima istinosnu vrednost. Strosn je verovao da ako znamo da je neistinita pretpostavka na kojoj se određena rečenica zasniva, možemo zaključiti da rečenica nije tačna. Strosnovo shvatanje nailazi na teškoće prilikom pokušaja definisanja pretpostavki pomoću istinosnih vrednosti. Glavni prigovor koji se može uputiti njegovoj interpretaciji pretpostavljanja jeste taj da se pretpostavke mogu menjati s promenom konteksta. Ovaj problem rešava pragmatika.

Pragmatičke pretpostavke predstavljaju odnos između govornog lica i (pretpostavljenog) iskaza. U ove iskaze spadaju iskazi u koje treba da veruju i govorno lice i slušalac, kako bi iskaz bio upotrebljen ispravno. Robert Stalnaker predstavlja jednog od najznačajnijih zastupnika pragmatičkog pristupa problemu pretpostavljanja (ostali su Fintel, Atlas, Gerts i Levinson). Prema ovim teoretičarima pretpostavke su iskazi koji su deo konteksta izgovaranja. Pod kontekstom se podrazumeva skup iskaza u koje veruju govorno lice i slušalac (*common ground*). Navešćemo nekoliko primera pretpostavljanja: rečenica „Sva Džonova deca su ćelava” pretpostavlja da Džon ima dece. Takođe, rečenica „Džonova deca nisu ćelava” pretpostavlja da Džon ima dece.

Ovde smo dotakli različite vrste implikacija i njihovo kvalifikovanje istinitim/neistinitim. Ostinova namera bila je da pokaže da postoje slučajevi u kojima se za ove implikacije može tvrditi i da su uspešne/neuspešne, odnosno neiskrene, ništavne, itd.

Na primer, kada neko kaže „Sva Džonova deca su ćelava, ali Džon nema dece”; ili kada možda kaže „Sva Džonova deca su ćelava”, kada, u stvari, Džon nema dece – reč je o ništavnoj tvrdnji. Kada je iskaz „Džonova deca su ćelava” izgovoren u uslovima kada Džon nema dece, onda je ona lišena referencije, pa se za takvu tvrdnju ne može reći da je lažna.

U sledećem primeru, kada neko kaže „Mačka je na prostirci, ali ja ne verujem da jeste”; ili kada možda kaže „Mačka je na prostirci” kada, u stvari, ne veruje da jeste, reč je o neiskrenom

izricanju. Ukoliko kažemo „Mačka je na prostirci, ali ja u to ne verujem”, u pitanju je slučaj neiskrenosti, kao i kod primera performativa: „Obećavam da ću to uraditi, ali nemam nameru”. Iz iskaza „Obećavam” proizilazi iskaz „Obavezujem se”. Neprikladno je takođe reći „Obećavam, ali se ne obavezujem”.

Iz ovoga vidimo da konstativi takođe, mogu biti uspešni/neuspešni. Nastojeći da pomoću kvalifikacija istinito/nesitinito i uspešno/neuspešno relativizuje distinkciju, Ostin testira pojedine govorne činove. On razlikuje činjenicu da se govorno lice nekom izvinjava – koja je uslovljena uspešnošću performativa „Izvinjavam se” – od tvrdnje „Džon trči”, koja je uslovljena njenom istinitošću. Konstativni iskaz „Džon trči” u stvari je tvrdnja „Ja tvrdim da Džon trči”: tu je istinitost uslovljena uspešnošću tvrdnje „Džon trči”. Ovde Ostin misli na uslove za uspešne performative, to jest on uspešnost uvodi kao kvalifikaciju i za konstativ. Drugim rečima, Ostin usvaja gledište da i tvrdnje mogu biti uspešne ili neuspešne.

Drugi Ostinov primer jeste performativ: „Upozoravam te da se (ovaj) bik sprema da pojuri” (Ostin, 1994: 66). Uspešnost ovog performativa zavisi od činjenice da li se bik sprema da pojuri osobu o kojoj je reč. Ako to nije slučaj, onda za iskaz kažemo da je bio neiskren, te da je upozorenje bilo lažno, kao u slučaju tvrdnje („Džon trči”). U ovom slučaju, opis lažno se primenjuje na performative. I performativi su, dakle, u izvesnim aspektima određeni okolnostima i činjenicama. Kada kažem „Savetujem ti da uradiš taj posao što pre”, ovaj iskaz nije istinit ili lažan već podleže proceni u terminima uspešnosti i neuspešnosti. Savet može biti iskren, jer govorno lice može verovati da je to za dobro onoga kome se obraća. Pitanja koja ovde još možemo postaviti jesu: Da li je savet dobar ili loš? Da li imam opravdanje za savet? Ako imam, da li sam ja u pravu? Ovde imamo posla sa činjenicama.

Da rezimiramo, Ostin nakon ispitivanja prirode performativa i konstativa usvaja gledište da su konstativi vrsta performativa, zato što imaju zajedničke osobine: osim što mogu biti istiniti ili lažni, i oni takođe predstavljaju vrstu govornog čina, odnosno radnju koju subjekt izricanjem rečenice vrši.

U narednom poglavlju upoznaćemo se s pojmovima lokucije, ilokucije i perlokucije, koji će nam pomoći da u daljem radu rešimo neke probleme koji se javljaju u komunikaciji, kao što su dvosmislenost govornih činova i smisao distinkcije performativ/konstativ.

1.3. Različiti aspekti upotrebe jezika: lokucija, ilokucija i perlokucija

Govorni činovi imaju snagu¹³, i radi boljeg razumevanja te njihove dimenzije Ostin predlaže da svakom činu odredimo jedno jedinstveno značenje. Otuda i traganje za listom eksplicitnih glagola. Ostin je smatrao da čin obećanja ne može biti tvrdnja, jer bi to značilo da je tvrdnja obećanje i da je obećanje tvrdnja, što po definiciji nije istina. Ovo ne važi samo za obećanja, već i za molbe, zaklinjanja, zahvaljivanja, naređenja, i slično. Sa njim se ne slaže Vornok. Postoje indirektna naređenja u formi tvrdnje. Neko može reći: „Danas u 16 h osoba X stiže na aerodrom, mogao bi da je pokupiš”. Ova rečenica predstavlja tvrdnju, ali je prema Vornoku istovremeno i naređenje; on dalje dodaje da tu nema nikakve konvencije koja bi bila drugačija od konvencije u iskazu „Mačka je na prostirci”.

Negativna strana umnožavanja značenja pojedinih performativa jeste umanj enje značaja samih radnji, čija izvođenja performativi predstavljaju: obećanja, molbe, zaklinjanja, upozorenja, naređivanja. Na primer, ako šef odeljenja neke firme naredi radniku da uplati izvesnu sumu novca na određeni račun, slušalac to može da shvati kao tvrdnju i naređenje ne izvrši. U tom slučaju, šefu se umanjuje autoritet. Ako govorno lice tvrdi da je obećalo nešto, stiče se utisak da ono izriče tvrdnju da je nešto obećalo a ne da zaista nešto obećava. Ukoliko je govorno lice tvrdilo da je obećalo nešto, onda se ono obavezuje na istinitost tvrdnje ali ne i na ispunjenje obećanja.

U svom delu *Kako delovati rečima?* Ostin se vraća pitanju koliko ima mogućih tumačenja teze kako *nešto reći*, znači i *nešto činiti*, zatim da u *kazivanju nečega* nešto i *činimo*, te i *da kazivanjem nečega* nešto *činimo*. Poćemo od čina *kazivanja nečega*.

Čin *kazivanja nečega* Ostin naziva lokucionim činom¹⁴. On može biti: fonetički, fatički i retički. Fonetički čin predstavlja čin proizvođenja određenih zvukova. Fatički čin predstavlja proizvođenje određenih skupova glasova, koji pripadaju nekom jeziku koji ima svoju gramatiku.

13 Ovo je termin koji Ostin koristi da bi opisao da li je neki čin obećanje, tvrdnja, zahvaljivanje, i slično. Snaga govornog čina upućuje učesnika u komunikaciji na radnju, koju govorno lice podrazumeva: obećava, naređuje, tvrdi, i tako dalje. Zapravo, snaga ilokucije predstavlja značenje određenog čina. Serl odbacuje razliku između lokucije i ilokucije, jer ako je snaga deo značenja, a značenje određuje snagu, onda ne postoje dva različita čina već dve oznake jednog istog čina.

14 Ostin koristi termin *locutionary act*. Mi ćemo dalje umesto doslovnog prevoda *lokucionni čin* koristiti pojam *lokucija*, jer se pod Ostinovim pojmom *lokucionog čina* podrazumeva jedan aspekt govornog čina a ne potpuni čin. Ostali aspekti upotrebe govornog čina su *ilokucionni* i *perlokucionni*.

Retički čin predstavlja izvođenje čina upotrebe ovih glasova, sa određenim smislom i referencijom.

„Prema tome, iskaz ‘He said: The cat is on the mat’ [‘Rekao je: Mačka je na prostirci’] izveštava o fatičkom činu, dok iskaz ‘He said that the cat is on the mat’ [‘Rekao je da je mačka na prostirci’] izveštava o retičkom činu” (Ostin, 1994: 111).

Da bismo izveli fatički čin, moramo izvesti fonetički čin, dok obrnuto ne važi. Fatički čin podrazumeva rečnik i gramatiku. „Mačka prostirka leži” ne bi bio fatički čin. Fatički čin prate gestikulacija i mimika. O retičkom činu izveštavamo u slučaju tvrdnji: „Rekao je da je mačka na prostirci”. Ovo je indirektni govor. U slučaju retičkih činova, smisao i referencija predstavljaju podređene činove (kada kažemo da smo pod nekom reči podrazumevali određeni objekat). Ostin smatra da se retički čin ne može izvesti bez imenovanja i upućivanja. U rečenici „Svi trouglovi imaju tri stranice” teško je odrediti referenciju (Ostin, 1994: 114). Ovo je primer da možemo izvesti fatički čin, koji nije istovremeno i retički čin, ali obrnuto nije moguće.

Ostin se okreće pojmovima lokucije, ilokucije i perlokucije, kako bi rešio problem odnosa performativa i konstativa, jer fema, jedinica jezika, i rema, jedinica govora, u ovome nisu od pomoći.

Izvesti lokuciju znači izgovoriti neku rečenicu. Na taj način, mi izvodimo i neke od sledećih činova: postavljanje pitanja, davanje informacija, pokazivanje namere, izricanje kazne, prigovora, i tako dalje. Upotreba lokucije znači upotrebu govora, a s obzirom na to da se govor različito upotrebljava (savet, naređenje, molba, i drugo), to upućuje na doktrinu različitih tipova funkcije jezika, kao na doktrinu ilokucionih snaga. Ilokucija se izražava kazivanjem nečega.

Ostin pravi distinkciju, za koju misli da je veoma bitna, i to između čina nameravanja da se ostvari neka radnja, tj. ilokucije, i čina uspešnog izvršenja ili ostvarenja određene radnje, to jest perlokucije. Perlokucija podrazumeva efekte na osećanja, postupke i namere govornog lica, slušaoca, ili nekog trećeg lica. Rekli smo da Ostin na lokuciju, ilokuciju i perlokuciju gleda kao na tri dimenzije izricanja rečenice. Serl je ove dimenzije smatrao različitim notacijama jednog govornog čina:

(E.1)

Čin (A) ili lokucija

„Rekao mi je ‘Ubij je’, misleći pod ‘Ubij’ ubiti, a upućujući sa ‘je’ na *nju*.”

Čin (B) ili ilokucija

„Terao me je (ili savetovao, naređivao, i slično) da je ubijem.”

Čin (Γ.a) ili perlokucija

„Nagovorio me je da je ubijem.”

Čin (Γ.b)

„Naveo/Naterao me je da je ubijem”/„Učinio je da je ubijem” (Ostin, 1994: 118).

Upotreba jezika može biti konvencionalna, recimo kada govorimo o upozoravanju ili dokazivanju, ali se uz pomoć jezika može i nagovarati, podsticati, alarmirati, ubedivati, a da njegova upotreba ne bude konvencionalna. Postoje i druge svrhe upotrebe jezika, izvan sfere ilokucija i perlokucija, recimo u šali: „Izričući ‘p’, šalio sam se”; ili upotreba jezika u poeziji: „Idi i uhvati zvezdu padalicu”. Značenje izricanja je jasno, kao i snaga (naređenje), ali nije jasno šta govorno lice pod tim izricanjem podrazumeva, jer je nemoguće uhvatiti zvezdu, pa nas to upućuje na neka druga moguća značenja.

Postoje takođe neke stvari koje obavljamo pri kazivanju, a koje ne pripadaju ni lokucijama, ni ilokucijama, ni perlokucijama, kao kada insinuiramo izricanjem nečeg, što govornom činu daje karakter insinuiranja, a da pritom ne možemo reći „ja insinuiram”.¹⁵

Bitno je istaći da u slučaju ilokucija moramo uspostaviti distinkciju između:

„(a) čina nastojanja, odnosno nameravanja (uticanja, zalaganja, zahtevanja ili planiranja i pokretanja) da se izvede određeni ilokucionni čin, i

(b) čina uspešnog postizanja, odnosno izvršenja ili ostvarenja određenog čina” (Ostin, 1994: 122).

Propusti u ovim činovima ne shvataju se kao neuspesi, što je slučaj sa performativima, već se tumače kao pogrešno upotrebljene reči.

Efekti, koji se ostvaruju govornim činovima mogu biti nameravani i nenameravani. Dešava se da govorno lice ima nameru da ostvari određene efekte koji se ne moraju realizovati; druga situacija je kada govorno lice ne namerava da izazove određene efekte a oni se ipak dese – stoga se i pravi razlika između namere i izvršenja. Postoje i radnje koje činimo pod prinudom.

15 O ovome više reči u petom poglavlju.

Sada ćemo napraviti razgraničenje između ilokucija i perlokucija. Spomenuli smo na početku ovog poglavlja problem u vezi sa perlokucijom, a to je da jedan isti govorni čin može proizvesti veliki broj efekata:

„Tako, ukoliko nas bilo ko upita ‘What did he do?’ [‘Šta je (on) to učinio?’], možemo mu odgovoriti bilo ‘He shot the donkey’ [‘Ustrelio/ubio je magarca’], ili ‘He fired the gun’ [‘Opalio je iz puške’], odnosno ‘He pulled the trigger’ [‘Povukao je obarač’], ili ‘He moved his trigger finger’ [‘Povukao je prst na obaraču’], a da pritom svi ti odgovori budu ispravni” (Ostin, 1994: 124).

Za ove činove možemo reći „Pomoću (B) ilokucija učinio je (C)”, a ne „Činjenjem (B), učinio je (C)”. Distinkcija između ilokucija i perlokucija izaziva neke poteškoće.

Moramo odbaciti radnju kao opis kojim se perlokucija razlikuje od lokucije i ilokucije, jer svakim kazivanjem mi nešto činimo, ako ništa drugo, onda samo izricanje. Bitno je naglasiti razliku između radnje koju vršimo (ilokucija) i njenih posledica. Recimo, činom informisanja informišemo a posledice mogu biti da svi učesnici postaju svesni nekih činjenica.

Tako, bilo koji čin, omogućava saznanje o tome da smo nešto učinili, ili saznanje naših motiva, karaktera, emocija i tako dalje. Ukoliko nosimo crno-beli dres i uzviknemo „Grobari!”, drugi mogu zaključiti da navijamo za fudbalski klub Partizan. Mišljenje da komunikacija služi uvećanju znanja, i to onog relevantnog, sreće se kod teoretičara relevancije (Sperber i Vilsonova). Odvajanje „fizičkih radnji” od govornih činova nije uvek moguće, jer samo izricanje predstavlja minimalni fizički čin.

Rekli smo da se posledice ne javljaju samo kod perlokucija. Određene posledice izazivaju i ilokucije, čak se bez njih smatraju neuspešnim. Kada izgovaramo neku rečenicu, neophodno je da nas publika čuje. Sama posledica jeste razumevanje značenja izricanja, i snage ilokucije, pa izvođenje ilokucije podrazumeva osiguravanje razumevanja. Ilokucija je, na taj način, delotvorna sama po sebi. Na primer, ja mogu dati naziv brodu *Kraljica Elizabeta*, i postići efekat imenovanja broda, posle čega bi kasniji činovi upućivanja na taj brod drugim imenima bili pogrešni. Ilokucije takođe zahtevaju nastavak ili odgovor. Tako, naređenje traži poslušnost, obećanje izvršenje, i tako dalje. Ostin izdvaja tri načina vezivanja ilokucija za efekte: *osiguravanje razumevanja*, *delotvornost (postizanje efekta)* i *izazivanje odgovora*.

Perlokucija može predstavljati postizanje efekta (ubediti, nagovoriti), ili proizvođenje perlokucionog odgovora.

„Tako, čin upozorenja može postići svoj perlokucionu predmet stavljanja u pripravno stanje opreznosti, a može proizvesti i odgovarajući nastavak, u smislu pozivanja na uzbunu, a, s druge strane, argumentacija protiv nečega može ne uspeti u postizanju svog predmeta a da proizvede odgovarajući perlokucionu nastavak, u smislu ubeđenosti oponenta u njegovu istinitost (‘I only succeeded in convincing him’ [‘Jedino sam uspeo da ga ubedim’])” (Ostin, 1994: 134).

Odgovor na perlokuciju ne mora biti lokucijski, recimo čin zastrašivanja palicom, ili pretnje kažiprstom. Takođe, i ilokucije mogu biti neverbalne: pravljenje grimasa, gađanje nekim predmetom, i tako dalje.

Govorni činovi imaju snagu koja može biti lokucionu, ilokucionu i perlokucionu. Ilokucionu snaga se izražava: redom reči, naglaskom, intonacijom, znacima interpunkcije, glagolskim oblikom i performativom.

Ostin odustaje od pravljenja liste eksplicitnih performativnih glagola. On ide ka tome da napravi listu glagola koji se razlikuju po svojoj ilokucionu snazi. Na taj način, on razgraničava lokuciju (u okviru nje fonetički, fatički i retički čin) od ilokucije (koja ima snagu kazivanja nečega), i perlokucije (kojom se postižu određeni efekti).

U jednom delu knjige *Kako delovati rečima?* Ostin se fokusira na razlikovanje sledećih formula:

„Za ilokucije¹⁶: ‘In saying x, I was doing y’, ili ‘I did y’ (‘U kazivanju x, učinio sam y’, ili ‘Učinio sam y’).

Za perlokucije: ‘By saying x, I did y’, ili ‘I was doing y’ (‘Iskazivanjem x, učinio sam y’), ili (‘Činio sam y’).

Evo primera:

‘In saying I would shoot him, I was threatening him’ [‘U kazivanju da ću ga ubiti/ustreliti, pretio sam mu/plašio sam ga’].

16 Ovde smo upotreбили naš prevod ilokucije i perlokucije umesto prevodiočevog *ilokucionu i perlokucionu činovi*.

‘By saying I would shoot him, I alarmed him’ [‘*Iskazivanjem* da ću ga ubiti/ustreliti, zaplašio sam/uznemirio sam ga’]” (Ostin, 1994: 139).

Ovaj obrazac može biti upotrebljen za lokucije, kada imamo upotrebu direktnog govora. Onda kada glagol možemo staviti u svršeno vreme, to jest „u“ („in“) zameniti sa „pomoću“ („by“) i sačuvati trajno vreme, tada glagol *y* ne predstavlja ilokuciju. Formula „U kazivanju x, činio sam Y“ ne ide sa perlokucionim glagolima: *ubedio, uverio, nagovorio/pridobio, odvratio*. Dešava se da se jedna reč može upotrebiti i u ilokuciji i u perlokuciji, na primer *iskušavanje*.

Kada upotrebimo formulu sa „u“ i kažemo „U kazivanju A, činio sam B“, može se shvatiti da A uključuje B (A podrazumeva B), ili da B uključuje A (B podrazumeva A). Mogu reći „Izgovarajući A, činio sam B“ i „Čineći A, činio sam B“. Na primer, „Izgovarajući ‘zdravo’ pozdravila sam susede“. Ovo Ostin razmatra nasuprot: „U izgovaranju zvukova N, ja sam rekao S“,¹⁷ (recimo izgovara „bzzzz“ i saopštava da mušica zuji pored njega) odnosno „U kazivanju S, izgovarao sam zvukove N“ (saopštavajući da zuji dosadna mušica, ispuštao je zvukove „bzzzz“).

Postoji razlika u upotrebi obrasca „u“ sa perlokucionim glagolima u odnosu na lokuciju i ilokuciju. Kada se radi o perlokuciji, radnja se odvija u sledećem smislu: „U procesu / u postupku“, i govorno lice tada odgovara za B, dok u slučaju ilokucionog glagola odgovara za A.

Obrazac „pomoću“ takođe nije ograničen samo na perlokucione glagole. Njegova lokuciona upotreba je „Iskazivanjem... mislio sam...“. Ilokuciona upotreba je, na primer „Iskazivanjem... upozoravao sam“. Obrazac „pomoću“ ima dve osnovne upotrebe:

- 1) upućuje na sredstvo za vršenje radnje, i
- 2) upućuje na kriterijum, na osnovu kojeg našu radnju možemo negde svrstati.

„(a) ‘By hitting the nail on the head, I was driving it into the wall’ [‘Ciljanjem u pravo mesto, zakucao sam klin u zid’],

(b) ‘By inserting a plate, I was practicing denistry’ [‘Ugrađivanjem proteze, vežbao sam zubarstvo’]” (Ostin, 1994: 148).

17 Na ovom primeru, koji smo doslovno preuzeli, vidimo da na srpskom jeziku ovo ne zvuči najbolje. Bolje je reći: „Izgovarajući zvukove N, ja sam rekao S“ ali onda nestaje formula „u“ (eng. „in“). Zato smo ovde ostavili doslovan prevod.

Primer indirektne upotrebe performativa je: „Kazivanjem ‘Licitiram tri trefa’, obavestio sam ga da nisam imao kare.”

Da bismo sa sigurnošću tvrdili da je glagol upotrebljen u okviru perlokucije, neophodno je da je:

„(1) ‘by’ obrazac upotrebljen u smislu instrumenta, koji se razlikuje od smisla kriterijuma; (2) upotrebljen ‘saying’ [‘iskazivanje’] obrazac, i to: (a) u smislu lokucije¹⁸ a ne samo delimično, na primer u smislu faktičkog čina; (b) ne u smislu moguće dvolične konvencije, kao u onom malopredašnjem primeru u vezi sa bridžom” (Ostin, 1994: 149).

Ostin je mislio da će možda, uz pomoć ovih formula, moći da razgraniči performativne od neperformativnih činova. Ipak, razgraničenje uz pomoć „u” i „pomoću” omogućava da razlikujemo radnje koje vršimo. Upotreba obrasca „u” nije vezana za ilokucije već se odnosi na lokucije, ali i na činove koji kao da izlaze van okvira ove klasifikacije. Na primer, lokucije izražene upotrebom obrasca „u” jeste: „U kazivanju da mrzim katolike, mislio sam samo na ove sadašnje” odnosno „Mislio sam na rimokatolike” (Ostin, 1994: 140). Ovde je možda bolje upotrebiti obrazac „govoreći o”.

1.4. Mogućnost jasne granice između performativa i konstativa

Ostin pokazuje da performativi i konstativi mogu biti nepodesni činovi, na primer A, B i Γ klase. Klase A.1 i A.2, da podsetimo, podrazumevaju činove koji zahtevaju određene konvencije i podesne osobe. Primer čina koji podleže nepodesnosti, a koja nastaje nepoštovanjem klasa A.1 i A.2, jesu tvrdnje. Ako postoji tvrdnja o nečemu što ne postoji, onda se pitanje lažnosti/istinitosti i ne postavlja, smatra Ostin. Tako ćemo za tvrdnju „Sadašnji kralj Francuske je ćelav”, pod pretpostavkom da kralj Francuske ne postoji u trenutku izgovaranja rečenice, reći da je ništavna. To isto važi i za rečenicu „Prodajem ovu kuću” koju izgovara govorno lice koje nije ovlašćeno za prodaju, jer kuća ne pripada njemu.

Ovde takođe postoji i defekt referencije. Još jedan primer je tvrdnja: „Ti mi ne možeš naređivati” (Ostin, 1994: 157), u smislu „Ti nemaš ovlašćenje da mi naređuješ”, pri čemu je

18 Ovde je takođe upotrebljen naš prevod lokucija umesto prevodiočevog lokucioni čin.

zaključak da slušalac nema ovlašćenje da naređuje, odnosno da tvrdi da govorno lice treba nešto da uradi.

Isti je slučaj i sa tvrdnjama koje govore o budućnosti: one mogu biti ništavne ukoliko govorno lice nije u poziciji da nešto tvrdi.

Nepodesni činovi, koji nastaju nepoštovanjem klase (B), nastaju u slučaju tvrdnji, gde je pogrešno izgovorena neka rečenica, npr. kada govorno lice kaže „Mačka je na prostirci”, a htelo je da kaže „Palica je na prostirci”.¹⁹

„Zatim, tvrdnje su u stvarnom smislu ‘delotvorne’ upravo onoliko, koliko i ‘imenovanja’, recimo: ako sam nešto tvrdio, to me obavezuje na neke druge tvrdnje, a te druge tvrdnje, opet, koje sam izložim, imaće svoj red, ili pak ne. Isto tako, neke tvrdnje ili primedbe koje vi izložite, od sada pa ubuduće, osporavaće me, ili me neće osporavati, pobijaće me, ili me neće pobijati, i tako dalje. Ukoliko, može biti, tvrdnja ne izazove odgovor, to i nije važno, budući da to ionako nije ključno za sve ilokucione činove. Uz sve, razume se, mi prilikom tvrđenja možemo izvoditi ili i izvodimo svakovrsne perlokucione činove” (Ostin, 1994: 159).

Ostin smatra da istinitost/lažnost, primenjena na performative, nije ista, kao u slučaju tvrdnji. Kada je reč o tvrdnjama, istinitost podrazumeva korespondenciju sa činjenicama. Korespondencija sa činjenicama postoji i u performativima, na primer kada nešto procenjujemo, zaključujemo, i slično. Ipak, čini se da u primerima performativa – kao što su procenjivanje, ocenjivanje, obećavanje, i tako dalje – istinitost podrazumeva i neka dodatna izražavanja, poput izražavanja namera, želja ili verovanja.

Da nije uvek jednostavno opisati neki iskaz kao istinit ili lažan, Ostin dokazuje sledećim primerom: „Pretpostavimo da iskaz ‘Francuska je šestougona’ sučelimo sa činjenicama, u ovom slučaju, pretpostavljam, sa Francuskom: je li on istinit ili je lažan? Pa dobro, ako želite prema obliku; razume se, mogu da shvatim šta mislite kada kažete kako je taj iskaz istinit s obzirom na svrhe, odnosno namene. I to je možda dovoljno za jedan sasvim uopšten uvid, ali ne i za geografa. Trebalo bi da kažemo: ‘Prirodno, taj iskaz je prilično grub’, odnosno ‘prilično dobar, za prilično grubu tvrdnju’“ (Ostin, 1994: 162).

19 Ovaj primer je zanimljiv u engleskom jeziku, jer se reči *bat* (palica) i *cat* (mačka) osim po značenju razlikuju samo u jednom glasu.

Kao što je u ovom slučaju teško odgovoriti na pitanje da li je iskaz „Francuska je šestougona” istinit ili lažan, često je i isto sa savetima, opomenama, i tako dalje. Zaključak je da nije jednostavno uvek reći da li je neki iskaz istinit ili lažan, i da istinitost/lažnost predstavljaju opštu dimenziju stvari prikladnih za saopštavanje.

Posle ispitivanja istinitosti/lažnosti i analize nepodesnih činova, Ostin zaključuje da, kada govorimo o konstativima, mi apstrahujemo ilokuciju, a fokusiramo se na lokuciju. Istinitost koristimo u smislu korespondencije sa stvarnošću, prateći okolnosti, namenu, namere, vrstu auditorijuma, i tako dalje. Kod performativnog čina apstrahujemo lokuciju, a fokusirani smo na ilokucionu snagu. Ostin zaključuje da treba praviti razliku između lokucije i ilokucije, a naročito između namera i termina pomoću kojih se vrši pozitivno/negativno procenjivanje iskaza.

U sledećem poglavlju bavićemo se još jednom distinkcijom koju Ostin uvodi, kao i novom klasifikacijom ilokucionih snaga.

1.5. Ostinova nova podela: klase ilokucionih snaga

Na kraju svoje knjige *Kako delovati rečima?* Ostin objašnjava distinkciju konstativ/performativ u svetlu nove teorije ilokucionih snaga. Treba napomenuti, kao što je objašnjeno u prethodnom poglavlju, da Ostin ne ukida u potpunosti pomenutu distinkciju. Ipak, neke druge osobine govornih činova pokazuju se kao adekvatnije su za analizu karaktera određenih izricanja, zbog čega se Ostin okreće novoj analizi.

Ostin je svoje odustajanje od prvobitne distinkcije opisao u pet koraka. Prvi korak glasi: „(a) Ukupni govorni čin, u ukupnoj govornoj situaciji, predstavlja, u krajnjem, *jedini stvarni* fenomen, koji smo obavezni da razjasnimo” (Ostin, 1994: 168).

Uzmimo primere činova imenovanja i venčanja. Tu je govorni čin određen ukupnom situacijom, odnosno kontekstom, i analiza koja ne uzima u obzir kontekst ne bi bila zadovoljavajuća.

Dalje: „(b) Tvrđenje, opisivanje, i tako dalje, jesu samo dva naziva za ilokucije, u veoma velikom broju drugih; među njima, oni nemaju nikakvo naročito mesto” (Ostin, 1994: 168).

Za tvrđenje i opisivanje kaže i ovo:

„Treba istaći da oni nemaju jedinstven položaj, s obzirom na odnos prema činjenicama (jedinstveni položaj obično se naziva istinitošću, odnosno lažnošću, osim u uslovima veštačke

apstrakcije, koja je uvek moguća, pa i opravdana, za određene namene), jer istinitost i lažnost nisu nazivi za odnose, kvalitete, ili nešto drugo, već za dimenziju procenjivanja: kako date reči stoje s obzirom na prilagođenost činjenicama, događajima, situacijama, i tako dalje, na koje upućuju“ (Ostin,1994: 168).

Tvrđnje i opisivanja mogu biti istinita/neistinita izricanja. Kada kažemo „Ova kafa je bela”, reč je o istinitom izricanju ukoliko postoji korespondencija između onoga što je rečeno i onoga što je realnost. Ostina više interesuje ilokucionna snaga, koja je određena upotrebom izricanja radi informisanja.

Ostaju sledeća Ostinova objašnjenja: „(D) Iz istog razloga, potrebno je eliminisati sličnu opreku ‘normativan odnosno evaluativan’, prema činjeničnom, kao i tolike druge dihotomije“ (Ostin, 1994: 168).

Ostin kaže da možemo s pravom konstatovati da će ‘teorija značenja’, kao ekvivalent ‘smislu i referenciji’, sigurno zahtevati određeno prečišćavanje i reformulaciju, u smislu razgraničavanja lokucija i ilokucija. On uzima sam poznate pojmove ‘smisla i referencije’,²⁰ i osnažuje tu distinkciju na temelju savremenih pogleda. Međutim, on smatra da bi trebalo iznova razmotriti tvrdnju koju naziva ‘apsurdnom’ zbog defekta referencije: na primer, tvrdnju „Sva Džonova deca su ćelava”, ukoliko je iskazana u uslovima kada Džon nema dece.

Ostin odustaje od sastavljanja liste eksplicitnih performativnih glagola i sada, s obzirom na novu teoriju, postavlja drugi zadatak, a to je sastavljanje klasifikacije ilokucionih snaga.

Distinkcija implicitni/eksplicitni, preobražava se od distinkcije performativ/konstativ, u obuhvatnu teoriju govornih činova.²¹ Eksplicitni performativni glagoli mogu učiniti eksplicitnim određeni čin sa ilokucionom snagom. Ipak, Ostin je morao da odbaci ideju o čistim performativima jer, u svetlu nove teorije, postoje opšte *porodice*²² povezanih i međusobno isprepletanih govornih činova.

20 Frege razlikuje *smisao* i *nominatum* (referencija), što mu omogućava da pokaže kako rečenice koje imaju *prazna imena* (koja imenuju nešto što ne postoji) mogu imati smisla. Prazno ime može imati smisla ali ne i referenciju. S ovim tumačenjem se nije slagao Rasel, koji je želeo da održi važenje teorije korespondencije, kao i zakon neprotivrečnosti i princip bivalencije.

21 Tvorac teorije govornih činova je Džon Serl (John Searle), Ostinov učenik. Nakon uspeha knjige *Govorni činovi*, Serl se posvetio odnosu misli i jezika, i sve se više okretao filozofiji psihologije.

22 Ovaj pojam prisutan je i u Vitgenštajnovoj filozofiji (Ludwig Wittgenstein). Ostinova filozofija ima sličnosti sa Vitgenštajnovom. Prva i osnovna sličnost je da, umesto traganja za iskazima koji su istiniti ili lažni, pažnju

Ostin razlikuje pet opštih klasa ilokucionih snaga:

1. verdiktivi,
2. egzercitivi,
3. komisivi,
4. behabitivi,
5. ekspozitivi.

Verdiktivi

Lista verdiktiva izgleda ovako:

„oslobađam (optužbe)	osuđujem (proglašavam krivim)	nalazim (presuđujem)
držim (u zakonskom smislu)	tumačim (to kao)	razabirem
uzimam (to kao)	rešavam (odlučujem)	računam
ocenjujem	procenjujem	lociram
smeštam	datiram	odmeravam
postavljam (to na)	činim (imenujem/proizvodim)	primam (to kao)
gradiram	rangiram	uvršćujem
cenim	vrednujem	opisujem (prikazujem)
karakterišem	dijagnosticiram	analiziram (rašćlanjujem)”

(Ostin, 1994: 172).

Ostin sve verdiktive opisuje kao sudske činove, koji se razlikuju od zakonodavnih i izvršnih činova. Kontekst u kojem se ovi činovi klasifikuju kao verdiktivi jeste kontekst u kojem je govorno lice sudija (to može biti i sportski sudija, a mesto izricanja može biti i utakmica). Dakle, bitno je da govorno lice već ima autoritet, samim tim i moć (zakon), pomoću čega osigurava narednu radnju.

„Donošenje presude ili procene, na primer, doista nas obavezuje na određeno buduće ponašanje, u smislu da nas svaki govorni čin obavezuje barem na doslednost, tako da mi možemo

treba usmeriti na svakodnevni govor, i na to kako reći u njemu funkcionišu. Vitgenštajn je govorio o jezičkim igrama, misleći na različite upotrebe jezika koji je određen kontekstom. On je naveo nepotpun spisak jezičkih igara: izdavanje naređenja i njihovo izvršavanje, kvalitativno ili kvantitativno opisivanje nekog predmeta, konstruisanje nekog predmeta na osnovu opisa, saopštavanje nekog događaja, spekulisanje o nekom događaju, i tako dalje. Vitgenštajn je tragao i za pravilima, koja bi bila univerzalna za sve jezičke igre. Ipak, on je odustao od univerzalne sličnosti, i potom tragao za bilo kakvom vrstom sličnosti i povezanosti. Tu „mrežu sličnosti”, među jezičkim igrama, Vitgenštajn naziva „porodičnim sličnostima”.

znati na šta će nas neki od njih obavezati”, objašnjava autor (Ostin, 1994: 173). Atributi koje Ostin stavlja uz verdiktive su: istinitost/lažnost, osnovanost/neosnovanost, pravičnost/nepravičnost.

Postavlja se pitanje kakvo je stanje stvari ako ove govorne činove izgovori osoba koja nije sudija? Da li je slušalac tada obavezan da se ponaša na određeni način? Da, slušalac jeste obavezan, ali on ima alternativu. Ako šef kaže radniku da *procenjuje* da je neki posao loše uradio, i radnika *ocenjuje* kao lošeg, radnik će ubuduće drugačije postupati ili će dati otkaz ako ne želi drugačije da postupi, ili će dobiti otkaz. Ili, zamislimo scenario u kojem neko lice posle zabave, kaže svom najboljem prijatelju: „Cenim da si večeras bio krajnje bezobrazan prema meni”. Prijatelj, kojem je izricanje upućeno, ima više opcija za buduće ponašanje: da se izvini, da se brani, da se ne obazire, i tako dalje.

Primećena je još jedna razlika između verdiktiva koje izgovara sudija, i onih koje izgovara neko ko nije sudija, a to je da nije prikladno da sve gore navedene verdiktive izgovori neko ko nije sudija. Evo liste verdiktiva za obična lica:

nalazim [presuđujem]

držim

tumačim (to kao)

razabirem

uzimam (to kao)

rešavam (odlučujem)

računam

ocenjujem

procenjujem

lociram

smeštam

datiram

odmeravam

postavljam(to na)

činim (imenujem/proizvodim)

primam (to kao)

gradiram

rangiram

uvrščujem

cenim

vrednujem

opisujem (prikazujem)

karakterišem

dijagnosticiram

analiziram (rašćlanjujem).

Nismo uvrstili u listu prva dva verdiktiva (oslobađam optužbe, osuđujem/proglašavam krivim), jer su direktno povezani sa zakonom i presudom, a to je posao u nadležnosti sudije, i onoga ko je merodavan da sudi.²³

23 Suđenje, kao što smo naveli, ne mora da se odvija na sudu. To može biti neka sportska utakmica, senat ili suđenje u crkvenim redovima.

Egzercitivi

Egzercitivi su slični verdiktivima po tome što određuju kakvo je nešto. Ipak, dok verdiktivi određuju da je nešto takvo, egzercitivi određuju da nešto treba da bude takvo. Egzercitiv bi bio neka vrsta zalaganja za izvesno stanje stvari.

Pogledajmo najpre listu egzercitiva:

“Postavljam (za)	degradiram	raščinjujem
otpuštam	ekskomuniciram (isključujem iz)	imenujem
naređujem	komandujem (zapovedam)	upućujem
kažnjavam	globim (novčano kažnjavam)	dodeljujem (nagradu/ nagrađujem)
plenim (imovinu)	glasam (za)	nominujem
biram (odabiram)	tražim (zahtevam)	dajem
zaveštavam	opraštam	odričem se/dajem ostavku
upozoravam	savetujem	plediram
molim	zaklinjem	preklinjem
urgiram	insistiram	preporučujem
proglašavam	objavljujem	odbacujem
opozivam	poništavam	ukidam
donosim (zakon/ ozakonjujem)	odgađam	zabranjujem
posvećujem	zatvaram (proglašavam zatvorenim)	otvaram (proglašavam otvorenim)” (Ostin,1994:175).

Kada bi verdiktive izgovorio neko ko nije sudija, oni ne bi imali moć da označavaju da nešto jeste takvo već bi označavali mogućnost da nešto bude takvo. Tu vidimo sličnost sa egzercitivima. U tom slučaju, ovakve verdiktive možemo nazvati slabijim verdiktivima.

Egzercitive mogu upotrebljavati sudije ili arbitri. Konteksti u kojima se egzercitivi upotrebljavaju jesu sledeći:

- „(1) Ispunjavanje dužnosti, zakazivanje sastanaka, kandidovanje, izbori, otpuštanje, postavljenja, davanje ostavki i prijave,
- (2) saveti, opomene i peticije,

- (3) odobrenja, naređenja, kazne, opozivi,
- (4) vođenje sastanaka i poslova,
- (5) prava, potraživanja, optužbe, i tako dalje” (Ostin, 1994: 177).

Čini se da ovi činovi imaju snagu egzercitiva, kada ih izgovaraju službena lica. Međutim, kada pogledamo svaki čin posebno, utisak je da mnoge od njih mogu izgovoriti ne samo službena lica već i prijatelji međusobno, ljubavni par, i drugi. Odnos prijateljstva podrazumeva da prijatelj prijatelja može da bira; da prijatelj prijatelju može da traži štogod, da daje, oprašta; da prijatelj prijatelja može da se odriče, da upozorava, savetuje i slično. U tom slučaju, dodali bismo sledeći kontekst:

- (6) ucene, svađe i traženje pomoći,
- (7) raskidi i razvodi, i
- (8) pomirenja.

Iz ovoga proizlazi da egzercitive možemo podeliti na slabe (one koje koriste neslužbena lica) i jake (one koje koriste službena lica).

Komisivi

Kada izgovara komisive, govorno lice se obavezuje na određeni tok radnje.

Lista komisiva:

„obećavam	zavetujem se	ugovaram (sklapam ugovor)
jamčim	obavezujem se	dajem (reč)
odlučan sam (da)	nameravam	najavljujem nameru (da)
mislim (da)	planiram	kanim (smeram)
predlažem	hoću (da)	razmišljam (razmatram da)
gledam (da)	zauzimam se	zaklinjem se
garantujem	obavezujem se (svečano)	kladim se
svečano obećavam	slažem se	pristajem
posvećujem se	izjašnjavam se (za)	stajem (uz)
prihvatom (usvajam)	borim se (za) /pobornik sam (nečega)	priklanjam se
zalažem se	protivim se	sklon sam (zagovaram)”

(Ostin, 1994: 179).

Ostin primećuje da komisivi imaju neke zajedničke elemente s deskriptivima. „S jedne strane, ja samo mogu tvrditi da imam nameru a, s druge strane, mogu objaviti, izraziti, ili najaviti svoju nameru, odnosno čvrstu odluku”, objašnjava autor (Ostin, 1994: 178). Konteksti, u kojima se komisiv javlja, mogu biti veoma raznovrsni.

Behabitivi

Behabitivi predstavljaju činove kojima izražavamo naše reakcije na nečije prošlo i buduće ponašanje. Njima možemo nekoga pozdraviti, ili izraziti: izvinjenje, zahvalnost, saosećanje, različite želje, izazivanje i slično. Ostin nalazi vezu između behabitiva i komisiva u slučaju obavezivanja na buduće ponašanje; na primer, pohvaliti nekoga znači reagovati na nečije ponašanje. Zatim, postoji veza između behabitiva i egzercitiva, jer odobravanje može predstavljati i ispoljavanja autoriteta. Evo primera za behabitiv:

Izvinjavam se; zahvaljujem;
žalim/osuđujem; sažaljevam;
čestitam; saučestvujem; saosećam; vređam / vređa me;
ne marim / svejedno mi je; odajem priznanje; kritikujem; prigovaram;
tužim se / žalim se; odobravam;
prelazim preko nečega / ne obazirem se;
pohvaljujem/preporučujem; osuđujem / ne odobravam; okrivljujem;
odobravam; sklon sam / zagovaram.
Ili: dobrodošli; želim vam srećan put; blagosiljam te; proklinjem te;
nazdravljam;
pijem ovu čašu; želim.
Takođe i: izazivam te; čikam te; ulažem protest; podstičem te.

Ekspozitivi

Ekspozitive koristimo ukoliko želimo nešto da izložimo, kada vodimo neku raspravu, ili kada nešto pojašnjavamo. Evo liste ekspozitiva:

1. potvrđujem; poričem; tvrdim; prikazujem (opisujem); klasifikujem (razvrstavam), identifikujem (prepoznajem/označavam);

2. primećujem (zapažam, stavljam primedbu); na(pominjem); upadam u reč (uplićem se / mešam se / upadam u razgovor);
3. informišem, obaveštavam, kažem (saopštavam), odgovaram; uzvraćam;
- 3a. pitam (tražim);
4. svedočim; izveštavam; izjavljujem pod zakletvom (kunem se / zaklinjem se); nagađam (pretpostavljam/slutim/naslućujem); sumnjam; znam; verujem;
5. prihvatam; dopuštam; povlačim; slažem se; protivim se; prigovaram; podržavam; priznajem; odbacujem;
- 5a. ispravljam; revidiram (popravljam/menjam);
6. postuliram; zaključujem; dokazujem; zanemarujem; naglašavam;
7. (za)počinjem; prelazim (na); završavam (zaključujem);
- 7a. interpretiram (tumačim); delim (razlikujem); analiziram (rašćlanjujem); definišem (određujem);
- 7b. ilustrujem; objašnjavam; formulišem;
- 7c. mislim (držim / ciljaj na); upućujem; zovem (nazivam); razumem; smatram. (Ostin, 1994: 183).

2

NAMERA I VRSTE NAMERA

Kao jedan od uslova za uspešnost performativa, Ostin je postavio iskrenost namere govornog lica. Kao što je pokazano u prvom poglavlju, performativi ne predstavljaju samo izricanja. Oni istovremeno predstavljaju i neku akciju. Ostin veruje da bi govorno lice koje izgovara performativ trebalo da ima nameru da čini, sa kojim je performativ povezan, izvrši, ili ne izvrši.

Mogli bismo reći da je za izvršenje govornog čina neophodna njegova artikulacija, kao i ukazivanje na radnju. Lokuciona dimenzija pretpostavlja izricanje. Za izvršenje govornog čina nije dovoljno izgovaranje već je potrebno i postojanje namere i ostvarivanje efekta. Recimo, kada govorno lice izgovori rečenicu „Obećavam da ću završiti rad do predviđenog roka“, izvršen je čin obećanja. Ako se zapitamo gde je mesto namere, čini se da je ona u vezi sa akcijom, na koju sam govorni čin ukazuje. U ovom slučaju, postoji ili ne postoji namera da se rad završi, odnosno da se obećanje ispuni ili ne ispuni. Budući da je akcija na koju govorni čin ukazuje i sama deo govornog čina, namera se vezuje i za govorni čin. Dakle, kada govorno lice nešto obeća, to podrazumeva da ono ima nameru da obećanje izvrši, što znači da treba da izvrši čin na koji se, prema konvenciji, obavezalo. Možemo reći da se namera vezuje za ilokucionu i perlokucionu dimenziju čina.²⁴

Ispunjenje obećanja ne zavisi uvek od iskrenih namera govornog lica. Na ispunjenje mogu uticati i spoljašnje okolnosti. Neko može imati iskrene namere da završi određene radove do datog roka, ali može biti sprečen da to učini (jer je, recimo, imao smrtni slučaj u porodici). Zato se, kada je reč o značenju izricanja i performativima, uzima u obzir i kontekst.

24 Ovo će biti od značaja kasnije, kada bude reči o Grajsovom i Serlovom mišljenju u vezi sa ulogom namere. Grajs zastupa stav da namera ima uticaja na perlokucione efekte, dok Serl smatra da se njome ostvaruje ilokucioni efekat.

Ostin je uticao na Pola Grajsa, koji je tvorac pojma refleksivne komunikacijske namere. Ovde još možemo izdvojiti: teoriju relevancije (psihološka pragmatika Sperbera i Vilsonove) i teoriju lingvističke komunikacije (filozofska pragmatika Kent Baha).

U ovom poglavlju predstavimo različite vrste namera i njihova određenja: Grajsov pojam refleksivne komunikacijske namere, i Serlovu kritiku Grajsa; pojmove informacione i komunikacijske namere koji se javljaju u teoriji relevancije Sperbera i Vilsonove, i Bahov pojam referencijalne namere. Objasnićemo i neke druge bitne pojmove za filozofsku pragmatiku: pojam „ono što je rečeno“, govornikovo značenje, implikature i eksplikature.

2.1. „Ono što je rečeno“ i govornikovo značenje

Poznato je Grajsovo razlikovanje pojmova „ono što je rečeno“ (*What is said*) i „ono što je implicirano“ (*What is implicated*). Ovo su dva aspekta izricanja. „Ono što je rečeno“ povezano je sa semantičkom analizom rečenice i određeno je istinosnim uslovima dok je „ono što je implicirano“ prećutno značenje, koje izlazi izvan semantičke analize i određeno je namerom. Grajs uvodi i pojam „govornikovog značenja“ (*speaker's meaning*), to jest onoga što govorno lice podrazumeva prilikom izricanja.

U teoriji govornih činova, značenje je ključni problem oko koga se među filozofima vodi diskusija. Kod različitih teoretičara mogu se приметiti različita tumačenja značenja i pojma „ono što je rečeno“. Devit (Michael Devitt) i Sterelni (Kim Sterelny) primećuju da je skoro nemoguće odupreti se iskušenju da se istraživanje jezika započne istraživanjem značenja (Devit, Sterelni, 2002: 19). Ova dva savremena filozofa koriste značenje kao opšti pojam kojim označavaju posebna svojstva jezičkih simbola, koji igraju veoma važnu ulogu u ljudskim životima. Osnova značenja jezičkog simbola leži u činjenici da simbol reprezentuje nešto, npr. „Johan Sebastijan Bah“ reprezentuje poznatog kompozitora. Ovo je jedna od starijih ideja o značenju. S obzirom na naš predmet istraživanja, u radu ćemo pokazati šta predstavlja značenje rečenice, izricanja i govornog čina. Sterelni i Devit objašnjavaju: rečenica je istinita ako je u svetu prisutna određena situacija, a nije istinita ako ta situacija nije prisutna (Devit, Sterelni, 2002: 20). Slogan koji odavde sledi glasio bi „Značenje rečenice jest u njenim uvjetima istinitosti“ (Devit, Sterelni, 2002: 20). Ovo stanovište podržava semantika. Međutim, ovo objašnjenje je diskutabilno. Ne mogu sve rečenice

biti verifikovane. Ipak, potrebno je da su istinosni uslovi rečenice funkcija njenih elemenata, tj. teorija značenja kao istinosnih uslova mora biti kompozicionalna. To znači da se rečenice ne uče pojedinačno već na osnovu njihove konstrukcije. Npr. ako znamo šta znači „Nebo je plavo“, trebalo bi da razumemo i rečenicu „More je plavo“.

Način konstruisanja rečenice je *sintaksička struktura*. Ako struktura ostaje ista a reči variraju variraju i istinosni uslovi:

„Pr. Regan je naboran.

Tačer je odlučna.

Andropov je mrtav“ (2002: 21).

Ako reči ostaju iste a struktura varira, opet variraju i istinosni uslovi:

„SAD su potukle SSSR.

SSSR je potukao SAD“ (2002: 21).

Sintaksičke strukture mogu biti dvosmislene. Odavde se može zaključiti da istinosni uslovi rečenice, odnosno, značenje rečenice, zavisi od referencije sastavnih reči i sintaksičke strukture.

Da bismo objasnili redosled zavisnosti pozvaćemo se na Fregeovu teoriju (Gottlob Frege 1952). Ako u rečenici postoji vlastito ime, onda razlikujemo dve vrste referencije, ona koja se tiče vlastitog imena je „designacija“ a ona koja se tiče predikata je „primena“ ili „aplikacija“. Na primeru rečenice „Regan je naboran“, rečenica je istinita ukoliko:

„I. Postoji predmet koji designira ‘Regan’

II. ‘naboran’ se primenjuje na taj predmet.“ (Devit, Sterelni, 2002: 22)

Kad su dati i referencija i struktura, možemo reći da su određeni istinosni uslovi. Sa značenja rečenice prelazimo na istinosne uslove, a sa istinosnih uslova prelazimo na referenciju i strukturu.

Prikazaćemo Ostinovo i Grajsovo određenje značenja, a zatim preći na određenje „ono što je rečeno“. Ostin i Serl postavljaju pitanje značenja govornih činova poput pitanja, zahteva i obećanja (neindikativi). „Neindikativi nameću dva pitanja u pogledu istinosno-uvjetnog pristupa značenju rečenice. Može li taj pristup biti uspješan i u slučaju neindikativa? Čak i ako može, da li uvjeti istinitosti rečenice, ili neki uvjeti analogni uvjetima istinitosti, iscrpljuju značenje rečenice? Kada reprezentacionalizam primjenjujemo na rečenice, tvrdimo da su uvjeti istinitosti rečenice srž njenog značenja. Odgovor na drugo pitanje mogao bi pokazati da taj oprez nije bio na odmet: da

u značenju rečenice ima više od samog svojstva reprezentiranja određene situacije“, objašnjavaju Sterelni i Devit (2002: 23). Ostinovo objašnjenje značenja prikazali smo u poglavlju o ilokucijama i lokucijama. Lokuciona snaga, možemo reći još, predstavlja reprezentacijski sadržaj čina: ukoliko se već radi o indikativu, uslovi se tiču istinitosti, ako je u pitanju obećanje uslovi se tiču uspešnosti, kada se radi o imperativu uslovi se tiču zadovoljenosti itd. Ilokuciona snaga, je pak ono što se postiže izgovaranjem rečenice. Pragmatika pokušava da odredi ilokucionu snagu koja predstavlja značenje čina.

Grajs značenje objašnjava preko pojma govornikovog značenja. Govornikovo značenje je ono što govorno lice podrazumeva pod izgovorenom rečenicom i ono predstavlja značenje samog izricanja.

Da li je „ono što je rečeno“ zaista deo samo semantičkog domena ili prelazi granice tog domena što je slučaj kod implikatura? Među teoretičarima je prihvaćeno standardno stanovište da kada neko govorno lice G izrekne rečenicu S, obrazac „G kaže da p“ pruža semantičku analizu izgovorene rečenice S. Semantička teorija treba da odredi koju informaciju određena rečenica pruža. Kappelan, Lepor i Borgova tvrde da semantička teorija po pravilu određuje „ono što je rečeno“, izgovorenom rečenicom ali ne uvek. Oni odbacuju standardno stanovište. Mišljenja drugih teoretičara o tome se unekoliko razlikuju. Rajmer (Reimer) „ono što je rečeno“ definiše kao značenje rečenice koje je zavisno od konteksta. Po Bahu i Harnišu „ono što je rečeno“ mora odgovarati elementima rečenice i sintaksičkoj strukturi. Ukoliko bilo koji od ovih delova nedostaje onda se ne radi o tome. Rekanati (Recanati, 2001) tvrdi da je pre analize „šta je rečeno“ uvek prisutan pragmatički proces. Postoji jedno značenje „ono što je rečeno“ i to je pragmatičko značenje, koje je određeno ulogom konvencionalnog značenja rečenice u slušaočevom nameravanom prepoznavanju govornikove komunikacijske namere. Čisto semantičko određenje „ono što je rečeno“ po Rekanatiju ne postoji, a sa njim se slaže i Ema Borg.

Postavlja se pitanje da li je „ono što je rečeno“ semantički informativno ili je teorijski redundantno? Ema Borg pretpostavlja da je ono semantički informativno i da pruža neko obaveštenje, odnosno, da nije redundantno. Objašnjavajući Grajsovu tvrdnju „U izricanju S, govorno lice kaže da p“ Rajmer (Reimer) govori o epistemičkoj neposrednosti. Intuicije koje govorno lice ima su

preteorijske u relevantnom smislu. To znači, objašnjava Rajmer, da govorno lice nije rukovođeno nekom posebnom teorijom, osim značenjem koje je određeno kontekstom.

Pojam govornikovog značenja prvi put upotrebljava Grajs, ali je taj pojam kasnije različito tumačen. Grajsova definicija je: Izricanjem i , G podrazumeva da p . Gde su i -izricanje, G je govorno lice, p je ono što govorno lice podrazumeva. Govorno lice ima nameru koju će, kako se očekuje, slušaoci prepoznati.

Sol (J. M. Saul) nudi novu i moderniju verziju govornikovog značenja u odnosu na Grajsovo tumačenje. Ovde ćemo razmotriti njegovu interpretaciju, kao i još četiri koje izdvajaju Bah i Harniš.

Sol smatra da Grajs konverzacionalnu implikaturu tumači kao vrstu govornikovog značenja, koje deli na „ono što je rečeno“ i „ono što je implicirano“. Govornikovo značenje je, takođe, usko povezano sa namerom govornog lica, dok „ono što je implicirano“ nije povezano sa namerom već sa učesnicima u konverzaciji. Slušaoci su ti koji prepoznaju „ono što je implicirano“ i ono zavisi od njih, a ne od toga šta je govorno lice htelo da kaže. Sol kaže da govornikovo značenje nije ni „ono što je rečeno“ niti „ono što je implicirano“ već je nešto više. Konverzacionalna implikatura, objašnjava dalje Sol, nije ono što govorno lice pokušava da saopšti, poštujući kooperativni princip, već ono što publika pretpostavlja da govorno lice misli s obzirom na datu pretpostavku. On smatra da govorno lice može podrazumevati nešto što nije ni saopšteno ni implicirano. Moguće je takođe da G nešto kaže i isto to implicira. Sol pokušava da napravi novu taksonomiju. On uvodi pojam „implikatura govornog lica“. Ona je slična konverzacionalnoj implikaturi. Nije potrebno da slušaoci pretpostave da govorno lice veruje u nju. Dovoljno je da govorno lice misli da slušaoci to pretpostavljaju. Tako da drugo objašnjenje govornikovog značenja: G izgovara i nameravajući da S prepozna da G namerava da S zaista veruje u mišljenje da p , Sol menja sa (2*): G misli da, pod pretpostavkom da je svestan ili podrazumeva q , to čini njegovo kazivanje konsistentnim. Prvu definiciju govornikovog značenja: G izgovara i nameravajući da S aktivno veruje u mišljenje da p (ili mišljenje da G veruje u p), Sol menja sa (1*): G pretpostavlja da sledi konverzacionalne maksime, i na kraju kooperativni princip. Otud i proširenje Grajsove taksonomije kod Sola na: „ono što je rečeno“, „ono što je konvencionalno ili konverzacijski implicirano“ i „implikatura izgovorenog lica“.

Grajs smatra da su implikature i „ono što je rečeno” određeni lingvističkim značenjem. On pak smatra da konverzaciona implikatura određuje ono šta govorno lice podrazumeva pod izricanjem. Grajs razlikuje „prirodna značenja“ koja nisu semantička od konvencionalnih značenja (doslovnih) i onoga što govorno lice podrazumeva. Konvencionalna značenja mogu se poklapati sa doslovnim značenjima ali ne moraju, recimo kada se radi o metaforama. Devit ističe da je govornikovo značenje izvedeno iz konvencionalnog, ali ga nadilazi (2002: 161). Kada pogledamo šta je primarno po nastanku, Grajs kaže da je to govornikovo značenje, sa čime se Devit i Sterelni slažu.

I na kraju, K. Bah i R. M. Harniš navode pet različitih interpretacija govornikovog značenja. Prva je kada kažemo da neko podrazumeva ono što je rekao i ozbiljan je, to jest iskren. Drugo shvatanje govornikovog značenja je „kada G kaže da *p* i podrazumeva to“ i kada je govorno lice doslovno. Moguće je da se govorno lice izražava doslovno ali i šaljivo, npr. kada kaže: „Samo sam se šalio“. Treća interpretacija „podrazumevanje“ i „nameravanje“ tumači na isti način. Četvrto značenje je tzv. operativno značenje – relevantno značenje. I peta interpretacija, koju navode Bah i Harniš, jeste Grajsova : Izricanjem *i*, govorno lice podrazumeva da *p*. Bah i Harniš nalaze da su treća i peta interpretacija koegzistentne.

2.2. Grajs o nameri: reflektivna komunikacijska namera

Da bi komunikacija bila uspešna, nije dovoljno da slušalac (S) prepozna nameru govornog lica (G) da nešto učini izricanjem (da naredi, obeća, zamoli i sl.), već on mora da prepozna da govorno lice ima nameru da ga razume i da se njemu obraća (Grajs).

Za osnovu komunikacije, teorija komunikacije uzima nameru koja prati govorne činove. Prema Grajsu, namere se razlikuju od konteksta do konteksta. Grajsova osnovna ideja jeste da se značenje rečenice može prikazati onakvim kakvim ga govorno lice predstavlja – pojam govornikovog značenja²⁵ – i da se može izraziti nesemantičkim pojmom namera govornog lica. Grajsovu osnovnu ideju možemo izložiti na sledeći način: *izgovaranjem i, govorno lice (G) nešto podrazumeva (p)*.

25 Govornikovo značenje može ali ne mora da se poklapa sa doslovnim značenjem rečenice.

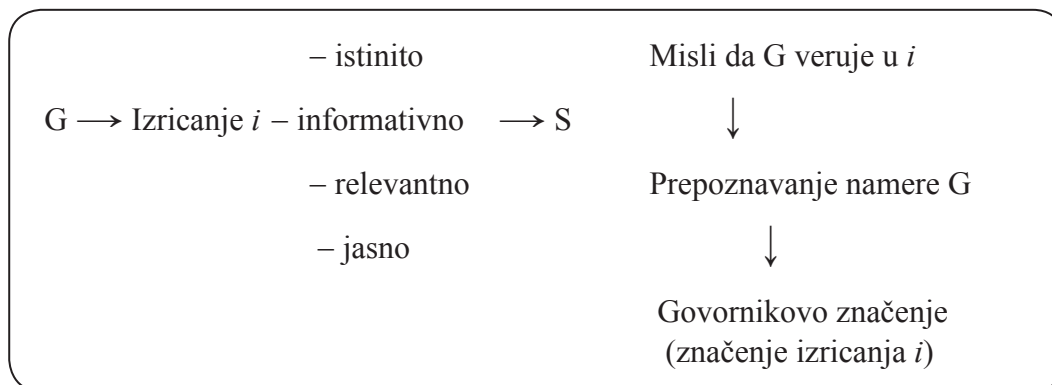
Grajs zastupa stanovište da je značenje izricanja određeno namerama, i uvodi pojam *refleksivne komunikacijske namere*, koji precizira na sledeći način: govorno lice (G) pod izricanjem *i* nešto podrazumeva (*p*), samo ukoliko namerava da taj čin proizvede neki efekat na slušaoca, i to tako što će slušaoci prepoznati njegovu nameru. Refleksivna komunikacijska namera deo je komunikacijske namere. Osobenost refleksivne namere ogleda se u tome da se njeno ispunjenje sastoji u njenom prepoznavanju od slušaoca, uz dodatnu pretpostavku da govorno lice namerava da njegova namera bude prepoznata.

Za Grajsa je verovanje u istinitost iskaza bitan element komunikacije. On takođe dopušta da semantički aspekt iskaza²⁶ bude prepoznatljiv, iako se ne zna namera, što neće biti slučaj kod Serla.

Grajs je tvorac inferencijalnog modela. Ovaj model podrazumeva da govorno lice treba da obezbedi evidenciju o nameri, kako bi njegovo saopštenje imalo izvesno značenje koje publika treba da prepozna. Izricanje predstavlja lingvistički kodiran deo evidencije, tako da verbalno razumevanje uključuje element dekodiranja.

Grajsova inferencijalna pragmatika

Shema 1

Da bi proces komunikacije bio uspešan, Grajs uvodi sledeće uslove odnosno principe:

- 1) istinito izricanje (princip kvaliteta);
- 2) informativnost (princip kvantiteta);
- 3) relevantnost (princip relevantnosti);
- 4) jasno izgovaranje (princip jasnosti).

²⁶ To je jezički kodirano značenje.

Kada S prepozna da je takvo izricanje upućeno njemu, da bi razumeo značenje potrebno je da prepozna da G veruje u izricanje *i*. Zatim S treba da prepozna nameru da G želi da mu nešto saopšti pa kada shvati da je poruka upućena njemu i da G namerava da mu saopšti govornikovo značenje (u čiju tačnost veruje), S treba da zaključi koje je značenje izricanja.

Grajs ističe da kada tvrdimo „G kaže da p“, to povlači „G je rekao i, pomoću kojeg G podrazumeva da p“ (Grice, 1995: 87). Grajs primećuje da postoje mnoge situacije koje ne uključuju lingvistički čin, kao npr. kada vozač u automobilu ablenduje pešaku na pešačkom prelazu želeći da mu saopšti da može da pređe ulicu.

Takođe je bitno napomenuti, da neka izricanja ne zahtevaju slušaoce u trenutku izgovaranja (jednog slušaoca, ili grupu njih). Evo primera koje Grajs daje: znakovi pored puta, znakovi na radnjama, probe u pozorištima. Ove i još neke slučajeve on objašnjava na sledeći način:

1. postoje saopštavanja za koje subjekat smatra da će, pre ili kasnije, imati slušaoca, u ovom slučaju onoga ko ih tumači (znakovi pored puta);
2. ima i izricanja za koja subjekat zna da neće imati u tom trenutku slušaoca, ali za koja se očekuje da će kasnije imati (proba u pozorištu);
3. postoje i izricanja koja nismo prethodno oblikovali u mislima, a za koja je neadekvatno reći da pod njima nešto podrazumevamo. Ovakva izricanja, Grajs naziva „unutrašnjim izricanjima“ (*internal utterances*) (Grice, 1995: 113).

Kada govori o izricanjima, kao što je navedeno iznad (§ 2.1) Grajs razlikuje „ono što je rečeno“ i „ono što je implicirano“. Grajsov pojam „ono što je rečeno“ predstavlja iskazni deo govornih činova u izricanju (obećanje, izjavljivanje, naređivanje). Ovo značenje minimalno odstupa od jezičkog, konvencionalnog značenja, ali ne predstavlja u potpunosti kodirano značenje. U iskazu koji predstavlja semantički kodirani deo značenja, govorno lice ne saopštava čitavu ili relevantnu poruku, već postoji značenje koje nije izgovoreno, ali se podrazumeva (govornikovo značenje).

Govorno lice mora imati nameru, koja treba da bude prepoznata od slušaoca. Kada se izricanje ne upotrebljava doslovno, ili dođe do jezičkih grešaka, onda se govornikovo značenje ne poklapa sa rečeničnim značenjem. Grajs svoje istraživanje značenja i namere svodi na lingvističke činove i na direktan govor.

„G je izgovorio *i* (1), pomoću kojeg G podrazumeva da *p*;

(2), koje je instanca vrste rečenice *s*, koja znači „*p*“ u nekom lingvističkom sistemu“ (Grice, 1995: 88).

2.2.1 Serlov prigovor Grajsvom određenju refleksivne komunikacijske namere

Zastupajući isti stav, Grajs i Serl tvrde da je za govor karakteristično to da se kada se nešto govori, time uvek nešto i podrazumeva, i da za skup zvukova koje govorno lice izgovara, po pravilu, kažemo da ima neko značenje.

Serl svoje objašnjenje govornikovog značenja i značenja izricanja zasniva na kritici Grajsa. Objasnjavajući značenje, Grajs polazi od uspostavljanja veze sa namerom. Grajsovo stanovište Serl interpretira na sledeći način:

„Govoreći, ja pokušavam da saopštim nešto svome slušaocu, navodeći ga da prepozna moju nameru (intenciju) da mu upravo to saopštim. Nameravani efekat kod slušaoca postižem, tako što ga navodim da prepozna moju *intenciju*, da postignem taj efekat, i čim slušalac prepozna moju intenciju (šta želim da postignem), ta moja intencija je već postignuta. On razume šta ja govorim, budući da u mom iskazu prepoznaje moju intenciju, kao intenciju da upravo to kažem“ (Serl, 1991: 96).

Serl potom pokušava da razjasni šta je Grajs ovim hteo da kaže, i to na primeru performativa „zdravo“. Namera govornog lica je da kod slušaoca proizvede saznanje da je ovaj pozdravljen. Potrebno je da S prepozna nameru G, čime S stiče saznanje – saznanje da je G imao nameru da kod njega proizvede saznanje da je pozdravljen.

Nedostatak Grajsovog objašnjenja Serl vidi u tome što ono ne pokazuje šta izricanje „zdravo“ stvarno znači u jeziku. Serl daje primer, u kojem pretpostavlja da je on američki vojnik, koji se zatekao u italijanskom zarobljeništvu, i da ne bi bio ubijen mora da glumi da je Nemač. Problem je u tome što on ne zna nemački jezik, ali pretpostavlja da ga ne znaju dobro ni Italijani. Ipak, seća se stiha iz jedne pesme na nemačkom i izgovara: „*Kennst du das land wo die Zitronen bluhent?*“ On ovo izgovara s namerom da italijanski vojnici poveruju da je on nemački vojnik, i to pomoću prepoznavanja njegove namere. Serl pita:

„No da li iz ovog prikaza sledi da, kada ja kažem ‘*Kennst du das land wo die Zitronen blühen?*’ ono što ja podrazumevam, jeste ‘*Ja sam nemački vojnik?*’ ili čak ‘*Ich bin ein deutscher Soldat*’, jer ono što te reči znače, što se ja sećam da one znače, jeste ‘*Znaš li zemlju u kojoj cvetaju limuni?*’ “ (Serl, 1991: 98).

Drugo, Serlu se čini da Grajs meša ilokuciono i perlokuciono značenje. Grajs smatra da perlokucija nastaje onda kada se neki čin izvodi s ciljem da proizvede efekat kod slušaoca. Serl se ne slaže sa njim i objašnjava na primer, pozdravljanjem mi ne proizvodimo nikakav perlokucioni efekat, osim saznanja da je neko pozdravljen. A to saznanje jeste slušaćevo razumevanje, a ne neki drugi efekat (Serl, 1991).

Serl Grajsu prigovora da refleksivna namera ne može da se primeni na perlokuciju. Serl smatra da nije uvek slučaj da govorno lice ima nameru da slušalac, kao razlog da mu veruje, uzima nameru da mu se veruje. Kao primer, on navodi čitanje filozofske knjige, u kojoj ne primećuje takvu vrstu namere kod pisca. Međutim, sam Serl uočava da se refleksivna komunikacijska namera obično javlja u komunikaciji među ljudima.

„U slučaju ilokucija²⁷, mi uspevamo da učinimo ono što pokušavamo da učinimo, navodeći naše slušaoce da prepoznaju šta je to što pokušavamo da učinimo. Ali 'efekat' na slušaoca nije njegovo verovanje ili njegov odgovor. Taj efekat se sastoji pristo u slušaćeovom razumevanju izricanja²⁸, i ja ga nazivam ilokucionim efektom” (Serl, 1991: 102).

Serl delovanje refleksivne namere opisuje na sledeći način: govorno lice namerava da kod slušaoca proizvede ilokucioni efekat tako što će ga navesti da prepozna tu njegovu nameru da proizvede taj ilokucioni efekat. Cilj koji se ostvaruje, ili bi trebalo da se ostvari u komunikaciji, jeste razumevanje, što, prema Serlovom mišljenju nije slučaj u Grajsovom objašnjenju efekta. On uopšte ne vidi da se kod Grajsa značenje može odrediti preko razumevanja. Mi se ne bismo mogli složiti sa Serlom u ovome, što je ilustrovano u shemi 1. Tu smo prikazali da Grajsov inferencijalizam predstavlja postupak pomoću kojeg slušalac treba da razume govornikovo značenje, odnosno značenje izricanja koje Serl naziva ilokucionim efektom.

27 Ovo je naš prevod, umesto prevodioćevog *ilokutorni čin*, kao i *ilokucioni efekat* umesto *ilokutorni efekat* (u istom citatu).

28 Umesto prevodioćevog pojma *izričaj* upotreбили smo naš *izricanje*, i umesto *ilokutorni efekat* uzeli smo *ilokucioni efekat*.

Serl izvodi sledeće zaključke o nameri i značenju: ono što govorno lice podrazumeva, odnosi se na nameru da se kod slušaoca proizvede izvestan efekat, a kod slušaoca je razumevanje izricanja u vezi sa prepoznavanjem namera. Kada su u pitanju doslovna izricanja,²⁹ govorno lice i slušaoca povezuje to što razumevanje rečenice predstavlja sticanje saznanja o njenom značenju.

Značenje rečenice određeno je izvesnim pravilima. Izricanje i značenje predstavljaju stvar namere da se slušalac dovede u položaj da zna neko stanje stvari, ili da neke stvari sazna, putem navođenja da prepozna namere govornog lica, kao i da slušalac, uz pomoć pravila, prepozna sadržaj namere govornog lica.

Na kraju, rečenica obezbeđuje konvencionalna sredstva za postizanje namere da se kod slušaoca proizvede odgovarajući ilokucioni efekat. Slušaočevo razumevanje izricanja rezultat je realizacije navedenih namera. Namere govornog lica biće postignute ako slušalac razume rečenicu, zna njeno značenje, to jest zna pravila koja se na nju odnose (Serl, 1991).

2.2.2. Implikatura/eksplikatura

Osim pojmova „ono što je rečeno“ i „ono što se implicira“, Grajs razlikuje i pojmove *eksplikatura* i *implikatura*. Naročito je važan pojam *konverzacione* i *komunikacijske implikature*.

Eksplikatura (*explicature*) je saopštena pretpostavka, koja se inferencijalno izvodi iz jedne od logičkih formi kodiranih u iskazu.

Konverzaciona implikatura (*conversational implicature*) jeste podrazumevana pretpostavka koja se izvodi u procesu pragmatičke inferencije. Ona zavisi od konteksta i namere govornog lica, pa se naziva i kontekstualna implikacija.

Konvencionalne implikature su određene značenjem reči u nekoj izgovorenoj rečenici. One nisu zavisne od konteksta. „Ako kažemo ‘On je krupan ali okretan’ značenje reči *ali* implicuje da postoji suprotnost između toga da je neko istovremeno i krupan i okretan. S druge strane, konverzacijske implikature nisu deo konvencionalnog značenja rečenice, već zavise od konteksta u kojem je rečenica upotrebljena. Ako je rečenica ‘Moram sutra rano da ustanem’ data kao odgovor na pitanje ‘Hoćeš li večeras doći na zabavu?’ onda govornik konverzacijski implicuje da neće

29 To su ona izricanja čije se značenje sadržaja poklapa sa značenjem rečenice, to jest značenje sadržaja izricanja poklapa se s govornikovim značenjem.

doći, mada to ne tvrdi. U nekom drugom kontekstu u kojem rečenica ‘Moram sutra rano da ustanem’ nije izgovorena kao odgovor na poziv na zabavu, ona neće imati ovu implikaturu“ (Ostojić, 2012:8)

Grajs razlikuje i *generalizovanu implikaturu* (eng. *generalized implicature*), kao podvrstu konverzacione implikature; nju određuje upotreba jezičke forme, koja generiše određenu vrstu implikature, osim ukoliko okolnosti ne zahtevaju drugačije.

Na primer:

„x se sastaje sa ženom ove večeri’ implicira ‘žena nije sestra, majka, supruga ili bliska platonska ljubav’.“

2.3. Sperber i Vilsonova³⁰ o komunikacijskoj nameri

Teorija relevancije nije naročito nova, međutim i dalje je u žiži pažnje teoretičara, naročito među lingvistima.³¹ Ova teorija zasnovana je na Grajsovoj teoriji značenja, ali se u nekim aspektima razlikuje. Mišković-Luković (2006) izdvaja dva pravca istraživanja u ovoj teoriji. Jedan je više teorijski pravac, koji je usmeren ka objašnjavanju interpretativne sposobnosti i inferencijalne faze, a drugi je *proceduralna semantika*. Mi se u radu bavimo prvim pravcem, koji je okosnica *kognitivne pragmatike*.

U osnovi teorije relevancije nalazi se pretpostavka da čovekov kognitivni aparat teži maksimalnoj relevanciji i maksimalnom efektu, uz najmanje napore. Ovo, na neki način, predstavlja *prvi kognitivni princip relevancije*.

„Ljudski kognitivni procesi usmereni su ka obradi najrelevantnijih raspoloživih informacija, na najrelevantniji način“ (Sperber & Wilson, 1995: 260).

Teorija relevancije istražuje misli i demonstrativne činove. *Komunikacijska namera* igra važnu ulogu u komunikaciji – to je mentalno stanje višeg reda, budući da čini manifestnom nameru da se o nečemu pruži informacija.

30 Den Sperber (Dan Sperber) je istraživač u Nacionalnom naučnoistraživačkom centru u Parizu. Didri Vilson (Deidre Wilson) je profesor lingvistike na koledžu Univerziteta u Londonu.

31 Monografija Sperbera i Vilsonove, *Relevance: Communication and Cognition* (Cambridge, MA), objavljena 1986. godine, predstavlja izvor iz kojeg je potekla ova teorija.

U demonstrativne činove spadaju izricanja, u čijoj osnovi je komunikacijska namera. Demonstraciju takođe prati zahtev za pažnjom, jer je dovoljno relevantna da zasluži pažnju sagovornika, i onoliko relevantna koliko je govorno lice za to sposobno i spremno. U interpretaciju demonstrativnog ponašanja uključeno je i takozvano „čitanje misli“:

„Perceptualni sistemi automatski reaguju na stimulse³² koji mogu da dovedu do kognitivnih efekata. Stimulusi se zatim transformišu u reprezentacione sheme i ulaze u konceptualne referencijalne sisteme gde se povezuju, što je moguće efikasnije, sa nekim postojećim, aktiviranim reprezentacijama da bi se dobilo što više kognitivnih efekata. Kako se potencijalni stimulusi nadmeću za pažnju (za kognitivne resurse pojedinca) ona bi optimalno trebalo da bude posvećena onom stimulusu koji u datom trenutku ima najviše izgleda da ispuni očekivanje relevancije (stimulusu pomaže relativno visok stepen očekivanog efekta, ali mu isto tako odmaže relativno visok stepen očekivanog napora). Ako tokom obrade stimulus izgubi dodeljeni status nadmetanje se nastavlja” (Mišković-Luković, 2006: 28).

Pažnju privlače određeni stimulusi, što zavisi od: individualnih razlika (prošlost i obrazovanje), konteksta, vrste razmene (predavanje, ćaskanje), sposobnosti govornog lica i sličnog.

Drugi komunikacijski princip relevancije glasi:

„Svaki čin demonstrativne komunikacije saopštava pretpostavku o sopstvenoj optimalnoj relevanciji“ (Sperber, Wilson, 1995: 260).

Relevancija je ravnoteža koja se uspostavlja između kognitivnih (kontekstualnih) efekata i procesualnog napora (pažnja, memorija, inferencija). Otuda je informacija relevantna u kontekstu, a relevantna je i pojedincu, ako u sprezi sa kontekstom daje kognitivne efekte, koji ne mogu biti dobijeni samo na osnovu konteksta, ili samo na osnovu informacije. Optimalna relevancija je svojstvo izricanja (ili nekog drugog demonstrativnog stimulusa), da u datoj interpretaciji ima dovoljno kontekstualnih efekata da zasluži sagovornikovu pažnju, i da pritom ne iziskuje nepotreban procesualni napor u postizanju ovih efekata.

U teoriji relevancije uloga namere jeste da odredi istinosne uslove sadržaja izricanja. Po Sperberu i Wilsonovoj, takođe i po Grajsu, izricanje je prosto evidencija o onome što govorno lice

32 U citatu smo umesto pojma „stimulansi“ koji koristi autorka, stavili pojam „stimulusi“ smatrajući da je prikladniji.

saopštava i, da bi shvatio značenje tog kazivanja, slušalac mora ući u proces inferencije (proces određivanja značenja sadržaja izricanja pomoću evidencije). Na primeru rečenice „Ona odlazi”, videćemo kako izgleda proces inferencije u okviru teorije relevancije:

1. semantičko dekodiranje → nekompletna logička forma < ona, odlazi >
2. pragmatičko zaključivanje (1) → izražena propozicija/eksplikacija „C odlazi u drugi grad“
3. pragmatičko zaključivanje (2) → implikacija „A nije srećan zbog toga“.

Sperber i Vilsonova smatraju da se značenje izgovorene rečenice ne iscrpljuje u semantičkom značenju. Potpuno značenje pruža nam tek pragmatičko značenje, i to nakon saznanja relevantne informacije (da osoba C odlazi iz grada) i proizvedenog efekta (da osoba A nije srećna zbog toga).

Relevanciju možemo objasniti i preko namere. Relevancija bi bila mehanizam zaključivanja koji cilja na artikulisanje namere povezane sa konkretnim komunikacijskim činom.

Za teoretičare relevancije izricanja su dovoljni indikatori govornikovog značenja. Za njih svaki spoljašnji stimulus, ili unutrašnja predstava koja obezbeđuje input saznanju, mogu biti relevantni za individuu. Input može biti znak, zvuk, izricanje, i slično. On je relevantan i u vezi je sa *background* informacijom, pomoću koje govorno lice vrši selekciju, tako da neka značenja odbacuje a neka prihvata. Kada input proizvodi pozitivan saznajni efekat reč je o istinitom zaključivanju. Najznačajniji saznajni efekat jeste kontekstualna implikacija koja proizlazi iz konteksta i inputa. Ona predstavlja zaključak, izveden iz skupa premisa, a koji se ne može izvesti ni iz jedne zasebne premise (Mišković-Luković, 2006).

U saznajne efekte spadaju još potkrepljivanje, ponovno ispitivanje i napuštanje nekih pretpostavki. Stav teoretičara relevancije je da ljudi, zbog načina na koji je njihov saznajni aparat razvijen, teže da maksimiziraju relevantnost. Prema njima, na primer dovoljno je da u izvesnim okolnostima *Y* stavi ispred sebe praznu čašu, pa da osoba *X* prepozna da osoba *Y* traži piće. Grajs bi pak tvrdio da ovo zaključivanje nije ispravno, jer osoba *Y* namerava da podstakne izvesne misli kod određene osobe *X*, ali ne pruža evidenciju u obliku izricanja. Glavno pitanje je ipak da li je osoba *X* prepoznala nameru osobe *Y*.

Sperber i Vilsonova razlikuju dve vrste namere: *informacionu* i *komunikacijsku*. Informaciona namera jeste namera da se izvestan skup pretpostavki prikaže sagovorniku na očigledan način.

To bi značilo da se pomoću ove namere slušaocu prenosi određena informacija. Komunikacijska namera jeste namera višeg reda da se informaciona namera pokaže kao očigledna.

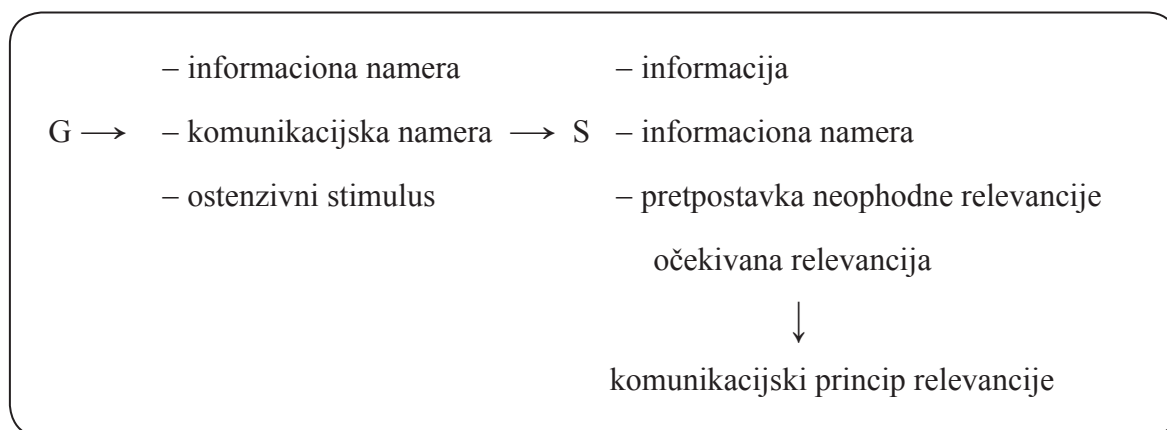
Ova namera podseća na Grajsovu refleksivnu nameru: namera govornog lica koje očekuje da slušalac prepozna da ono hoće da namera bude prepoznata, kako bi slušalac razumeo značenje. Kod Sperbera i Vilsonove komunikacijska namera jeste namera pomoću koje se prepoznaje istovetna namera (kao kod Grajsove refleksivne namere), ali se i manifestuju pretpostavke o značenju.

Sledi da i refleksivna i komunikacijska namera teže da otkriju nameru govornog lica, pomoću koje se prepoznaje ili razume značenje. I prema Grajsu i prema teoretičarima relevancije, da bi se otkrilo relevantno značenje neophodno je ući u proces inferencije. Dok refleksivna namera pomaže slušaocu da prepozna govornikovo značenje, u teoriji relevancije komunikacijska namera ukazuje na skup pretpostavki o relevantnom značenju.

Prema Sperberu i Vilsonovoj proces komunikacije možemo prikazati na sledeći način:

Sperberov i Vilsonin prikaz procesa komunikacije

Shema 2

Komunikacijski princip, predstavljen u shemi 2, upućuje na to da svaki ostenzivni impuls prenosi pretpostavku optimalne relevancije. Informacionu nameru slušalac prima kao informaciju o skupu pretpostavki mogućeg značenja, dok komunikacijska namera rasvetljava informacionu nameru, uzajamno, kod slušaoca i kod govornog lica. Slušalac pretpostavlja koje značenje je relevantno i donosi zaključak o očekivanoj relevanciji, ili operativnom značenju, što predstavlja komunikacijski princip relevancije.

Razlika između Grajsove pragmatičke inferencije i inferencije teoretičara relevancije, jeste u tome što je, prema Grajsu, tačnost preduslov uspešnog komuniciranja, dok za teoretičare relevancije nije – izricanje ne mora biti tačno.

Grajs eksplicitno ukazuje i na značaj komunikacijske namere – i to na značaj reflektivne komunikacijske namere. Sperber i Vilsonova dodeljuju veći značaj optimalnoj relevanciji i kontekstu nego komunikacijskoj nameri. Preko optimalne relevancije, koja je rezultat toga da smo došli do određenog saznanja, možemo saznati komunikacijsku nameru.

2.3.1. Sperber i Vilsonova o distinkciji kazivanje/impliciranje

Teoretičari relevancije prave distinkciju između *kazivanja* i *impliciranja*. Kazivanje (*saying*) predstavlja proces planiranja upotrebe elemenata jezičke forme i kognitivnih informacija i nije određeno istinosnim uslovima. Otuda je za njih je Grajsovo „ono što je rečeno“ pre smešteno u polje između elemenata jezičke forme i različitih vrsta kognitivnih informacija nego između jezičke forme i istinosnih uslova realnog sveta. Impliciranje (*implicating*) spada u sferu pragmatike i određeno je namerom. Govorno lice može izgovoriti tačnu rečenicu a implicirati netačnu.

Implikature se javljaju kao implicirane premise i implicirani zaključci (Carston, 2004: 13). Implicirane premise predstavljaju podskupove kontekstualnih implikacija (Grajsova konverzaciona implikatura). Evo primera:

„15. A: ‘Hajde da pogledamo film. Čula sam da je *Razum i osećajnost* dobar komad. Da li si zainteresovan da ga pogledaš?’

B: ‘Drame sa kostimiranim glumcima obično su dosadne.’

Da bi se razumelo izricanje osobe B, treba izvesti sledeće implikature:

16. A: *Razum i osećajnost* je drama sa kostimiranim glumcima.

B: *Razum i osećajnost* je izgleda dosadan film.

C: osoba B nije zainteresovana da gleda *Razum i osećajnost*“ (Carston, 2004: 13).

16.A je izvedeno, i 16.B sledi deduktivno iz 16.A, dok 16.C sledi iz 16.B. 16.A je implicirana premissa, a 16.B je implicirani zaključak. Karston (Carston R.) ne pravi razliku između teoretičara relevancije i Grajsa. Obe strane opisuju komunikacijske pretpostavke kao implicirane premise i zaključke, a Grajs ih označava kao implikature.

O logičkom sledu i pretpostavljanju je bilo reči ranije (§ 1.2.1). Teoretičari relevancije ih objašnjavaju na sledeći način: U govoru postoje informacije za koje govorno lice pretpostavlja da su sagovorniku poznate, a nisu deo onoga što se zove logički sled i pretpostavka. Smatra se da logički sled nije u vezi sa govornikovim značenjem već proizilazi iz iskaza koji se izgovara. Zapravo, on je saopšten, ali nije iskazan. Pretpostavke se uglavnom dovode u vezu sa tvrdnjama. Pretpostavke su tvrdnje o sagovornikovom znanju, i deo su semantičkog čina.

„17. X: Da li Džon voli mačke?

Y: On ne voli životinje.

a) Mačke su životinje.

b) Džon ne voli mačke.

c) Psi su životinje.

d) Džon ne voli pse“ (Carston, 2004: 14).

Shodno mišljenju teoretičara relevancije, a, b, c i d su implikature izricanja Y. Implikature a i b su saopštene, i one opisuju značenje izricanja Y, dok su c i d implikature koje nisu saopštene. Međutim, b i d logički slede iz izricanja Y. Sve dok su a i b saopštene implikature (putem izricanja osobe Y), one i mogu biti implikature. Ali, ne mogu biti eksplikature, jer izricanje ne enkodira logičku formu iz koje se one mogu razviti.

Prema teoriji relevancije, kada tragamo za valjanom implikaturom treba da razmotrimo sve interpretacije (nedvosmislenosti, zasićenja,³³ i tako dalje). Rezultat čine premise i zaključci koji oblikuju validni argument.

Pogledajmo primer *slobodnog obogaćenja* (*free enrichment*):

Nikola: Hoćemo li u grad, u šetnju?

Ana: Kiša pada čitav dan.

Eksplikatura: Kiša pada u gradu čitav dan.

33 Zasićenje je pragmatički proces za dobijanje iskazane pretpostavke i eksplikatura, na osnovu utvrđivanja kontekstualnih vrednosti indeksikala (npr. u genitivnoj konstrukciji „Jovanova slika“, potrebno je ustanoviti kakav se odnos uspostavlja između Jovana i slike: „Slika koja je u Jovanovom vlasništvu“, „Slika koju je Jovan odabrao“, „Slika koju je Jovan spomenuo“, „Slika koju je Jovan naslikao“, „Slika na kojoj je Jovan naslikan“, i tako dalje). Koristi se još i prevod *zasićenje*. Ovaj pojam se koristi kao promenljiva, kojoj je potrebna kontekstualna dopuna. Videti: Mišković-Luković, M., *Semantika i pragmatika iskaza, markeri diskursa u engleskom jeziku*, Beograd, Filološki fakultet, 2006, str. 313.

Implicirana premisa: Kiša pada u gradu čitav dan – nije dobra ideja da idemo u šetnju.

Implicirani zaključak: Nije dobra ideja da Nikola i Ana idu u grad u šetnju.

Eksplikatura se izvodi iz logičke forme, i obogaćena je činiocem za mesto. To je termin teorije relevancije – za pragmatički ispunjen i istinosno uslovljen sadržaj. Obogaćivanje je pragmatički proces, kojim se dovršava ili proširuje jezički dekodirana logička forma iskaza, da bi se dobile pretpostavka i eksplikatura. Prema teoriji relevancije, obogaćenje doprinosi istinosnim uslovima iskaza.

2.4. Kent Bah o komunikacijskoj nameri i kontekstu

O namerama možemo govoriti i na sledeći način: da li su one uslovljene kontekstom ili ih, pak, subjekti formiraju nezavisno od konteksta? U ovom poglavlju, predstavimo Bahove³⁴ (Kent Bach) argumente za stanovište, prema kojem namere nisu određene kontekstom.

Najpre da ukažemo na osnovne razlike između namera i konteksta. Očigledno je da je razlika između namere i konteksta u tome što su namere psihološka stanja govornog lica dok je kontekst određeno stanje stvari. Namere je, s obzirom na to da su unutrašnje stanje čoveka, teže prepoznati od konteksta, koji je spoljašnji ili materijalizovan (verbalno). Namera pripada govornom licu, i ona tek treba da postane deo znanja slušaoca, dok je kontekst, možemo reći, zajednički, odnosno poznat i govornom licu i slušaocu. Zajedničko im je to da i namere i kontekstualne okolnosti spadaju u *background* neartikulisane pretpostavke.

Kent Bah pravi razliku između konteksta u užem i širem smislu. Pragmatičku informaciju (informaciju određenu kontekstom i namerom) ne čini ono što govorno lice kaže već činjenica da se sadržaj na određeni način izgovara. Tako, pragmatička informacija ima karakter vanjezičke informacije. To bi bio kontekst u širem smislu. Ova nesemantička informacija, koja je deo šireg konteksta, pomaže slušaocu da razume nameru govornog lica, pri čemu se podrazumeva da je govorno lice proizvelo izricanje sa određenom namerom (Bach, 2002).

34 Kent Bah (1943–), filozof i profesor filozofije na Univerzitetu u San Francisku. Oblasti njegovog primarnog interesovanja su filozofija jezika, lingvistika i epistemologija. Autor je triju knjiga: *Exit-existentialism: A philosophy of self-awareness*; *Linguistic Communication and Speech Acts* i *Thought and Reference*.

Kontekst u užem smislu ograničen je na kratku listu parametara, za indeksikale i vreme, koji nam govore o identitetu govornog lica i slušaoca, i vremenu izricanja.

U prilog stanovištu da namere nisu određene kontekstom, Bah nudi tri argumenta: argument na osnovu određene namere (*one-intention argument*), argument na osnovu uloge konteksta (*role-of-context argument*)³⁵ i argument na osnovu asimetrije (*assymetry argument*)³⁶.

Argument na osnovu određene namere treba da pokaže kako govorno lice bira termin koji će u komunikaciji koristiti. Govorno lice bira termin pomoću kojeg će slušalac shvatiti šta ono ima na umu. Ovaj termin je određen namerom. Na primer, ako se nalazimo pored lampe i pokazujemo na nju i kažemo „ovo je crno“, reč „ovo“ upućuje (referira) na lampu, što slušalac zaključuje na osnovu prepoznavanja namere. Pod pretpostavkom da govorno lice ima nameru da nešto kaže, Bah se pita da li je namera deo konteksta.

Bah uvodi pojam *referencijalne namere*. Referencijalna namera deo je komunikacijske namere. Ova namera određuje referenciju u tom smislu što govorno lice ima nameru da na izvestan objekat referira, drugim rečima ona je semantički značajna (Božičković, 1997). Ta namera je usmerena na slušaoce. Pragmatička činjenica da govorno lice koristi određeni izraz omogućava slušaocima da se fokusiraju na ono što govorno lice podrazumeva, objašnjava Bah. Prema njemu, ta informacija nije, sama po sebi, obuhvaćena terminom, ali ni kontekstom, već namerom, jer govorno lice bira izraz koji će slušaocu uputiti.

Postoje situacije kada značenje izricanja nije određeno kontekstom. Pod kontekstom se može podrazumevati zajedničke okolnosti konverzacijske situacije. Neko može da izgovori dvosmislenu rečenicu „Milan ima srećno lice“: slušalac može pomisliti da je Milan napravio takvu gestikulaciju, a može zaključiti i da je Milan srećan. U svakom slučaju, Bah smatra da kontekst ne određuje ono što govorno lice podrazumeva, pre će biti da tu ulogu ima namera. Prema njegovom mišljenju kontekst može, ali ne mora određivati šta govorno lice podrazumeva pod značenjem izgovorenih reči.

35 Šiferova verzija argumenta.

36 Leporova i Fjodorova verzija argumenta.

Što se drugog argumenta tiče, Bah navodi da kontekst prisiljava govorno lice i slušaoca na određeno značenje. Ali kontekst ne može odrediti šta govorno lice podrazumeva. To je stvar referencijalne i komunikacijske namere, u celini.

Šiferova (Stephen Schiffer) verzija ovog argumenta sastoji se u odgovoru na pitanje: šta kontekstualni faktori, određeni zamenicom „ona“, određuju u kontekstu izricanja? Kada koristimo demonstrativ „ja“ nije teško odrediti objekat referencije, ali kada je reč o drugim zamenicama, onda nastaje problem. Zamenica „ona“ referira na osobu ženskog pola. Ipak, slušalac ne zna o kojoj određenoj ženskoj osobi je reč. Zamenicu „ona“ fiksira referencijalna namera. Kaplan bi rekao da zamenica „ona“, u datom kontekstu, određuje osobu N. Ali, problem je u tome što kontekst ne može pomoći slušaocu da prepozna referencijalnu nameru. Objekat na koji demonstrativ upućuje uvek je određen referencijalnom namerom govornog lica (Schiffer, 2005: 1141).

Prema argumentu asimetrije, kontekst ne određuje referens na način da ga konstituiše. Pre će biti da govorno lice koristi kontekst kako bi slušaocu omogućilo da utvrdi nameravanu referenciju. Činjenica da namera govornog lica učestvuje u upućivanju na referenciju može sugerisati da se u demonstrativima i indeksikalima nalazi parametar za nameru. Prisutno je mišljenje da su indeksikali i demonstrativi deo konteksta, ali, prema Bahu, to ne znači da je namera deo konteksta.

Bah smatra da kontekst može odrediti šta sve može biti sadržaj izricanja, ali ne može odrediti nameru govornog lica da određeni sadržaj saopšti. S obzirom na to kakvu nameru ima govorno lice, ono bira reči kojima će oblikovati izricanje. Govorno lice može koristiti demonstrative, na primer, to, ovo, ono, s namerom da pokaže predmet o kom govori. Slušalac će značenje demonstrativa razumeti prepoznajući nameru govornog lica. Međutim, da li Bah s pravom odbacuje ulogu konteksta u određivanju namere?

Smatramo da kontekst može pomoći slušaocu da prepozna nameru govornog lica. Prihvatamo Kaplanovo određenje konteksta, prema kojem kontekst čine zajedničke okolnosti u kojima se govorno lice i slušalac nalaze, prethodno znanje, sadašnje znanje i fizičko stanje (komunikacija licem u lice).

Evo primera: „Sve je uništeno“, izgovara osoba X, pored pozorišta, koje je nedavno izgorelo. Kontekst – situacija, u kojoj učesnici u razgovoru stoje pored paljevine, koja se nalazi na mestu nekadašnje zgrade pozorišta – omogućava slušaocu da prepozna nameru govornog lica da

izrazi svoje žaljenje. Na stanje govornog lica utiču njegovo iskustvo, prošlo vreme koje povezuje sa tom zgradom, ljubav prema pozorištu, činjenica da je pozorište izgorelo, i drugo. Čitav taj kontekst utiče na njegovo emocionalno stanje, i na nameru da to glasno iskaže. Ujedno, na osnovu svega navedenog, odnosno na osnovu konteksta u širem smislu, slušalac razume značenje izricanja govornog lica.

Zato se slažemo s Bahovim argumentom asimetrije, odnosno s tvrdnjom da kontekst pomaže govornom licu da odredi nameravanu referenciju, ali i dodajemo, da on može pomoći i slušaocu da preopzna nameru. Često kontekst određuje nameru, kao u primeru s pozorištem. Stoga se ne možemo složiti s prvim dvama argumentima koje Bah iznosi.

2.5. Rekanati i Bah o refleksivnoj komunikacijskoj nameri

Rekanati prihvata jednu, slabiju, varijantu neograjskove teze – da ispunjenje komunikacijske namere zavisi od njenog prepoznavanja od strane slušaoca. Jača varijanta ove teze podrazumeva prepoznavanje komunikacijske namere kao neophodan i dovoljan uslov za njeno ispunjavanje. Drugu tezu Rekanati dovodi u pitanje. On takođe smatra da je problematična i refleksivna komunikacijska namera, jer rađa problem beskonačne regresije. Stoga Rekanati uvodi neke nove pojmove. U ovom delu rada upoznaćemo se s Rekanatijevim formulisanjem pojma namere i Bahovom odbranom druge teze.

Serl smatra (sa čim se Rekanati slaže) da namera proizvodi perlokucione pre nego ilokucione posledice razumevanja. Rekanati je sproveo ispitivanja kako bi utvrdio da li ukoliko za svaku komunikacijsku nameru postoji korelativna perlokucijska namera, ona može biti analizirana pomoću perlokucijske namere. Međutim, on takvu korelaciju nije pronašao. Izbegavajući da uključi perlokucionu nameru u analizu, Rekanati uvodi pojam prototipnih uslova (PC). Na primer, kada govorno lice (G) nešto tvrdi, prototipski deo tvrdnje je da, ako G tvrdi da p , G zna da p , i želi da slušalac (S) to podeli s njim. Komunikacijska namera je, prema Rekanatiju, namera da slušalac stekne uverenje u to da su prototipni uslovi zadovoljeni. Namera ima samoispunjavajući karakter.

Rekanatijeva preformulacija Grajsovog prikaza refleksivne namere

Grajs

G.1. Proizvođenje izvesnog odgovora (*R*), kod slušaoca (*S*),

G.2. *S* prepoznaje nameru G.1,

G.3. Prepoznavanje namere G.1, od strane *S*, funkcioniše kao poslednji deo razloga da *S* odgovori sa *R*.

Rekanati

G.2a Govorno lice *G* svojim izricanjem obezbeđuje razlog da *S* veruje u prototipne uslove (*PC*),

G.2b *S* prepoznaje nameru G.2a,

G.2c ispunjenje G.2a zavisi od prepoznavanja namere.

Rekanatijeva refleksivna namera

G.2a Govorno lice *G* izricanjem obezbeđuje razlog da *S* veruje u *PC*,

G.2b* komunikacijska namera je prepoznata.

Prema Rekanatiju, refleksivna namera sastoji se iz neograničenog broja podnamera, pri čemu ipak postoji relevantna refleksivna namera koja bi trebalo da bude prepoznata. Takođe, za objašnjenje podnamera, bitna je evidencija koju nam one pružaju – i kod prirodnih i kod neprirodnih značenja. Kod prirodnih značenja, sama namera govornog lica obezbeđuje evidenciju, a kod drugih značenja, postoji namera da se proizvede više evidencije nego što to namera govornog lica pruža. Refleksivnu namera je otvorena i podrazumeva:

„ a) Izricanje, koje pruža razlog da se veruje u *PC*,

da *S* prepoznaje nameru iz a), i da je prepoznaje kao otvorenu“ (Bach, 1987: 146).

Grajsovom prikazu refleksivne namere – gde „*G* mora imati nameru da pomoću izricanja ostvari verovanje kod slušaoca, i da njegovo izricanje bude prepoznato kao da je nameravano“ (Grice, 1957: 383) – Rekanati prebacuje da zvuči kao ponavljanje, a ne kao refleksija. Njegovo stanovište razlikuje se od Grajsovog po tome što je Grajs tvrdio da ispunjavanje namere zavisi od njenog prepoznavanja, dok je, prema Rekanatiju, u slučaju prirodnih značenja, refleksivnost odsutna, a namera se i dalje opisuje kao komunikacijska.

Rekanati takođe primećuje da nije svako iskazivanje namere komunikacijski čin – na primer, kada nije potrebna publika koja će nameru prepoznati.

Do sada smo govorili o tome šta je namera i koje vrste namera postoje, ali nismo odgovorili na pitanje: Šta je sadržaj komunikacijske namere?

Odgovor na ovo pitanje daju Bah i Harniš. Pre svega, oni definišu komuniciranje, kao izražavanje stava: G-ova reflektivna namera da S uzme G-ovo izricanje, kao razlog na osnovu koga misli da G ima izvestan stav, po G-u je izražavanje određenog stava pred izvesnim slušaocima.

To se može ovako objasniti: S razume izricanje G ako S identifikuje stav koji je u pitanju, to jest verovanje, u slučaju tvrdnji, ili želju, u slučaju molbe. Drugo je pitanje da li S smatra da G zaista ima određeni stav. Ako S smatra da G ima stav koji izražava, onda znači da je G iskren u svojoj komunikacijskoj nameri. Zato je važno odrediti šta G saopštava, i ta namera treba da se otkrije pre nego što se iskrenost dovede u pitanje (Bach, 1987: 152). Sadržaj namere bio bi to što S uzima izricanje G kao davanje razloga da S misli da G ima određeni stav. Ono što G izražava nije komunikacijska namera već neki stav. Bah zaključuje da je jača varijanta komunikacijske namere uobličena u njegovom objašnjenju namere. On smatra da se ispunjenje komunikacijske namere sastoji u njenom prepoznavanju, tako da Rekanatijev pokušaj preformulisanja reflektivne namere izgleda suvišno.

Za razliku od Rekanatija, Bah nalazi korelaciju između namera i perlokucionih posledica: svaka komunikacijska namera ima perlokucionu posledicu. Ilokucioni komunikacijski čin jeste čin izražavanja stava koji prati perlokucionu namera, tako da slušalac veruje da govorno lice izražava svoj stav.

Druga Bahova primedba odnosi se na to što Rekanati ne uzima u obzir inferenciju. Inferenciju pravi slušalac, i ona je praćena komunikacijskom pretpostavkom (CP): kada G kaže nešto S, on to čini s namerom. S razume nameru G, koja predstavlja sadržaj izricanja i kontekst. Bah smatra da je važno naglasiti da se namera izvodi iz izricanja. Prema Rekanatijevom mišljenju nedostaju i inferencija i komunikacijska pretpostavka, što se ne može reći za Grajsa, jer je on izjednačio jezičko i govornikovo značenje.

Kad je reč o komunikaciji, ona je usmerena na slušaoce. To znači da je svako izricanje praćeno namerom, i da ono tada predstavlja ilokuciju, sa određenom snagom i sadržajem. S obzi-

rom na sve ovo, deo sadržaja izricanja slušalac mora identifikovati. Sve dok je namera pri izricanju prepoznatljiva, i dok se komunikacijski čin sastoji iz namere, slušalac pravi inferenciju o činu (Bah, 1987: 151). Treći Bahov prigovor tiče se prototipnih uslova. O ovome ćemo kratko. Najpre, Rekanati ih nije dovoljno objasnio, a iz objašnjenja koje je dao sledi da su oni određeni doslovnim značenjem rečenice. Znamo da izricanja nisu uvek doslovna, pa se može zaključiti da su prototipni uslovi nedovoljno informativni. Ove uslove Bah naziva *praznim (vacuous)*, i smatra da su oni u vezi s namerama.

Bah je naklonjeniji slabijoj varijanti tumačenja komunikacijske namere. Kada govorimo o nameri, smatra Bah, nemamo dve strane već jednu, odnosno ispunjenje je ujedno prepoznavanje, i obrnuto (Bah, 1987: 142). On se ne slaže se sa Rekanatijevom konstatacijom da refleksivna namera ima neograničen broj podnamera. Takođe, Bah smatra da ne postoji kontraargument za jaču varijantu komunikacijske namere. Ako postoji neki problem u vezi sa refleksivnom namerom, onda je to težnja da se izbegne beskonačni regres.

KONVENCIONALNOST I GOVORNI ČINOVI

Ostin je pravio razliku između fizičkog i konvencionalnog čina. Fizički činovi su, na primer, širenje ruku, pomeranje prstiju, i slično. Oni se sastoje od pomeranja delova tela ili govornih organa. Takođe, Ostin povlači razliku između ispuštanja zvukova i izgovaranja rečenica. Za izgovaranje rečenice „Mačka je na prostirci” možemo reći da je posledica pomeranja govornih organa. Međutim, izgovaranje rečenice nije isto što i ispuštanje zvukova. Za prvi čin vezuje se konvencija, on predstavlja konvencionalan čin. Ovde je u pitanju *jezička konvencija*. Činovi kladenja, krštenja, i drugi ceremonijalni činovi takođe su konvencionalni, ali je ovde reč o *društvenoj konvenciji*.

O vrstama konvencija u govornim činovima postoje različita shvatanja. Rekanati poredi konvencije u jeziku sa konvencijama u šahu: kada ne bi bilo konvencija u šahu, dvoje ljudi ne bi moglo da igra šah. Igranje šaha nije samo pomeranje figura već uključuje društveno prihvaćena pravila. Za primenu konvencionalnih pravila, zadužene su institucije. One određuju šta može biti učinjeno, i pod kojim uslovima.

Pogledajmo sledeće vrste činova: čin postavljanja pitanja i ceremonijalni čin molbe. Čin postavljanja pitanja izveden je shodno određenoj vrsti konvencionalnog pravila, da postupiti „tako i tako” znači postaviti pitanje. Pitanje nije pitanje samo zbog jezičke konvencije već i zahvaljujući nameri govornog lica, dok značenje molitve ne određuje prosto značenje izgovorene rečenice već društvena konvencija. Rekanati smatra da su konvencije, na koje se Ostin poziva, *pragmatičke*, i da one povezuje rečenice sa ilokucijom.

Ostin je tvrdio da je jezik jedna velika institucija. Sa njim se slaže Serl. Oni za govorne činove kažu da su konvencionalni činovi.

U sledećem odeljku, obrazložićemo koje su razlike između institucija i konvencija.

Tokom XX veka, u filozofiji i studijama jezika i kulture dolazi do novog poimanja značenja, učenja da se značenje pojavljuje u kontekstu. Tako su značenja određena situacijama, a ne kon-

vencionalnim rečima i gramatičkim pravilima. U toku razgovora, dolazi do stvaranja ili otkrivanja novih značenja.

„Čak najjednostavniji svakodnevni izrazi mogu imati različita značenja, u zavisnosti od situacije. Kad kažemo ‘Baš ti hvala’, možemo zaista da izrazimo zahvalnost nekome, ali taj isti izraz, ukoliko vam je neko uradio nešto loše, može imati ironičnu konotaciju. Jedna jedina reč, ‘krevet’ na primer, može da konotira sasvim različita značenja, u zavisnosti od situacije: ako se kaže detetu, bolesniku, ili voljenoj osobi“ (Janićijević, 2000: 143).

Kontekst utiče na značenje jezičkih izraza. S druge strane, značenje se ne javlja samo u razgovoru. Kada bi značenje postojalo samo u kontekstu, onda bi, objašnjava Janićijević, rečnici bili beskorisni, ne bi postojali, ni jezik, ni kultura. Zato možemo govoriti o jezičkoj konvencionalnosti, koja omogućava postojanje jezika i kulture, ali možemo govoriti i o društvenoj konvencionalnosti, koja predstavlja šire područje, i obuhvata situacije u kojima se odvija razgovor.

Ostin ima u vidu konvencionalnost u društvenom smislu.³⁷ Nasuprot njemu su teoretičari koji govore o konvencionalnosti u jezičkom smislu (Vornok, Hedenius, Kresvel, Strosn); njih ćemo, zajedno sa Rekanatijem, u daljem radu zvati antikvencionalistima. Prema tim teoretičarima, institucija jezika, uključuje jezičke a ne društvene konvencije.

U ovom poglavlju razmotrićemo stanovišta Ostina i Serla, s jedne, i Vornoka i Kresvela, sa druge strane. Drugi cilj nam je da ispitamo koja vrsta konvencija je prisutna u teoriji performativa.

3.1. Konvencije i institucije

Problem odnosa institucionalnih i konvencionalnih činilaca jezičke komunikacije, otvorio je pitanje koliko je upotreba jezika određena društvenim pravilima. Razlika između konvencije i institucije pre svega je u tome, što institucija predstavlja širi pojam. Konvencija je sporazum, ili dogovor o načinima i pravilima ponašanja. Institucija je socijalna ustanova, u kojoj postoji sistem međusobno povezanih normi, čija je glavna funkcija zadovoljavanje bitnih ljudskih potreba: pravnih, socijalnih, ekonomskih, političkih, kulturnih, religijskih, naučnih, obrazovnih.³⁸

37 Ostin smatra da su svi ilokucionni činovi konvencionalni. Njegovo shvatanje konvencionalnosti, u smislu prihvatanja društvenih pravila o upotrebi jezika, u vezi je sa uslovima za uspešne performative. O posebnosti Ostinovog shvatanja konvencionalnosti biće više reči u istom poglavlju.

38 Definicije konvencije i institucije preuzete su sa interneta, iz *Rečnika socijalnog rada* Ivana Vidanovića.

Međutim, pojam institucije se često koristi umesto konvencije, i to ne u smislu socijalne ustanove. Tako govorimo o instituciji a ne o konvenciji obećanja, o jeziku kao instituciji, i tako dalje. U *Govornim činovima*, Serl objašnjava institucije obećanja, naređivanja i druge, kao i pravila koja su u osnovi govornih činova.

Serl smatra da se jezik sastoji iz jezičkih činova koji su, zapravo, govorni činovi. Po njegovom mišljenju, izučavanje teorije govornih činova jeste izučavanje jezika u smislu *langue*, a ne *parole*.³⁹ On razlikuje *lingvistička određenja* i *lingvistička objašnjenja*. Lingvistička određenja su to da pomoću termina možemo referirati, ili da neki iskaz nema smisla, ili pak da je iskaz analitički. Drugom grupom obuhvaćena su objašnjenja činjenica izloženih u lingvističkim određenjima i uopštavanjima koja su na njima zasnovana: „Na primer, reći ću da ‘to i to’ ne kažemo, zato što postoji neko pravilo po kome je to ‘tako i tako’“ (Serl, 1991: 45).

Na pitanje šta znači znati neki jezik, Serl odgovara na sledeći način: „Govoriti neki jezik, znači uključiti se u (veoma složen) oblik ponašanja određen raznim pravilima. Učiti neki jezik i ovladati njime, znači (*inter alia*) naučiti ova pravila i njima ovladati” (Serl, 1991: 56). Mi možemo naučiti lingvistička određenja, koja su regulisana pravilima, i kada koristimo ta određenja mi ne opisujemo ponašanje grupe već naše razumevanje i primenjivanje pravila.

Zašto je Serl izučavao govorne činove? Odgovor možemo naći u ovom citatu: „...govoriti neki jezik znači izvršavati govorne činove, kao što su čin tvrđenja, naređivanja, postavljanja pitanja, davanja obećanja i tako dalje. I rečeno još apstraktnijim jezikom, govoriti neki jezik znači izvršavati činove kao što su činovi referencije i predikacije;⁴⁰ drugo, ti činovi se vrše u skladu s nekim pravilima upotrebe jezičkih elemenata i, najzad, ta pravila i omogućavaju izvođenje ovih činova” (Serl, 1991: 60).

Serl odbacuje ideju prema kojoj su simbol, reč ili rečenica, jedinice jezičke komunikacije, a prihvata ideju da su jedinice jezičke komunikacije proizvođenje ili izdavanje simbola, pri izvođenju govornog čina. „Tačnije rečeno, proizvođenje ili izdavanje rečeničnog znaka, pod određenim uslovima, predstavlja govorni čin, a ovi govorni činovi (određenih vrsta, koje ćemo kasnije objasniti) osnovne su ili minimalne jedinice jezičke komunikacije” (Serl, 1991: 61).

39 Ferdinand de Saussure, u delu *Opšta lingvistika* (1969), deli govor na jezik i živu reč, to jest na *langue* i *parole*. U oblast žive reči spada sve što je konkretni čin (individualni i stvaralački čin), dok jezik predstavlja društvenu instituciju, kodifikovan i fiksiran način govora.

40 O pojmovima referencije i predikacije videti u poglavlju 3.1.1.

Serl takođe objašnjava razliku između jezičkog i nejezičkog znaka. Ona se sastoji u tome da jezičku komunikaciju, sa određenom namerom, proizvode ljudi – to može biti i znak na papiru – dok šum vetra, ili bilo koji drugi prirodni znak, ne spada u jezičku komunikaciju. Intencije, ili namere, koje poseduje čovek, jesu namere posebne vrste, svojstvene samo njemu.

3.1.1. Referencija, predikacija i pravila

Pomoću Serlovih primera objasnićemo pojmove referencije i predikacije. Zamislimo da imamo govorno lice i slušaoca, i da u odgovarajućim kontekstima govorno lice izgovara sledeće rečenice:

1. Sem puši iz navike.
2. Da li Sem puši iz navike?
3. Seme, puši iz navike!
4. Kad bi Sem pušio iz navike.

Prema Serlu, za svaku od ovih rečenica možemo reći da je sastavljena od reči koje, u našem slučaju, pripadaju srpskom jeziku; izgovarajući prvu rečenicu, govorno lice nešto tvrdi; u drugoj rečenici, ono postavlja pitanje; u trećoj rečenici naređuje, dok u četvrtoj izražava želju ili ht enje. Izgovaranjem ovih rečenica, govorno lice još: referira na neki objekat (na Sema) i tom objektu pridaje predikat (pušenje iz navike). U sve četiri rečenice referencija i predikat su isti. Serl zaključuje: „Stoga, prvi zaključak naših preliminarnih razmišljanja jeste, da u izricanju bilo koje od četiri rečenice date u našem primeru govorno lice izvodi najmanje tri različite vrste činova: a) izgovaranje reči (morfema, rečenica); b) referiranja i predikacije; c) tvrđenja, postavljanja pitanja, naređivanja, davanja obećanja, i tako dalje”⁴¹ (Serl, 1991: 70).

Serl a), b) i c) naziva govornim činovima, gde je a) izvođenje izricanja, b) izvođenje iskaznih činova, i c) izvođenje ilokucija.

Ovo ne znači da svaku do pomenutih radnji govorno lice vrši odvojeno. Izvođeci ilokuciju, govorno lice u isti mah izvodi izricanje ili izgovara rečenicu i i iskazni čin. Ipak, razlika između ovih delova govornog čina može se napraviti na osnovu kriterijuma identiteta. U rečenicama od 1

41 U citatu smo umesto termina upotrebljenih u prevodu: govornik i izričaj, upotrebili naše, i to: govorno lice i izricanje

do 4 referencija i predikacija su iste, dok su izricanja različita, a ilokucije su iste kao i iskazi. Serl nije prihvatio Ostinovo razdvajanje lokucija od ilokucija. Izricanje se, prema Serlu, sastoji prosto od iskazivanja reči, dok se ilokucije i iskazni činovi odnose na izgovaranje reči u rečenicama, pod određenim okolnostima (uslovi i konteksti) i sa određenim namerama (Serl, 1991).

Serl pravi razliku između *regulativnih* i *konstitutivnih pravila*. Regulativna pravila uređuju oblike ponašanja koji postoje nezavisno od pravila. Tu spadaju pravila lepog ponašanja, koja uređuju međuljudske odnose, zatim pravila etičkog postupanja u različitim profesijama, i tako dalje. Konstitutivna pravila određuju nove oblike ponašanja i određuju samu mogućnost izvođenja tih ponašanja. Tu spadaju pravila mnogih igara: bejzbol, fudbal, tenis, i tako dalje. Aktivnosti u okviru igranja, recimo tenisa, sastoje se u delovanju u skladu sa odgovarajućim pravilima. „Regulativnim pravilima uređuje se aktivnost koja je već postojala, aktivnost čije je postojanje logički nezavisno od pravila. Konstitutivna pravila konstituišu (i tako uređuju) aktivnost, čije je postojanje u logičkoj zavisnosti od tih pravila”, objašnjava autor (Serl, 1991: 94).

Regulativno pravilo može biti dato u obliku: „učini X”, ili „ako Y učini X”. Konstitutivno pravilo može se prikazati na sledeći način: „X važi kao Y”, ili „X važi kao Y, u kontekstu C”. Tako, na pitanje „Kako davanje obećanja može stvoriti obavezu?” odgovaramo navođenjem pravila: „X važi kao Y”.

Šta znače *novi oblici ponašanja*? „U trivijalnom smislu, stvaranje bilo kog pravila otvara mogućnost novih oblika ponašanja, naime ponašanja koje se izvodi u skladu sa tim pravilom”, kaže Serl (Serl, 1991: 85). Rečenica „Oni igraju fudbal” ne može biti istinita bez postojanja pravila u toj igri. Ipak, kada govorimo o pravilima lepog ponašanja, ona mogu biti različita, tako da isti opis možemo dati za različita ponašanja. Regulativna pravila takođe pružaju osnovu za procenu ponašanja, kada kažemo: „on je moralan”, „on je dobar”.

Polazna Serlova hipoteza, izložena u knjizi *Govorni činovi*, odnosi se na to da govoriti neki jezik, znači izvoditi govorne činove u skladu sa određenim pravilima. „Oblik koji ova pretpostavka dobija jeste da se semantička struktura jezika može smatrati konvencionalnom realizacijom niza skupova osnovnih konstitutivnih pravila i da su govorni činovi, činovi koji se odlikuju time što se izvode u skladu sa ovim skupovima konstitutivnih pravila” (Serl, 1991: 87).

3.2. Jezik kao institucija: razlikovanje sirovih i institucionalnih činjenica

Čovek objašnjava svet pomoću pojmova. Svet se, pak, sastoji iz različitih činjenica: bilo da su to one koje neposredno opažamo („pada kiša”), ili one o kojima smo informisani, na primer iz novina ili iz drugih medija („Novak Đoković je pobedio Federera sa 3 : 1”; „Petar je oženio Mariju”, i slično). Za razliku od prosto fizičkih činjenica („pada kiša”), postupci koji su regulisani konstitutivnim pravilima, kao što su venčanja, utakmice itd., uključuju niz raznih fizičkih pokreta, ali i stanja i sirovih osećanja. Ipak, ništa od navedenog – fizički događaji, osećanja, ili stanja – nije dovoljno da čin opišemo kao venčanje ili utakmicu, jer su potrebni određeni socijalni uslovi i postojanje neke vrste institucija. Ovakve činjenice su *institucionalne činjenice*. One, za razliku od sirovih činjenica, pretpostavljaju ljudske institucije.

„Ove ‘institucije’ su sistemi konstitutivnih pravila. U osnovi svake institucionalne činjenice leži (sistem) pravilo (a) oblika: „X važi kao Y, u kontekstu K”. Naša pretpostavka da govoriti neki jezik znači izvoditi činove u skladu sa konstitutivnim pravilima dovodi nas do sledeće pretpostavke: činjenica da ljudi izvode izvesne govorne činove, na primer, daju obećanja, institucionalna je činjenica. Stoga mi i ne pokušavamo da takve činjenice analiziramo pomoću sirovih činjenica” (Serl, 1991: 108).

Pomoću pravila objašnjavamo pravilnost, na primer u nekoj igri ili sportu: „ne ljuti se čoveče“, tenis, fudbal itd. Bez pravila ne bismo mogli da govorimo o pravilnosti.

3.3. Da li pravilo podrazumeva konvenciju i vice versa?

Do sada smo govorili o konvencijama i institucijama kao i o pravilima i činjenicama. Rečeno je da je konvencija sporazum ili dogovor koji se odnosi na pravila ponašanja unutar određene zajednice. Kada se govori o konvencijama u jeziku, onda se misli na skup pravila koja regulišu upotrebu jezičkih izraza.

Da li konvencija podrazumeva prisustvo pravila i *vice versa*? Da li pravilo da se u službenim prostorijama ne sme pušiti podrazumeva konvenciju o zabrani pušenja u službenim prostorijama?

I da li konvencija da se na času u školi podiže ruka kada učenik želi da odgovara, podrazumeva odgovarajuće pravilo? (Bach, 1984: 122)

Prema Bahu, konvencije nisu ono što se od ljudi očekuje da čine u određenim situacijama. To su pre činovi koji, izvedeni u određenim kontekstima, predstavljaju nešto drugo. Da pojasnimo: kada neko ustane starijoj osobi u autobusu, to nije čin ustajanja, već čin poštovanja. I to je konvencija!

Reći da su pravila očekivani oblici ponašanja u društvu, po Bahu izgleda dvosmisleno. To može značiti ili da se očekuje od ljudi iz grupe G da izvrše čin A, u kontekstu C, ili da se uzima u obzir da ljudi iz grupe G treba da izvrše čin A, u kontekstu C. Bah ovo predstavlja na sledeći način:

„Konvencije: A (u C) je konvencija za vršenje čina u grupi G, ako i samo ako:

- (i) postoji MB u G da, uvek kada svaki član G učini A u C, on vrši neki čin;
- (ii) A u C izgleda kao konvencija, samo ako postoji MB kao takvo” (Bach, 1984: 121).⁴²

Bah predstavlja pravila ovako:

„Pravila: A (u C) je pravilo u G, ako i samo ako:

- (i) članovi G uvažavaju A u C,
- (ii) postoji MB u G, da (i), i
- (iii) postoji MB u G, da članovi G treba da uvažavaju A u C” (Bach, 1984: 121).

Vrstu radnje, koja zadovoljava uslov (i) Bah naziva *statističkom regularnošću*, radnju, koja zadovoljava uslov (ii), naziva *socijalnom regularnošću*, a radnju, koja zadovoljava uslov (iii), naziva *socijalnim standardom*.

Bah i Harniš smatraju da nije svaki čin koji je vođen pravilom ujedno i konvencionalan, kao i da nije svaki konvencionalni čin vođen pravilom. Primer: „Od radnika može da se zahteva da ne puše, ali tu nema ničeg konvencionalnog” (Bach, 1984: 121). Ovi autori zaključuju da su pravila i konvencije različiti, i da činovi mogu biti vođeni pravilom, konvencijom ili oboma zajedno. Na primer: pravilo je da porota ustane kada sudija uđe u sud, a konvencija je da se ustajanjem iskazuje poverenje. Tako se za pravila može reći da ih se ljudi pridržavaju, ili ne pridržavaju, a za konvencije, da mogu biti primenjene ili neprimenjene.

42 A je konvencija; C je društvena zajednica; G je društvena grupa; MB (mutual belief) je zajedničko verovanje da je nešto „takvo i takvo”.

3.4. Da li su performativi konvencionalni činovi?

Da li se konvencije onako kako ih Ostin shvata razlikuju od društvenih i jezičkih konvencija? Da li se njegovo shvatanje jezika razlikuje od shvatanja jezika kao institucije? Na kraju, koja vrsta konvencija ide uz performative?

Prateći Ostinov rad u oblasti teorije performativa, primetili smo da on kao primere navodi uglavnom ceremonijalne činove, poput venčanja, krštenja, suđenja i sl. Uspešnost ovih činova ogleda se u već postojećoj društvenoj konvenciji, kao i u tome da li ih poštuju svi učesnici. Ostin tvrdi da postoje određeni uslovi, pod kojima – kada određene osobe u određenim okolnostima, sa iskrenim namerama i osećanjima, izgovaraju određene reči – imamo uspešan performativ. Performativni čin je uspešan samo ukoliko su ti uslovi ispunjeni (koje smo naveli na str. 8).

Pretpostavljamo da je Ostin došao do uslova za uspešne činove raščlanjujući neki čin. Primer takvog čina je: „Daću ovom brodu naziv Staljin”. Bilo je potrebno pronaći sve okolnosti neophodne za uspešno izvođenje ovog čina. Neophodno je da onaj ko imenuje brod bude ovlašćen, da ono što X imenuje bude brod, kao i da bude prisutan još neko, jer bi u protivnom X imao ideju da brodu nadane ime Staljin (ne možemo se obratiti brodu, jer je brod stvar).

Pogledajmo sada situaciju u vezi sa venčanjem, kada osoba Y izgovori rečenicu: „Da, uzimam X za supruga”. Ovde je potrebno da budu prisutni par, matičar i dva svedoka. U ovoj situaciji, čin venčanja je uspešan čak i ako mladenci nisu imali iskrene namere da se venčaju (recimo da jedan od mladenaca to čini pod pretnjom). Međutim, iako je izvršen čin venčanja, performativni čin nije uspešan, jer nisu ispunjeni uslovi koji uključuju psihološke elemente.

Da li su Ostinovi uslovi pravila ili konvencije? Naš odgovor je da su uslovi pravila, a da je performativ konvencionalni čin. Da je performativ konvencionalan čin, možemo videti na primeru rečenice: „Da, uzimam X za supruga”. Izgovaranje ovog čina nije čin tvrdnje da govorno lice uzima X za supruga, već je čin venčanja. Ovo zadovoljava Bahovo objašnjenje konvencija (videti odeljak 3.3). Kada govorimo o uspešnim performativima, to činimo prihvatajući Ostinove uslove, što znači da postoji zajedničko verovanje (MB), u društvenoj grupi (G), koja je deo zajednice (C). Ostinovi uslovi su pravila, jer od njihovog ispunjavanja zavisi uspešnost performativa. Ovo su konstitutivna pravila.

3.5. Problem konvencionalnosti govornih činova: antikonvencionalističko stanovište

Vornok (Warnock) ne misli da su svi ilokucini činovi društveno konvencionalni. On kritikuje Ostina zato što ne pravi razliku između vanjezičkih činova⁴³ (poput krštenja i zaklinjanja) i činova kao što su saveti, tvrdnje, informacije i dr. Kada osoba X kaže „Kunem se”, ona to čini koristeći društvenu a ne jezičku konvenciju, kao što bi eventualno bio slučaj u rečenici „Savetujem ti da pročitaš ovu knjigu”. Vornok se pita koja je konvencija u rečenici „Koliko je sati?”. Ova rečenica, smatra Vornok, ima oblik pitanja usled jezičke konvencije. Vornok iznosi svoj stav: „Kada koristim rečenicu s da izvedem govorni čin A, nema konvencije koja povezuje izgovaranje rečenice sa određenim govornim činom (izuzev uobičajene jezičke konvencije, koja fiksira značenje S)” (Recanati, 1987: 80). To znači da ne postoji nikakva konvencija koja bi posredovala između izricanja i ilokucionih snaga. Na primer ništa nas ne obavezuje da kažemo „rezignirani smo”, u trenutku kada smo rezignirani; čak i da to kažemo, diskutabilno je da li je to konvencionalna forma. Da li smo obavezni da kažemo „hvala”, u trenutku kada nam neko učini neku uslugu, ili, pak da kažemo „doviđenja”, ili (neki drugi pozdrav) kada se s nekim rastajemo? Svakako da nismo, ali, prema društvenoj konvenciji, izgovaranjem ovih reči mi pokazujemo pristojno ponašanje, ili određenu socijalnu činjenicu. „Zdravo” je konvencionalna forma za pozdrav. Ovde je reč o konvencionalnoj vezi između izricanja i govornog čina. Ovo je, prema Vornoku, primer jezičke konvencije. On se ne bi složio s nama da je reč o društvenoj konvenciji. Ipak, Vornok prihvata da društvene konvencije postoje (na primer, u činu krštenja).

Još na početku poglavlja složili smo se sa Rekanatijem da je Ostin bio u pravu kada je rekao da postoji ista konvencija u činu krštenja i činu čestitanja – to je pragmatička konvencija, koja povezuje rečenice sa izvesnom ilokucionom snagom. Nadalje ćemo videti zašto antikonvencionalizam predstavlja suprotno stanovište.

43 Ovaj termin se uvodi kako bi se napravila distinkcija između govornih činova i institucionalnih činova oblikovanih pomoću jezika, te se za institucionalne činove još kaže da su vanjezički činovi.

3.5.1. Ostin i antikonvencionalizam

Prema Ostinovom mišljenju, jedna od osobina performativa, jeste da služe za izvođenje institucionalnih, a ne običnih govornih činova. Dva su kriterijuma performativnosti govornih činova. Prema jednom od njih, reč je o činovima čija uloga nije samo kazivanje nečega već i vršenje neke radnje, dok, prema drugom kriterijumu, izvođenje čina predstavlja proizvođenje efekata, to jest izazivanje stanja stvari koje je nagovešteno ili predstavljeno u izricanju.

Teoretičari antikonvencionalizma (Hedenius, Kresvel, Vornok) smatraju da je Ostin grešio što nije razdvajao institucionalne činove od govornih činova. Svi govorni činovi su, za Ostina, konvencionalni. Ovakvo stanovište, smešta ga u radikalnu struju. Radikalni konvencionalisti zastupaju stav da kada govorno lice vrši govorni čin A, to uvek čini pomoću konvencije, koja taj čin povezuje sa posebnom jezičkom formom (izricanjem) koju govorno lice koristi, a koja ukazuje na ilokucionu snagu čina. Problem je što nema uvek indikatora koji će izricanje povezati sa određenim govornim činom – bilo da su to reči, bilo da su znakovi interpunkcije.

Slabija verzija konvencionalizma uvodi kontekst kao indikator. Kada jezik ne pruža nikakve indikatore, onda je teško razdvojiti dva čina. Prema ovoj verziji konvencionalizma, govorni činovi su konvencionalni iako nema indikatora koji na to ukazuju, poput reči, ili znakova. Ostinovo stanovište odgovara slabijoj verziji.

Teza o radikalnoj konvencionalnosti može se braniti činjenicom da postoje eksplicitni performativi koji imaju performativni glagol u prvom licu prezenta, povezan sa govornim činom pomoću pragmatičke konvencije jezika. Performativni glagol je eksplicitni glagol koji nagoveštava ilokucionu snagu. To su sledeći glagoli: *tvrdim, obećavam, protestujem, citiram, navodim, kritikujem* i sl. Izricanja koja počinju ovim glagolima imaju snage *tvrdnje, obećanja, protestovanja, citiranja, navođenja, kritikovanja*.

Međutim, performativni glagoli nisu uvek eksplicitni indikatori ilokucione snage. Izraz „bravo” je eksplicitan, isto kao i „čestitam ti”. Zato treba praviti razliku između *nominativnih markera* (performativnih glagola) i *eksplicitnih markera*. „Bravo” je eksplicitni, a „čestitam ti” nominativni marker. Nominativni markeri predstavljaju podskup eksplicitnih markera.

Govorni činovi su konvencionalni, isto kao i vanjezički činovi. Ovi činovi postoje zahvaljujući društvenim institucijama. Tako je, objašnjava Rekanati, formula „Krštavam te u ime Oca, i Sina,

i Svetoga duha” povezana vanjezičkom konvencijom sa činom krštenja, a rečenica „Upozoravam te da je led veoma tanak” ukazuje na jezičku i pragmatičku konvenciju jer je, preko indikatora „upozoravam te”, u vezi sa ilokucionom snagom upozorenja (Recanati, 1987).

Ilokucija može biti konvencionalna i bez indikatora. Možemo reći „led je veoma tanak”, a da izricanje takođe predstavlja upozorenje, s obzirom na intonaciju, ili gest, kojim je praćeno. Tada je reč o konvencionalnom činu, jer je ovaj čin društveno prepoznatljiv. Ovde smo mogli da upotrebimo performativni glagol, ali to nismo morali da uradimo jer je snaga čina određena kontekstom. To objašnjenje ide u prilog tezi da su Ostinove konvencije pragmatičke konvencije koje performative povezuju sa određenom ilokucionom snagom, bilo preko indikatora, bilo preko konteksta.

3.5.2. Pragmatička konvencionalnost

Da li je teza da su performativi određeni pragmatičkom konvencijom, tačna? Uzmimo sledeće primere: „Danas je lep dan” i „Naređujem ti da pokupiš sve sa stola”. Prva rečenica potvrđuje činjenicu da je danas lep dan, i pomoću jezičke konvencije govorno lice tvrdi da je danas lep dan. Drugom rečenicom izražavamo naređenje, odnosno naređujemo, pomoću performativnog glagola „naređujem ti”. Sadržaj ove rečenice jeste naređenje. Prema Vornoku, ovde nema pragmatičke konvencije. Takve rečenice – pomoću sadržaja izricanja, ili performativnog glagola, kao što je u drugom primeru slučaj – otkrivaju svoje značenje.

Pogledajmo Vornokove primere, u parovima; prvi: „Savetujem ti da ideš preko” i „Tražim svoja sočiva”; i drugi: „Voz kreće u tri sata” i „Upozoravam te da voz kreće u tri sata”. Da bi komunikacija bila uspešna, potrebno je da slušalac prepozna značenje izrečenih rečenica, koje mu govorno lice upućuje. Jedan od načina prepoznavanja značenja, jeste identifikovanje konvencionalnog indikatora povezanog sa činom koji govorno lice želi da izvede, kao u primerima „Savetujem ti da ideš preko” i „Upozoravam te da voz kreće u tri sata”. Tačnost izrečenih rečenica, zavisi, pre svega od činjenice da li su one izgovorene ili ne. Čin savetovanja istinit je onog trenutka kada je izgovoren, to jest govorno lice je u trenutku izricanja rečenice ujedno i savetovalo. Da li je savet dobar, loš, koristan, i slično, drugo je pitanje. Čin upozorenja takođe je istinit u trenutku izgovaranja, jer samim izgovaranjem govorno lice upozorava. Čak iako je tvrdnja, sadržana u činu upozorenja, lažna (voz kreće u četiri sata), upozorenje je izvršeno.

Što se istinitosti konstativa (konstative tumačimo kao vrstu performativa) tiče, ona zavisi od činjenica. Istinitost konstativa „Tražim svoja sočiva” zavisi od toga da li ja to stvarno činim, jer samo izgovaranje taj postupak (traženje sočiva) ne obistinjuje. Ili, istinitost konstativa „Voz kreće u tri sata” zavisi od činjenice da li po redu vožnje voz kreće u tri sata, i da li on tada zaista kreće. Dok je u slučaju konstativa potrebno uzeti u obzir činjenično stanje stvari, eksplicitni performativi izgledaju kao „samopotvrđujuće tvrdnje”. Stanovište da su eksplicitni performativi samopotvrđujuće tvrdnje (u smislu da ovi činovi sami određuju svoje značenje, i to pomoću performativnog glagola), zastupaju Lemon (1962), Hedenius (1963), Luis (1970), Vigns (1971) i drugi.

U prethodno navedenim primerima Vornok ne vidi pragmatičku konvenciju. Čin upozorenja prosto je izveden izgovaranjem upozorenja, posredstvom glagola *upozoravati*. To je jezička konvencija. Vornoku se može prigovoriti da on ne uzima u obzir kontekst, koji određuje sam čin upozorenja. Da nema konteksta u kojem je izražena zabrinutost jedne osobe za drugu, ili pak namera da se neko upozori, onda ne bi ni bilo čina upozorenja, pa ni jezičke konvencije. Najpre mora postojati kontekst koji utiče na govorno lice da situaciju shvati kao ozbiljnu, opasnu i sl., što znači da mora postojati odgovarajuća vanjezička konvencija, koju Rekanati zove *pragmatičkom konvencijom*.

Razmotrićemo još jedan prigovor upućen Ostinu, takođe u vezi sa konvencionalizmom. Ovaj prigovor upućuju Vornok i Ginet. On se odnosi na Ostinovo poricanje dualne prirode performativa. Ostin je tvrdio da čin obećanja ima ilokucionu snagu obećanja, ali ne i tvrdnje. Njegov argument za ovo stanovište jeste da, prema definiciji, obećanje nije tvrdnja, a tvrdnja nije obećanje: kada izgovaramo čin obećanja, mi obećavamo, a ne tvrdimo da obećavamo, ili nešto treće.

Ginet ne vidi razlog zašto se za čin obećanja ne bi moglo reći da je on ujedno i čin tvrdnje jer, kako smatra, izricanje obećanja ne znači da nije izneta i tvrdnja, i obrnuto. To bi značilo da, na primer, kada govorno lice kaže: „Obećavam da će slike biti gotove sutra”, ono obećava, ali i tvrdi, da će slike sutra biti gotove. Ili, kad kaže „Naređujem ti da odeš”, ono iznosi svoju naredbu slušaocu da ide i, istovremeno, tvrdi da mu naređuje da ide.

Ideju o dvosmislenosti performativa prvi je formulisao Hedenius. Po njegovom mišljenju, čin naređenja ne izražava naredbu direktno već najpre pruža informaciju da je naređenje izdato

(Recanati, 1987: 91). Tako su, tvrdnjom o posledici koja je predstavljena u izvedenom činu, svi činovi sa performativnim glagolima izvedeni indirektno.

3.5.3. Argumenti protiv antikonvencionalizma

Teoretičari antikonvencionalizma, koji zastupaju mišljenje da govorni činovi imaju dvo-smisleno značenje, osporavaju Ostinovo stanovište, što je očigledno kada se pogleda njihov argument u vezi sa indirektnim činovima i njihovom prirodom. Pomoću tvrdnje mi možemo narediti, moliti, obećati, i slično. U ovim činovima nema glagola koji nagoveštava snagu govornog čina. Izricanje „Ana dolazi danas u jedan sat – mogao bi da je sačekaš na stanici” ima snagu tvrdnje, ali i molbe, ili naređenja. U nekom kontekstu izricanje, „Ovaj rad je veoma loš” ima snagu tvrdnje, ali i saveta i naređenja, na primer kada profesor tvrdi kako je seminarski rad loš, i time daje savet, ili naređuje, da se rad popravi. Sa ovom tezom se slažemo.

Međutim, ne slažemo se (kao ni Kresvel) sa tezom da eksplicitni performativni glagoli ne nagoveštavaju snagu govornog čina, i da je njihovo primarno značenje u formi deklaracije ili tvrdnje (Cresswell, 1979).

Da bismo predstavili svoj argument, krenućemo od razlike između sadržaja izricanja i sadržaja govornog čina, koju i sam Kresvel pravi.

Sadržaj izricanja je verbalno izražavanje želje, namere ili verovanja govornog lica, dok je sadržaj govornog čina njegova ilokuciona snaga. Ova razlika odgovara razlici između semantičkog i pragmatičkog značenja. Pogledajmo Kresvelov primer indirektnog čina i njegovo objašnjenje: „Voleo bih da odeš”. Sadržaj izricanja je verbalno izražavanje želje govornog lica da slušalac ode, dok bi sadržaj govornog čina bila molba da slušalac ode. Ovde imamo istovremeno izražavanje želje i indirektna molbe.

Pogledajmo sada primer direktnog čina „Naređujem ti da odeš”. Ostin smatra da je ovo čin naređenja, ali ne i tvrdnje. Vornok zastupa stanovište da eksplicitni performativni glagol ne nagoveštava ništa o sadržaju, koji je reprezentovan, već sama činjenica da je ovaj čin izveden. Sadržaj izricanja, ali i sadržaj govornog čina u ovom slučaju jeste naređenje govornog lica da slušalac ode. Dakle, ovde je sadržaj izricanja i govornog čina istovetan: to je *naređenje*, a ne *tvrdnja*. Ne vidimo nijedan razlog zašto bismo za ovaj čin rekli da je i tvrdnja. Svakako, neko može

tvrditi da je govorno lice naredilo slušaocu da ode, ali ta tvrdnja nije deo naređenja već je neki drugi govorni čin.

Zbog svega gore navedenog, odbacujemo antikonvencionalističku tezu o dvosmislenosti svih performativa. Ne slažemo se ni sa mišljenjem da nema pragmatičke konvencije. Indirektni činovi mogu biti i tvrdnje i naređenja, ali eksplicitni performativi to ne mogu biti, i oni to i nisu. Uloga konteksta u određivanju performativa značajna je kao i uloga performativnih glagola, te zato smatramo da teoretičari antikonvencionalizma, koji ovo poriču, greše.

NEDOSLOVNI GOVORNI ČINOVI

U ovom poglavlju, cilj nam je da ispitamo ulogu nedoslovnih činova u komunikaciji, probleme koji nastaju u vezi s njima, i da predstavimo filozofske teorije koje ih proučavaju. Podsetimo se najpre različitih aspekata upotrebe govornih i doslovnih činova.

Bah i Harniš, isto kao Ostin i Serl, razlikuju sledeće aspekte upotrebe govornih činova: lokucioni, ilokucioni i perlokucioni aspekt. Činom izricanja govorno lice izgovara rečenicu na određenom jeziku, i u određenom kontekstu; lokucioni aspekt obuhvata izgovaranje reči, ilokucioni aspekt obuhvata semantički sadržaj izgovorene rečenice, dok perlokucioni obuhvata efekte koje govorni čin ostvaruje na slušaoca, njegove misli, osećanja i namere.

Bah i Harniš se ne slažu sa Ostinom, u vezi s tim da ista rečenica može biti upotrebljena ilokuciono i perlokuciono (Bach & Harnish, 1962: 145). Oni smatraju da se ove uloge mogu, i treba da se razdvoje. Pogledajmo ovo na nekim primerima: čin naređivanja ima ilokucionu snagu naređivanja, a ovaj čin (pod pretpostavkom da je reč o uspešnom činu) implicira autoritet govornog lica, prepoznavanje namere od slušaoca i nameru slušaoca da naredbu izvrši. To bi značilo da su ilokucioni i perlokucioni aspekti nekada izjednačeni, kao što tvrdi Ostin. Izgleda da izvođenje ilokucije uključuje perlokuciju, što ne znači da su ilokucija i perlokucija jedno te isto: ilokucija stoji u vezi sa snagom govornog čina, a perlokucija sa proizvođenjem efekta.

Dalje, Bah i Harniš perlokucioni efekat ograničavaju samo na ono što proizvodi namera (e), dok Ostin smatra da na stvaranje perlokucionog efekta, osim namera, utiču i odluka govornog lica da izvede neku akciju, i svrha proizvođenja efekta (Bach & Harnish, 1962: 101). Oni svoje stanovište obrazlažu na sledeći način: samo ukazivanje na nameravane posledice neophodno je za objašnjenje značenja govornog čina (1984: 17).

Na osnovu preliminarne verzije SAS (skraćenica od *Speech Act Schema*), proces komunikacije ide ovim redom:

- slušalac prepoznaje jezik koji koristi govorno lice izgovarajući *e*;
- slušalac zatim prepoznaje šta govorno lice podrazumeva pod *e*;
- govorno lice kaže da je nešto „tako i tako“, i
- govorno lice čini nešto (proizvodi efekat).

Bach i Harniš *lingvističku komunikaciju* tumače kao proces zaključivanja, u kojem govorno lice obezbeđuje, onim što izgovara, temelj na osnovu koga slušalac zaključuje šta ono želi da saopšti (Bach & Harnish, 1984: 5). Ostin, Bach i Harniš slažu se s tim da lokucije mogu imati određenu ilokucionu snagu. Snagu Ostin objašnjava kao različitu upotrebu govora, dok Bach i Harniš imaju jedno šire objašnjenje:

„L1. <i>G</i> izriče <i>e</i> .	Osnove
<i>e</i> podrazumeva... i _____ u <i>L</i> .	L1, poznavanje <i>L</i>
<i>G</i> podrazumeva... ili _____ pomoću <i>e</i> .	L1(a), LP
Pretpostavka da <i>G</i> podrazumeva _____ pomoću <i>e</i> je manje prikladna s obzirom na kontekst.	L1(b), MCBs
L2. <i>G</i> podrazumeva... pomoću <i>e</i> .	L1(b), L1(c)
<i>e</i> sadrži referirajući izraz <i>R</i> .	poznavanje <i>L</i>
Upotrebom <i>R-a</i> , <i>G</i> referira na ‘to i to’.	L2, L2(a), MCBs
L3. <i>G</i> kaže da <i>*(...p...)</i>	L2, L2(b), LP
Ako <i>G</i> govori doslovno, <i>G</i> izražava stav <i>A</i> <i>*(...p...)</i>	L3, CC
(b) Ako <i>G</i> govori doslovno, <i>G</i> određuje doslovno snagu (<i>F*</i>) da <i>p</i> , ili ...	L3(a), Lit
L4. <i>G</i> određuje doslovno snagu (<i>F*</i>) da <i>p</i> , ukoliko govori doslovno.	L3(b), CP, MCBs“

(Bach & Harnish, 1984: 37).

Objasnićemo novouvedene notacije. „*F(P)*“ označava ilokuciju, gde se pod „*F*“ podrazumeva snaga, a pod „*P*“ iskazni sadržaj ilokucije (dok „*p*“ označava iskazni sadržaj lokucionog čina). Kada *G* izriče *e*, koje znači „...“, i stoga kaže da **(...p...)*, onda je reč o doslovnom činu, predstavljenom pomoću „*F*(p)*“, samo ako je slučaj da je *P* isto što i iskaz *p*, i ako je ilokucionna snaga lokucijski kompatibilna (LC) sa vrstom rečenice i značenjem *e* (1984: 11). Međutim, pošto nisu svi činovi doslovni, slogan „Značenje određuje snagu“ ne odgovara činjeničnom stanju. *Lingvistička*

pretpostavka (linguistic presumption – LP) predstavlja zajednička verovanja lingvističke zajednice (CL), gde svi članovi govore istim jezikom, i svaki član zajednice zna značenje izgovorenih reči. *Komunikacijska pretpostavka (communicative presumption – CP)* podrazumeva verovanje lingvističke zajednice da, kada neki član zajednice izgovori neko izricanje, on to čini s nekom prepoznatljivom ilokucijskom namerom.⁴⁴ *Zajednička kontekstualna verovanja (mutual contextual belief – MCB)* odnose se na verovanja koja učesnici u konverzaciji dele a koja ne moraju biti istinita. Slušalac i govorno lice veruju da znaju informaciju koja je saopštena.

CC (compatibility condition) jeste uslov uskladiivosti:

- i. Ako *G* kaže da $\neg (...p...)$, *G* izražava verovanje da *p*;
- ii. Ako *G* kaže da $!(...p...)$, *G* izražava želju da *S* učini da bude slučaj da *p*; i
- iii. Ako *G* kaže da $?(...p...)$, *G* izražava želju da *S* kaže *G* da li je *p*, ili nije *p*“ (Bach & Harnish, 1984: 34).

I na kraju ostaje *doslovno izvođenje (literal performance – Lit)*.

Bah i Harniš zastupaju stav koji se razlikuje od Ostinovog i Serlovog stanovišta, a to je da slušalac ne mora da veruje u istinitost *p*. To je moguće kada je reč o nedoslovnim činovima. Ostin je ove činove nazvao *parazitskim*, o čemu je bilo reči ranije, i nije ih analizirao u svojoj teoriji performativa, zato što im kao „neiskrenim“ činovima nije pridavao značaj.

Mi ćemo u radu dalje ispitati ove činove. Oni predstavljaju neuspešne performative, i u ovom poglavlju ćemo izdvojiti njihove bliže karakteristike, kao i njihovu povezanost s namerama.

Bah tvrdi da u nedoslovnim činovima nije prekršena konverzaciona maksima. To znači da *p* ne mora biti istinito, ali je potrebno da slušalac razume nameru govornog lica, da ne bi došlo do pogrešne inferencije. Naime, govorno lice ne veruje u istinitost doslovnog izricanja, te samim tim nije ni prekršilo maksimu kvaliteta. Namere su komunikacijske, jer se ispunjenje ilokucijskih namera sastoji u tome da ih slušalac razume. Uspešan komunikacijski čin podrazumeva prepoznavanje efekta namere. Prepoznavanje namere proizvodi efekat koji slušalac delimično identifikuje, prepoznajući nameru govornog lica da proizvede taj efekat na njega (1984: 15).

44 CP se ne spominje u datoj shemi, ili se pojavljuje kasnije.

Kako slušalac zaključuje koje je značenje nedoslovnih govornih činova? Nedoslovno izricanje jeste ono izricanje čije značenje nije određeno onim što je iskazano.

Osnove

„L5’. G ne tvrdi (pod izvesnim uslovima) da je $F^* p$.

L4, MCBs

L6’. Pod izvesnim uslovima, postoji određeni prepoznatljiv odnos R između kazivanja $*(\dots p \dots)$ i snage F iskaza P , takav da G može odrediti snagu F iskaza P .

L3, L5’, CP

L7. G određuje F iskaza P .

L6’, MCBs“ (1984: 66).

CP je efekat. H (slušalac) prepoznaje F (snagu), tako što S (govorno lice) ne izgovara doslovni čin, pa onda, preko značenja iskaza određuje snagu, i pomoću komunikacijske namere dodeljuje snagu F iskazu P .

Nedoslovni činovi sastoje se iz sledećih delova: onoga što je rečeno, onoga što je učinjeno, i odnosa između njih koji je uspostavljen pomoću namere. Nedoslovnost može odrediti snagu jednako dobro, kao i sadržaj. Primer su nedorečenosti (*understatement*) i hiperbole (preuveličavanja).

Moguće je reći potpunu istinu i prekršiti pretpostavku kvantiteta:

1. Nije loše! (Veoma dobro! Odlično)

(Bach & Harnish, 1984: 66).

Kod nedorečenosti (nedorečenih iskaza), neko može reći nešto više od onoga što mu je bila namera:

2. Niko me ne razume. (Ne razume me dovoljan broj ljudi)

(Bach & Harnish, 1984: 67).

Za nedorečenosti, ponekad se koriste superlativi:

To je bilo najgore jelo koje sam probao. (To je bilo veoma loše jelo.)

Stručnjaci za reklame često koriste nedorečenosti u sloganima:

Budućnost je sada. (Trebalo sada da se pripremite za budućnost)

(Bach & Harnish, 1984: 67).

Primer mogu biti sarkazam, ili ironija:

Taj argument je stvarno najjači/najslabiji.

Ili, pak, metafora i metonimija:

Imam tri para ruku.

Bela kuća tako kaže.

Postoje još brojni primeri nedoslovnih govornih činova.

Oblike, u kojima se mogu javiti nedoslovni činovi, Bah i Harniš svrstavaju u neke od sledećih grupa:

- Kontradikcije ili anomalije: Budućnost je sada.
- Pojmovne istine: Nijedan čovek nije ostrvo.
- Očigledne, faktičke laži: Ona je gazela.
- Očigledne, faktičke istine: Nisam se juče rodio. (Bach & Harnish, 1984: 68)

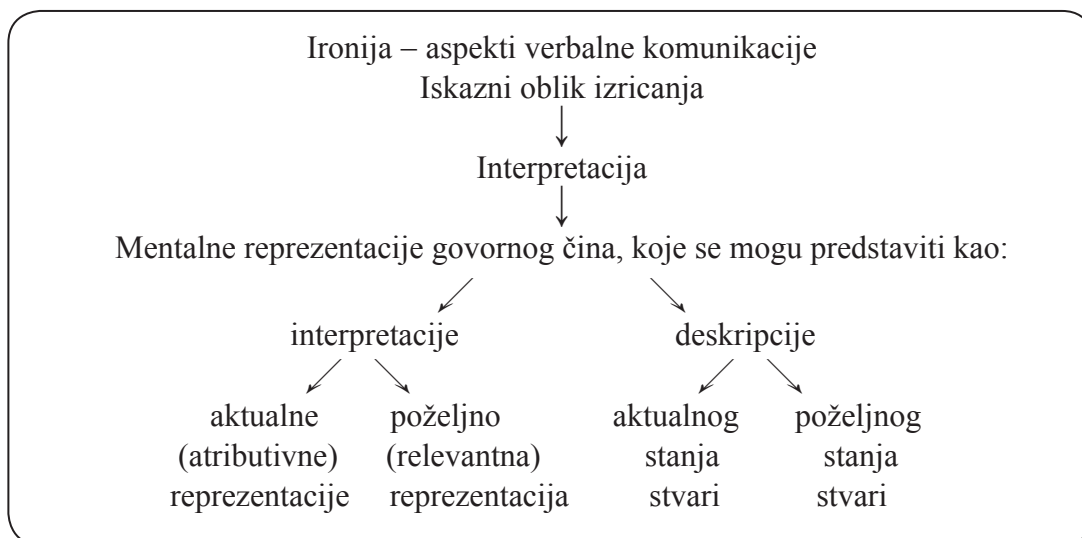
4.1. Ironija i hiperbola

U nedoslovne činove spadaju: ironija, hiperbola, metafora, metonimija, nedorečenosti itd. Serl je analizirao ove činove, nazvavši ih *figurativnim činovima*. On pravi razliku između metafore, ironije i indirektnog govora.⁴⁵ Takođe, u literaturi se može naći i termin *tropi*. Mi ćemo upotrebljavati termin koji je upotrebljavao Serl, čiju interpretaciju prikazujemo. Najpre ćemo predstaviti bliže karakteristike svakog nedoslovnog čina ponaosob, zatim ćemo formulisati problem koji se javlja u vezi sa ovim činovima, a na kraju ćemo pogledati njihovu ulogu u komunikaciji. Koristićemo tumačenja Serla, Grajsa, Sperbera i Vilsonove. Krenućemo od Sperberove i Vilsonove sheme ironije.

45 Svim ovim činovima zajedničko je to što dolazi do neslaganja između značenja izricanja i značenja rečenice. U ironiji, govorno lice izgovara izricanje koje je suprotnog značenja od onoga koje se podrazumeva, dok u indirektnom govoru govorno lice podrazumeva ono što kaže, čak i više od toga. Primer indirektnog govora: „Možete li vezati pojas?” znači „Molim vas, vežite pojas”. O Serlovom objašnjenju metafore više u samom radu.

***Shematski prikaz ironije
(Sperbera i Vilsonove)***

Shema 3

(Sperber, 1996: 232)

Treba naglasiti da Sperber i Vilsonova ne tumače doslovnost kao normu već kao slučaj koji ograničava određeno značenje. Po njihovom mišljenju, izricanje je doslovno onda kada odgovara mislima govornog lica. Kod nedoslovnih izricanja značenje određujemo pomoću *optimalne relevantnosti*. Ona nije potpuna i doslovna, ali objašnjava informaciju koju saopštava govorno lice. Evo primera:

„Bluza košta 2.000 dinara“ – nedoslovno izricanje.

„Bluza košta 1.999 dinara“ – doslovno izricanje.

Ironija predstavlja interpretaciju drugog reda. Slušalac veruje da nije istina ono što govorno lice izgovara. Istinitu informaciju pruža tek implikatura. Otkrivanje implikatura, prema Sperberu i Vilsonovoj, zavisi od prepoznavanja odjeka koji izricanje izaziva kod slušaoca (echoic utterances),⁴⁶ od identifikacije izvora odjeka mišljenja, i od prepoznavanja stava. Stav, koji se izražava ironijom jeste stav neodobravanja. Evo primera ironije:

⁴⁶ Prepoznavanje odjeka interpretacije znači da se govornom licu, ili nekom drugom licu, pripisuje neka interpretacija na osnovu koje se determiniše određeni stav. Interpretacije tako pokazuju relevantnost, informišući slušaoca o tome da govorno lice misli „tako i tako“.

111. Petar: a) Divan je dan za izlet.

(Oni idu na izlet, i sunčan je dan.)

Meri (srećno): b) Zaista je divan dan za izlet.

112. Petar: a) Divan je dan za izlet.

(Oni idu na izlet, i dan je kišovit.)

Meri: b) Zaista je divan dan za izlet (Sperber & Wilson, 1996: 240).

Rečenice 111.b) i 112.b) (ono što izgovara Meri) predstavljaju odjek, koji izricanje izaziva kod slušaoca, a koji je zapravo interpretacija rečenica 111.a) i 112.a) (onoga što je Petar rekao). Meri se ne obavezuje na govorenje istine, jer ona u stvari ponavlja ono što je rekao Petar. Sasvim je jasno da u primeru 112 imamo ironiju. Ovde govorno lice izgovara neistinu. Kontekst i namera otkrivaju nam da je reč o ironiji.

Sperber i Vilsonova smatraju da pitanje koje se tiče razloga za nastajanje ovakvih izricanja nije bitno. Da li nas osećanje besa, iritiranosti ili određeni stavovi navode na upotrebu ironije, uopšte nije pragmatičko pitanje. Ovi autori sumnjaju da se može napraviti lista emocija i stavova koji nas navode na upotrebu ironije. Sa pragmatičke tačke gledišta, važnije je to što postoje prepoznavanja odjeka izricanja kod slušaoca, pomoću kojih izražavamo čitav domen stavova i emocija. „Ironija, kao vrsta interpretativne upotrebe jezika, pokazuje da jezik nema uvek za cilj da opisuje neko stanje stvari već da on može biti sredstvo kojim se izražava stav prema nekom mišljenju“ (Radulović, 2011: 58). Ironija posreduje između onoga što govorno lice podrazumeva i onoga što neko drugi podrazumeva. Prema mišljenju Sperbera i Vilsonove, ona ne krši pravila, ili konvencije i suštinski se ne razlikuje od ostalih vrsta nefigurativnih izricanja.

Pogledajmo sada primer hiperbole „Ti si genije“. Ona predstavlja dvosmisleni čin koji ima svoje doslovno i figurativno značenje. Grajs bi za slučaj hiperbole rekao da je tu prekršena maksima kvaliteta; prema njegovom mišljenju njome se narušava maksima kvaliteta (*flouting*).

Znamo da Grajs razlikuje četiri maksime. O ovim maksimama bilo je reči u radu. Prve tri: maksima kvantiteta, maksima kvaliteta i maksima odnosa tiču se „onoga što je rečeno“, a poslednja, maksima načina jasnosti, odnosi se na način na koji se „ono što je rečeno“ izgovara (jasnoća, dvosmislenost, sažetost, sistematičnost). Grajs smatra da postoje različiti načini da učesnici u konverzaciji ne ispune maksime. On ovoj pojavi nije dao određeni naziv, međutim Bah i Harniš predlažu termin prekršaj (*infringement*) (Bach & Harnish, 1984: 167).

4.1.1. Prekršaji konverzionih maksima

Grajs razlikuje četiri tipa kršenja konverzionih maksima. Prvi tip nastaje kada govorno lice nerado saraduje, i to bi bio jedini prekršaj u kojem se ne javlja implikatura. Drugi tip jeste povreda (*violate*). Treći prekršaj jeste sukob (*clash*). U tom slučaju, maksima može biti prekršena, ali uz pomoć druge maksime. Evo Grajsovog primera:

„A. Gde C živi?

B: Negde u Južnoj Francuskoj.“

Objašnjenje:

(a) B želi da ispoštuje Coop;⁴⁷

(b) ipak, krši maksimu kvantiteta;

(c) ono što se nalazi pod (b), može se objasniti jedino ako se pretpostavi da je B svestan toga da, ukoliko bude izneo više informacija, onda bi prekršio maksimu kvaliteta (ukoliko nema evidenciju za ono što izgovara);

(d) tako B implicira da on ne zna grad u kome živi C.

Poslednji prekršaj jeste narušavanje maksime kvaliteta.

Da rezimiramo, četiri tipa kršenja maksima, ili principa kooperacije, jesu: neučestvovanje (*by opting out*), povreda (*by violation*), sukob (*by clash*), narušavanje (*by flouting*). Sve implikature uključuju prekršaje, ili pojedinačni prekršaj nekih maksima. Narušavanje maksima ukazuje na nameru govornog lica da slušalac izvede implikaturu koja pruža punu interpretaciju izricanja (to jest „ono što je rečeno“ i „ono što se implicira“). U slučaju figurativnih činova, implikatura se odnosi prema „onome što je rečeno“ na nekoliko načina. U slučaju metafore, implikatura je u osnovi slična „onome što je rečeno“, dok je kod ironije, implikatura suprotna od „onoga što je rečeno“ itd.

Figurativno značenje predstavlja posebno jezičko značenje, određeno u gramatici nekog jezika, koje doslovno značenje uzima kao input. Prema Grajsu, rečenice imaju samo doslovna značenja. Figurativna značenja nisu značenja rečenica, već značenja izricanja, izvedena iz konteksta konverzacije.

47 Coop je tzv. princip kooperacije, koji podrazumeva poštovanje svih Grajsovih principa. Prekršaj bilo kog principa, znači prekršaj principa kooperacije.

Sperber i Vilsonova smatraju da Grajs u vezi sa figurativnim činovima (tropima) nije odgovorio na nekoliko pitanja. Najpre, oni se pitaju šta je Grajs podrazumevao pod maksimom istinitosti, i koju od dve moguće interpretacije termina *kazivanje* (*saying*) je koristio. Prva upotreba ovog termina odnosi se na iskaz, bez nužnog obavezivanja na istinitost: „Ne izgovaraj rečenicu ako veruješ da je iskazni sadržaj lažan“. To je maksima kvaliteta. U slučaju tropa, maksima istinitosti je nužno prekršena, i implikatura ne obezbeđuje opravdanje za sadržaj.

Druga i ubedljivija interpretacija *kazivanja* jeste da pomoću njega nešto tvrdimo i time se obavezujemo na istinitost. Maksima bi glasila: „Ne tvrdi ono za šta veruješ da je lažno“. U slučaju tropa, govorno lice krši maksimu kvaliteta, tako što izgovara tvrdnju u čiju istinitost ne veruje. Ipak, ima teoretičara koji kažu da maksima istinitosti i nije prekršena, jer u slučaju tropa važi stanje „čini se kao da jeste“. Ako ovo prihvatimo, onda tropi ne podrazumevaju kršenje maksime istinitosti u svim slučajevima.

4.2. Metafora i metonimija

Metafora kao oblik figurativnog značenja, jeste oblik slabe komunikacije. Blejkmorova (Blakemore, 1992) smatra da govorno lice ne mari uvek kako će biti shvaćeno značenje iskaza koji saopštava. Isto tako, govorno lice može davati smernice za kontekstualne pretpostavke, pomoću kojih treba interpretirati iskaz, ali i ne mora to da čini. Govorno lice može ograničiti interpretaciju, to jest kontekst, i s njim u vezi kontekstualne efekte, na osnovu kojih se može tumačiti iskaz, tako da slušalac ima slobodu, ali i odgovornost da shvati značenje iskaza kako želi, i to se zove *jaka komunikacija* (Radulović, 2011). Sa smanjenjem slobode interpretacije slušaoca, slabi komunikacija, i tada govorimo o *slaboj komunikaciji*.

Metafore su sredstva za postizanje poetskih efekata. „Efekat iskaza, koji postiže svoju relevanciju na osnovu slabih implikatura, naziva se poetski efekat (*poetic effect*). Ovaj atribut *poetski*, u uskoj je vezi sa atributom *figurativni*, jer oba podrazumevaju neodređenost smisla“ (Radulović, 2011: 55).

Metonimija je figura u kojoj se jedan pojam zamenjuje drugim pojmom, koji sa prvim pojmom, prema svom smislu, stoji u bližoj vezi. Na primer „hiljada pušaka“ umesto „hiljada vojnika“ ili „seda kosa“ umesto „starost“ (Vujaklija, 1991: 541). U teoriji relevancije, metonimija se

objašnjava kao vrsta interpretativne upotrebe jezika, prema kojoj jedna reprezentacija predstavlja drugu reprezentaciju, na osnovu sličnosti među njihovim iskaznim formama. Metonimija, kada govorimo o njenoj deskriptivnoj upotrebi, može predstavljati i neko stanje stvari.

4.2.1. Serlovo formulisanje problema metafore

Videli smo kako izgleda tumačenje metafore i ironije u okviru psihološke pragmatike (Sperber i Wilsonova). U ovom odeljku prikazaćemo Serlovu formulaciju problema metafore. Prvo i osnovno pitanje koje je Serl postavio odnosi se na to šta je metafora i u čemu se ona razlikuje od doslovnih i drugih figurativnih značenja (Searle, 1981: 26) Serl se pita i zašto koristimo izraze metaforički, umesto da tačno i doslovno izgovaramo ono što mislimo (1981: 26). On takođe postavlja i pitanje kako metafore „rade“. Ovo su samo neka od mogućih pitanja u vezi sa metaforama.

Problem metafore tiče se odnosa između reči i rečeničnog značenja, s jedne strane, i govornikovog značenja ili značenja izricanja, sa druge. Serl se ne slaže sa teoretičarima koji kažu da metafore imaju dva značenja, doslovno i metaforičko. Kada je reč o metaforičkom značenju, prema Serlu, mi govorimo o tome šta je govorno lice želelo da iskaže, odnosno govorimo o mogućim namerama govornog lica. Metaforičko značenje je uvek značenje izricanja (ono što govorno lice podrazumeva izricanjem reči, rečenica i izraza), dok je rečenično značenje ono što se podrazumeva pod značenjem reči, rečenica i izraza.

Serl pokušava da odgonetne koji su to principi na osnovu kojih slušalac prepoznaje značenje metafore. Uz to, on želi da stvori novu teoriju metafore i, da bi to uradio, preispituje ranije teorije. Da bi odgonetnuo koji principi važe za metafore, Serl polazi od objašnjenja doslovnih činova. Veoma kratko ćemo se zadržati na ovim činovima, jer je o njima bilo reči na početku poglavlja.

„U doslovnim izricanjima, gde je govornikovo značenje jednako rečeničnom značenju, govorno lice mora doprineti više doslovnom izricanju, nego semantičkom sadržaju rečenice, jer je semantički sadržaj određen skupom istinosnih uslova, koji zavise od skupa uslova koje govorno lice uspostavlja. Da bi komunikacija bila uspešna, pretpostavke govornog lica i slušaoca moraju biti zajedničke“ (Searle, 1981: 80).

Doslovna rečenica može biti i indirektna rečenica, i ironija, na primer:

1. „U ovoj sobi je toplo“ – doslovna rečenica.
2. Ista rečenica, kada predstavlja govorni čin molbe kojom se moli da se otvori prozor – jeste indirektna rečenica.
3. Može je izgovoriti neko ko se žali da mu je hladno – tada je u pitanju ironija.

U vezi sa doslovnim činovima Serl zaključuje:

1. govorno lice podrazumeva ono što kaže;
2. doslovno značenje rečenice određuje istinosne uslove, koji zavise od pretpostavki, koje nisu deo semantičkog sadržaja;
3. pojam sličnosti igra važnu ulogu u prikazivanju doslovne predikacije.

Metafora, prema Serlovom mišljenju, ima tri elementa. Ona se može predstaviti kao:

„S je P“, što podrazumeva „S je R“.

Elementi su sledeći:

1. S je subjekat na koji se referira;
2. P je predikatski izraz koji se izgovara i doslovno značenje tog izraza odgovara istinosnim uslovima (uz denotaciju, ako je ima);
3. „S je R“ podrazumeva govornikovo značenje izricanja i njime određene istinosne uslove (Searle, 1981: 83).

Pre nego što prikazemo Serlove principe, u svetlu kojih ćemo objasniti njegovu teoriju metafore, pogledajmo neke od ranijih teorija metafore. Serl razlikuje dve grupe ovih teorija: prve su teorije sličnosti (Aristotel, Henle, 1965), a druge su teorije semantičke interakcije dvaju sadržaja (Bardsley, 1962; Black, 1962).

Teorija sličnosti polazi od tvrdnje da su sličnost i istinosni uslovi principi metafore. Na osnovu sličnosti, slušalac izvodi inferenciju, ili čini korak na osnovu kojeg razume metaforu.

Semantička teorija interakcije podrazumeva interakciju između metaforičkog i semantičkog značenja. Ona greši u tome što nalazi interakciju između značenja rečenica koje nisu metaforičke i izricanja koja mogu biti metaforička. Druga greška je ta što ovi teoretičari smatraju da reči u metaforama menjaju značenje. Ta zbrka nastaje usled nerazlikovanja rečeničnog od govornikovog

značenja. Otuda je, prema Serlu, zadatak metafore da odredi odnos između rečeničnog značenja i značenja izricanja. Evo primera:

„Seli je santa leda.“

Ne znači ($\exists x$) (x je santa leda)

Još bolji primer je: „Ričard je gorila“.

Ovo izricanje odnosi se na Ričarda, a ne na gorilu. Reč „gorila“ služi da se saopšti izve-
stan semantički sadržaj pre nego njeno značenje (gorile su opasne, nasilne i sl.). Međutim, nečije
saznanje može se odnositi na to da su gorile veoma mile i pažljive životinje, a da se ipak, izrican-
jem rečenice „Ričard je gorila“, ne misli to i o Ričardu; pre će se uzeti u obzir neko značenje koje
je opšteprihvaćeno.

Figurativna sličnost ne mora nužno da obaveže govorno lice na doslovnu tvrdnju o sličnosti.
Takođe treba razdvojiti figurativnu sličnost od doslovne sličnosti. Serl smatra da je semantička
teorija o interakciji sasvim pogrešna, jer je njen zaključak da je metaforičko značenje rezultat in-
terakcije između izraza upotrebljenog metaforički, i drugog izraza, uzetog doslovno. Serl se pita
kakva interakcija postoji u iskazu „Seli je santa leda“. Seli je vlastito ime, koje nema značenje, a
santa leda ima značenje.

Prema teoriji sličnosti, metafora je kraća verzija doslovne sličnosti. Na primer:

„Seli je santa leda“ znači: Seli je kao santa leda, u izvesnom, ali ne sasvim određenom
smislu;

„Čovek je vuk“ znači: Čovek je kao vuk, u izvesnom, ali ne sasvim određenom smislu.

Doslovna sličnost ne podrazumeva neko znanje, dok je za razumevanje metafore neophodno
znanje i semantička kompetencija govornog lica i slušaoca. Tumačenje da „S je P“ podrazumeva
„S je kao P“, u stvari je pogrešno. Serl to pokazuje na primeru rečenice „Julija je sunce“. To ne
znači „Julija je sazdana od gasa“, ili „Julija je udaljena 90 miliona milja od Zemlje“. S druge
strane, tvrdnja da se metafora objašnjava metaforički vodi u cirkularnost.

Ovako, prema Serlu, izgleda kompletna analiza metafore:

Seli je santa leda.

↓ podrazumeva

Seli je kao santa leda.

↓ podrazumeva

Ona deli neke osobine sa santom leda – ona je veoma hladna.

↓ podrazumeva

Seli je veoma hladna.

↓ takođe metaforičko objašnjenje

Selino emotivno stanje je poput hladnoće.

Upotreba termina „hladan“ u ovom primeru nije u vezi sa fizičkim stanjem osobe na koju se odnosi. Ovaj termin koristi se kao metafora za neemotivnu ili bezosećajnu osobu (dakle, pre će biti da je reč o jezičkoj praksi da se pojam „hladnoće“ odnosi na osobe koje su neemotivne, a ne da postoji neka sličnost sa doslovnim značenjem termina „hladan“). Tako, prema Serlu, teorija sličnosti pre predstavlja teoriju interpretacije nego teoriju značenja.

4.2.2. Serlovi principi interpretacije metafore

Pitanja kojima je okupiran Serl odnose se na to kako je moguće da govorno lice metaforički kaže „S je P“ a da se podrazumeva „S je R“, kada je jasno da P ne znači R, i kako je moguće da slušalac, koji čuje izricanje „S je P“, zna da govorno lice podrazumeva „S je R“? (Searle, 1981: 103)

Serl nudi sledeći odgovor: govorno lice se priseća kako da poveže značenje P sa značenjem R i odgovarajućim istinosnim uslovima. Prema Serlovom mišljenju, ne postoji samo jedan princip po kojem metafora funkcioniše. On metafore opisuje kao restriktivne i kao sistematične. One su restriktivne, u tom smislu što značenje P ne podseća uvek na jednu osobinu R, već treba naći pravu osnovu za metaforičnost. Metafore su sistematične, u tom smislu što govorno lice i slušalac moraju imati iste *background* pretpostavke, zahvaljujući kojima dele isti sistem principa i mogu da komuniciraju.

Na koje probleme nailazi slušalac? Pogledajmo to na nekim primerima

„Seli je santa leda“;

„Richard je gorila“.

Da bi slušalac razumeo metafore, on mora da izvede zaključak koji mu omogućava razumevanje. Ovde su potrebna tri koraka:

- I. slušalac mora da napravi strategiju kako da odredi da li je potrebno da traži metaforičku interpretaciju.
- II. Kada zaključi da je reč o metafori, slušalac pravi strategiju za izračunavanje mogućih vrednosti R;
- III. Slušalac mora imati skup strategija ili principa za restrikciju R, i mora da odluči koji podtipovi R su najbliži onome, što govorno lice podrazumeva pod S (Searle, 1981: 104).

Da bismo izveli treći korak, potrebno je znanje o S i P.

Drugi korak odvija se po sledećim principima:

1. Stvari koje su P, po definiciji su R.

Sem je džin.

↓ podrazumeva

Sem je veliki.

↓ jer

prema definiciji, džinovi su veliki.

2. Stvari koje su P, kontingentno su R.

Sem je svinja.

↓ podrazumeva

Sem je prljav, aljkav i sl.

3. Za stvari koje su P, često se kaže da postoji verovanje da su R, čak iako S i H znaju da to nije istina.

Ričard je gorila.

4. Stvari koje su P, nisu R.

MET.⁴⁸ Seli je santa leda. → PAR. Seli je bezosećajna.

MET. Meri je divna. → PAR. Meri je pažljiva i fina.

5. P nije kao R, i ne postoji verovanje da su P i R isto.

Na primer: „Ti si postao aristokrata“.

48 Ovo je notacija koju koristi Searle: MET za metaforu, i PAR za parafraziranje.

Ovde se ne misli na to da je osoba, kojoj se govorno lice obraća, slična aristokrati već da ima novi status, a to je status aristokrate.

6. Ima slučajeve kada P i R imaju isto ili slično značenje, ali se tu obično P koristi restriktivno, i ne može se primeniti doslovno na S.

Ovaj sufle je prazan.

Parlament je bio prazan.

Glava mu je prazna.

7. Ovo nije poseban princip, već način primenjivanja prethodnih šest principa na slučajeve koji nemaju prostu formu „S je P“.

Sem proždire knjige.

Brod seče talase.

Vašington je bio otac svoje zemlje.

8. Stvar je terminologije da li ćemo konstruisati metonimiju, ili sinegdohu, kao posebne slučajeve metafore. To je kada za kralja kažemo „kruna“, ili za oca „glava“, i slično (Searle, 1981: 107–111).

Zaključak je sledeći: formula metafore „S je P“ podrazumeva „S je R“. R može biti povezano s P kao deo sa celinom, kao deo sa delom, ili može stajati u bližem ili daljem odnosu. Semantički sadržaj P, pomoću principa asocijacije uključuje i semantički sadržaj R.

4.3. Nedorečenosti i umanjenja

Ukoliko govorno lice umanjuje sadržaj onoga što kaže, izricanje može biti neinformativno. Grajs bi rekao da u ovakvim situacijama govorno lice krši maksimu kvantiteta. Izricanja mogu biti neinformativna na dva načina: prvi je umanjenje (*attenuation*), a drugi je nedorečenost (*understatement*).

U nedorečenosti spadaju: eufemizmi, aluzije, mejoze i ironija. Izrael M. kaže: „Reći manje, znači manje posla za govorno lice“ (Israel, 2006: 138). Mi dodajemo da to ne znači uvek manje i za slušaoca; u nekim situacijama, znači više posla za njega.

Isti autor, kao jedan od razloga za upotrebu nedorečenosti navodi to što nekada malo toga podrazumevamo. Izrael ove razloge deli na prirodne ili objektivne, i sebične ili subjektivne. U prve razloge spada situacija kada ne dajemo ispravan odgovor na pitanje i drugo lice, na taj način, činimo lakovernim. Razlozi drugog tipa odnose se na situacije kada ne želimo da ispadnemo smešni, naivni i sl. Nekada je, pak, rizično dati potpun odgovor, tako da je, u tom trenutku, minimiziranje sadržaja od velike koristi.

Izrael se pita da li odsustvo značenja predstavlja problem za konstrukciju bilo kakvog značenja. On paradoks vidi u tome što značenje biva izjednačeno sa neinformativnošću. Odgovor leži u sledećem: značenje, prema Izraelu, nije toliko stvar informativnosti koliko imaginacije, te ima veze sa istinosnim uslovima konceptualnog sadržaja.

Umanjenje nije neinformativno koliko prećutno značenje. Razlika između umanjenja i nedorečenosti, u stvari je razlika između „onoga što je rečeno“, i „onoga što je implicirano“. Na primer: „nije genije“ jeste umanjenje, ili „pada kiša napolju“ jeste umanjenje za situaciju kada je pljusak, mada ovo mogu biti i nedorečenosti.

4.4. Upotreba tropa u komunikaciji

Kada govorimo o tropima, mislimo na dvosmislenost, ili polisemiju, kao i na slučaj slobodnije upotrebe jezika, pod kojom se podrazumeva pogrešna upotreba jezika, poput grube procene, preuveličavanja i tome sličnog. Iako Ostin o tropima govori veoma malo i naziva ih neozbiljnim govornim činovima, za teoretičare relevancije oni predstavljaju ozbiljne činove u kojima govorno lice ne izriče doslovnu i striktnu istinu. Da istina nije nužan uslov za uspešnu komunikaciju, pokazali smo u odeljku koji je njoj posvećen. Ovde ćemo videti da li tropi narušavaju uspešnu komunikaciju ili ne.

Najpre pogledajmo neke od takvih činova, i njihov uticaj na uspešnost komunikacije.

Evo nekoliko primera:

1. Predavanje počinje u pet sati.
2. Holandija je ravna.
3. Sui: „Moram otrčati do banke, pre nego što se zatvori“.
4. Džejn: „Imam užasnu prehladu. Potreban mi je klineks“ (Sperber& Wilson, 2002: 592).

U prvoj rečenici, problem je jezički par *u pet sati*. Predavanje može početi nešto kasnije, što naš iskaz čini neistinitim. Druga rečenica ima spornu kvalifikaciju *ravna*, jer ona u datom slučaju nije prikladna. Kada je ova kvalifikacija upotrebljena za neku zemlju, mi, svakako, znamo šta ona znači, ali da li je u svakodnevnoj komunikaciji potrebno drugačije objasniti šta je govorno lice imalo na umu?

Treća rečenica, s obzirom na kontekst, sadrži neadekvatan izraz *otrčati*. Da li će Sui stvarno trčati do banke? I u četvrtoj rečenici naziv *klineks* nije potpuno adekvatan zato što ima drugih lekova koji pomažu u lečenju prehlade.

Sperber i Vilsonova predstavljaju ove iskaze pomoću doslovnih rečenica:

1. Predavanje počinje oko pet sati.
2. Holandija nema planina, tek poneko brdo.
3. Moram brzo otići do banke dok se ne zatvori.
4. Potreban mi je klineks, ili neki drugi lek, protiv prehlade.

Čini se da ovakvi činovi zahtevaju previše naprezanja govornog lica, jer u svakoj situaciji do detalja mora objasniti šta pod određenim izricanjem podrazumeva. Princip relevancije ne podrazumeva doslovnost, kao ni Grajsov kooperativni princip.

Dejvid Luis kaže da u komunikaciji govorno lice ili slušalac očekuju da ono što kažu ili čuju bude bar približno istini (Luis, 1975). Aproksimacija se razlikuje od konteksta do konteksta. Ista tvrdnja može biti prihvatljiva u jednom, ali ne i u nekom drugom kontekstu. Za Ostinov primer „Francuska je šestougona“ i Sperberov „Holandija je ravna“, Luis kaže da spadaju u pragmatičke nejasnoće (*pragmatic vagueness*).

Prema teoretičarima relevancije, sva izricanja, doslovna ili figurativna, pre teže relevanciji, nego istinitosti. Ona svakako zadovoljavaju slušaočevo očekivanje relevancije.

Tropi se uglavnom koriste u književnosti. Mogu se naći i u jeziku medija, i tu najčešće imaju manipulativnu funkciju. Šta možemo reći o upotrebi tropa u svakodnevnoj i neposrednoj komunikaciji među ljudima? Na primerima prethodno navedenih rečenica, videli smo da doslovnost nije nužna za uspešnu komunikaciju.

Pogledajmo još neke primere. U situaciji kada ih nešto mnogo boli, ljudi često govore „Umreću od bola“, ili kada nekoga vole, „Ne mogu da živim bez njega“. Ironija se može koristiti

onda kada je neko nezadovoljan, kao u ranije navedenom primeru (situacija kada pada kiša): „Baš je lep dan za izlet“. Zaključak je da je upotreba tropa u svakodnevnoj komunikaciji česta i da ne rezultira uvek dvosmislenošću. Namera igra važnu ulogu u prepoznavanju značenja izricanja i u slučaju tropa, tako da neistinit sadržaj izricanja nema za posledicu nerazumevanje, osim onda kada namera nije prepoznata. Kada na trope primenimo teoriju performativa, zaključak je da oni predstavljaju neuspešne performative.

TEORIJA GOVORNIH ČINOVA I RAZLIČITE PODELE KLASA ILOKUCIONIH SNAGA

Sperber i Vilsonova preispituju gledište moderne pragmatike prema kojem svaki prikaz razumevanja značenja izricanja uključuje neku verziju teorije govornih činova. U ovom poglavlju, preispitaćemo neophodnost primene teorije govornih činova u analizi klasa ilokucionih snaga; takođe, upoređićemo različite klasifikacije: Serlovu, Bahovu i Harniševu, i Rekanatijevu klasifikaciju.

Teorija govornih činova nastaje kao reakcija na tradicionalnu ideju da je uloga jezika da opisuje stvarnost i da informiše. Ciljevi i zadaci koje su teoretičari govornih činova imali pred sobom, bili su različiti: Ostin je želeo da napravi listu čistih performativa, a potom i listu ilokucionih snaga; Serl je hteo da sačini konačnu listu vrsta govornih činova i da ih grupiše, dok je Rekanati pokušao da odredi sve kriterijume za razlikovanje ilokucionih snaga. Da li su u tome uspeli, videće se dalje u radu.

Sperber i Vilsonova žele da ospore mišljenje teoretičara govornih činova da izricanja i njihove implikature treba dovesti u vezu sa teorijom govornih činova. Pogledajmo sledeći primer:

„Baterija je ispražnjena“ (Sperber & Wilson, 1996: 245).

Ovo izricanje ima dve implikature, koje se mogu dovesti u vezu sa sledećim govornim činovima:

1. Slušalac nije trebalo da ostavi bateriju da se isprazni (navedena implikatura, može se dovesti u vezu sa činom optužbe, ili činom prekora).
2. Slušalac je trebalo da napuni bateriju (ova implikatura dovodi se u vezu sa činom molbe, ili činom naređivanja).

Određivanje vrste govornog čina pomaže slušaocu da razume čin i odgovori. Ipak, Sperber i Vilsonova smatraju da samo izricanje, ukoliko povećava naše znanje i relevantno je, omogućava

uspešnu komunikaciju. Tako nam teorija govornih činova nije potrebna kada je reč o uspešnoj komunikaciji. Ovo je mišljenje teoretičara psihološke pragmatike, premda su i oni analizirali govorne činove. Da je teorija govornih činova sastavni deo teorije komunikacije pokazaće nam uslovi za razgraničavanje klasa ilokucionih snaga, o kojima će biti više reči u odeljcima koji slede.

Prema Sperberu i Vilsonovoj, postoje dve kategorije govornih činova: institucionalni govorni činovi (obećanja, zahvalnice), ili govorni činovi kojima se nešto predviđa (njih ne određuje uspešno izvođenje, a mogu ih određivati uslovi za eksplicitni sadržaj, ili implikature: tvrdnje, hipoteze, upozorenja, zastrašivanja) (Sperber & Wilson, 1996: 245).

Govorni činovi, zanimljivi za pragmatiku, a koji ne spadaju u ove dve kategorije, jesu rečenice koje imaju glagole *reći/tvrditi, iskazati/saopštiti, pitati/zahtevati*. Ovakvi činovi nisu institucionalni već predstavljaju: asertive, direktive i traženje informacije.

Nisu sva deklarativna izricanja asertivi; primer su metafore i ironije. Ni sva pitanja ne zahtevaju odgovor, na primer retorička pitanja. Tako možemo da razlikujemo: ispitna pitanja, retorička i pitanja koja zahtevaju objašnjenje.

Na primer:

„Šta je bio uzrok Prvog svetskog rata?“ – tip ispitnog pitanja;

„Kada si rekao da prestaješ da pušiš?“ – retoričko pitanje;

„Šta je prigovor ovom pristupu?“ – pitanje koja zahtevaju objašnjenje.

Treba istaći da postoji osnovna podela govornih činova, i to prema strukturi, to jest prema vrsti rečenice. Tako razlikujemo deklarativne, upitne i imperativne rečenice.

„20. a. Vežite pojaseve. (deklarativna rečenica)

b. Da li ste vezali pojaseve? (upitna rečenica)

c. Vežite pojaseve! (imperativna rečenica)“ (Yule, 1997: 54).

Postoji još jedna podela govornih činova: na direktne (*direct speech act*) i indirektne govorne činove (*indirect speech act*). Kada postoji direktan odnos između strukture i funkcije reč je o direktnom govornom činu, a kada postoji indirektan odnos između strukture i funkcije – o indirektnom. Na primer, kada deklarativni iskaz koristimo da iskažemo tvrdnju reč je o direktnom govornom činu, a kada se koristi kao zahtev, u pitanju je indirektni govorni čin (Yule, 1997: 55).

Analiza govornih činova uključuje i analizu okolnosti u kojima se govorni činovi odvijaju. S obzirom na to da komunikacija uključuje onoga ko govori i onoga kome je govor upućen, pravo značenje izrečene rečenice često se određuje na osnovu okolnosti u kojima je ona izrečena; drugim rečima to značenje je zavisno od konteksta. Postoji još jedan naziv koji se u pragmatici koristi za okolnosti i izricanja, a to je govorna scena. Ovaj pojam označava aktivnost određenog subjekta, ili više njih, u određenom kontekstu. Na govornoj sceni, govorno lice vrši govorni čin čija je snaga određena kontekstom. Na primer, rečenica „Ovaj čaj je veoma hladan“, izgovorena zimi, znači zamerku ili protest, a izgovorena leti, znači pohvalu ili zahvalnost.

5.1. Različite klasifikacije ilokucionih snaga: sličnosti i razlike

Kao što smo ranije videli, Ostin je dao preliminarnu listu klasa ilokucionih snaga, podelivši ih na: „1. verdiktive, 2. egzercitive, 3. komisive, 4. behabitive, i 5. ekspozitive” (Austin, 1962: 150). Poslednje dve klase su, prema ovom autoru, najproblematičnije: behabitivi zato što su previše raznovrsni, a ekspozitivi, jer su veoma brojni i lako se mogu svrstati u druge klase.

Ostin izjednačava ilokucionu glagol sa ilokucionom snagom. Međutim, nisu svi činovi jasno odvojeni. Na primeru behabitiva i ekspozitiva Ostin pokazuje da dolazi do preklapanja. Kao kriterijume razlikovanja ilokucionih klasa, ovaj autor uzima ilokucione glagole, ilokucionu snagu i komunikacijsku nameru. U slučaju preklapanja činova, namera govornog lica pomaže slušaocu da odredi značenje izricanja. Ilokucionu snagu određuju glagol, ton, znakovi interpunkcije itd. S obzirom na to da smo o Ostinovoj klasifikaciji govorili u prvom poglavlju (§ 1.5), ovde ćemo prikazati neke druge klasifikacije: Serlovu, Rekanatijevu, Bahovu i Harniševu.

5.1.1. Serlova pravila za upotrebu govornih činova i klasifikacija ilokucionih snaga

Serl nudi listu pravila za upotrebu pokazatelja ilokucione snage. On definiše devet uslova pomoću kojih izvodi pravila. Uslovi su:

1. Ovde spadaju uslovi *inputa* i *autputa*. *Autput* bi obuhvatao uslove za razumljiv govor a *input* za razumevanje. Ovi uslovi podrazumevaju da sagovornici znaju jezik kojim govore, da su svesni onoga što čine i da nema fizičkih prepreka.

2. Govorno lice izražava iskaz da p izricanjem i .

Ovaj uslov Serl naziva uslovom iskaznog sadržaja.

3. Izražavanjem da p govorno lice predicira svoj budući čin A.

Ovaj uslov podrazumeva da izricanje ne može biti u prošlom vremenu. Treći uslov Serl naziva *uslovom iskaznog sadržaja* takođe.

4. Slušalac bi voleo da govorno lice učini A, više nego da ne učini, i govorno lice veruje da je to istina.

Serl objašnjava razliku između pretnje i obećanja. U prvom slučaju radi se o zavetu da će neko nešto učiniti slušaocu a ne za slušaoca, dok se u drugom slučaju radi o tome da će govorno lice učiniti nešto za slušaoca a ne slušaocu. Analizirajući razliku između pretnji i obećanja Serl zaključuje da četvrti uslov znači sledeće: da bi obećanje bilo potpuno, ono što se obećava mora biti nešto što bi slušalac hteo da bude učinjeno, ili što je u njegovom interesu i sl. Ovaj uslov Serl naziva *pripremnim uslovom*.

5. Ni govornom licu ni slušaocu nije očigledno da će govorno lice u normalnom toku događaja učiniti A.

Ovaj uslov govorni čin čini smislenim. Na primer, ukoliko ja od nekog zahtevam da učini nešto što je očigledno da će učiniti, nezavisno od mog zahteva, onda je taj zahtev besmislen. Slično je i sa obećanjima. Ovaj uslov Serl naziva *pripremnim uslovom* takođe.

6. Govorno lice namerava da učini A.

Razlika između iskrenih i neiskrenih obećanja sastoji se u tome da kod prvih govorno lice namerava a kod drugih ne namerava da ispuni obećanje. Ovaj uslov Serl naziva *uslovom iskrenosti*.

7. Kada govorno lice izgovara rečenicu r , njegova namera je da preuzme obavezu da izvrši čin A.

Ovaj uslov Serl naziva *suštinskim uslovom*.

8. Govorno lice namerava da kod slušaoca proizvede znanje da izgovaranje rečenice r treba da važi kao preuzimanje obaveze od strane govornog lica da učini A. Govorno lice namerava da pomoću namere proizvede znanje i njegova namera je da sama namera bude prepoznata pomoću slušaočevog znanja značenja rečenice r .

9. Semantička pravila dijalekta kojim govore govorno lice i slušalac takva su da je rečenica *r* ispravno i iskreno izgovorena, pod uslovom da su ispunjeni svi prethodni uslovi.

Pogledajmo sada pravila za upotrebu činova i određivanje njihove ilokucione snage. Ima ih pet:

„Pravilo 1: obećanje se izgovara samo u kontekstu rečenice, ili dužeg govora (T), u kojem izricanje prejudicira neki budući čin (A), govornog lica (G). Ovo pravilo nazivam *pravilom iskaznog sadržaja*. Ono se izvodi iz 2. i 3. uslova iskaznog sadržaja.

Pravilo 2: obećanje se izgovara ako slušalac (S) preferira da G izvrši A, više nego da ga ne izvrši, i ako G veruje da S preferira, pre nego da ne preferira, da on to učini.

Pravilo 3: obećanje se izgovara samo ako nije očigledno oboma, i G i S, da će G u normalnoj situaciji učiniti A. Nazvaću drugo i treće pravilo *pripremnim pravilima*, i ona su izvedena iz uslova 4 i 5.

Pravilo 4: obećanje se izgovara samo ako G namerava da učini A. Ovo nazivam *pravilom iskrenosti*, i ono je izvedeno iz uslova 6.

Pravilo 5: izgovaranje obećanja važi za preuzimanje obaveze da se izvrši čin A. Ovo pravilo nazivam *suštinskim pravilom*“ (Searle, 1974: 63).

Na osnovu navedenih pravila, Serl izvodi opšte pretpostavke o ilokucijama:

„1. Gde god postoji psihičko stanje, naznačeno u uslovu iskrenosti, izvođenje čina predstavlja *izraz* tog psihičkog stanja. Ovaj zakon važi bez obzira na to da li je čin iskren ili ne, to jest, bez obzira na to da li govorno lice zaista poseduje odgovarajuće psihičko stanje ili ne. Tako, tvrditi, potvrđivati, postavljati (da p), predstavlja *izraz verovanja* (da p). Zahtevati, tražiti, naređivati, moliti, preklinjati, moliti se, ili zapovedati (da se učini A), predstavlja *izraz želje ili težnje* (da se učini A). Zahvaljivati, pozdravljati, čestitati, predstavlja *izraz zahvalnosti, zadovoljstva* (zbog dolaska S) ili čestitanja (na uspehu).

2. Kada ispitamo prvu pretpostavku, onda je neiskrenost moguća jedino tamo gde je čin prikazan kao izraz psihičkog stanja. Ne može se, na primer, neiskreno čestitati, ili krstiti, ali neko može nešto neiskreno tvrditi ili obećati.

3. Tamo gde nam uslov iskrenosti ukazuje na to šta govorno lice izražava u izvođenju čina, pripremni uslov nam, barem delimično, govori šta ono time podrazumeva. Uopšte uzev, govorno lice u izvođenju bilo koje ilokucije podrazumeva da su zadovoljeni pripremni uslovi za taj čin. Tako, na primer, kada nešto tvrdim, ja podrazumevam da tu tvrdnju mogu da obrazložim; kada dajem obećanje, ja podrazumevam da je stvar koju sam obećao u interesu slušaoca; kada nekome zahvaljujem, ja podrazumevam da sam imao neke koristi od onoga na čemu zahvaljujem (ili, bar, da je postojala namera da to za mene bude od koristi), i tako dalje“ (Searle, 1974: 65).

Serl razlikuje: zahteve, savete, upozorenja (direktive), potvrđivanja i tvrdnje (asertive), pitanja, zahvaljivanja i čestitanja (ekspresive), pozdravljanja i dr. (Searle, 1974: 66) Pogledaćemo primenu ovih pravila na činove zahteva, zahvaljivanja i pozdravljanja. Tako se glagol *zahtevati* upotrebljava u govornom činu koji se odnosi na čin u budućnosti (A) koji treba da izvrši slušalac (S). Pripremna pravila su: 1. G ima dokaze (razloge, i slično) za istinitost p ; 2. Ni G, ni S ne smatraju da im je očigledno da S zna p (da nije potrebno podsećati ga na to). Pravila iskrenosti podrazumevaju da G želi da izvrši A. Suštinska pravila podrazumevaju da se čin zasniva na preuzimanju obaveze da p predstavlja pravo stanje stvari.

Iskazni sadržaj kod čina zahvaljivanja jeste čin A, koji je S izvršio u prošlosti. Pripremna pravila podrazumevaju da je A dobro za S, i da S veruje da je A dobro za njega. Pravilo iskrenosti podrazumeva da se G oseća zahvalnim zbog A. Suštinsko pravilo bi bilo da čin A predstavlja izraz zahvalnosti. Ovde se suštinsko pravilo i pravilo iskrenosti donekle dopunjuju. Čin pozdravljanja, takođe ekspresiv, karakterističan je po tome da nema iskazni sadržaj. Pripremno pravilo je da se G tek susreo sa S. Pravilo iskrenosti ne postoji, a suštinsko pravilo podrazumeva da se čin odnosi na to da G učtivo prepoznaje S.

Kada je reč o pitanjima, Serl razlikuje stvarna i ispitna pitanja. Kod stvarnih pitanja, govorno lice (G) od slušaoca (S) očekuje odgovor, dok kod ispitnih pitanja G želi da zna da li S zna odgovor. Pravila koja treba ispoštovati kada se radi o pitanjima su:

1. G ne zna odgovor, to jest ne zna da li je iskaz istinit ili nije; u slučaju iskazne funkcije, on nema informaciju, potrebnu da bi se iskaz upotpunio.
2. Ni G ni S ne znaju da će S dati informaciju u određenom trenutku, i bez pitanja. Pravilo iskrenosti podrazumeva da G želi informaciju u vezi s kojom je postavilo pitanje.

3. Suštinska pravila podrazumevaju da čin važi kao pokušaj da se od S dobije neka informacija.

5.1.2. Serlovi kriterijumi za sastavljanje liste ilokucionih snaga

Najpre treba spomenuti da Serl razlikuje ilokuciju od ilokucionog glagola. On smatra da nije neophodno da govorni čin sa ilokucionim glagolom predstavlja ilokuciju na koju glagol upućuje.

Serl izdvaja dvanaest kriterijuma za razlikovanje ilokucija:

Prvi kriterijum: razlika u *ilokucionoj srži (illocutionary point)*. Ilokucionna srž razlikuje se od *ilokucione snage (illocutionary force)*. Na primer, ilokucionna srž čina naređenja jeste da govorno lice očekuje od slušaoca da učini to, što je ono naredilo. Ilokucionna srž opisa jeste da prikaže kakvo je nešto (istinito ili lažno). Ona nije isto što i podrazumevanje, niti se zasniva na stanovištu da svaka ilokucija ima perlokucionu nameru (tvrđnje i obećanja ne moraju imati perlokucione namere). Ilokucionna srž predstavlja glavni element ilokucione snage ali nije isto što i ona. Ona bi bila glavni element ilokucione snage. Ilokucionna srž molbe i naređivanja je ista – očekuje se da slušalac učini nešto, ali snage su različite.

Drugi kriterijum: razlike u prilagođavanju reči i sveta (*direction of fit*), i obrnuto (videti tabelu ispod). Serl uvodi simbole ↓, ↑. Prvi je za usklađenost reči i sveta (↓), a drugi je za usklađenost sveta i reči (↑). Tako, na primer, u prvu grupu spadaju tvrdnje, opisi, objašnjenja, a u drugu zahtevi, komande, obećanja, i drugo.

Serlova tabela ilokucionih snaga

Tabela 1

Vrsta govornog čina	Usklađenost reči i sveta	G = govorno lice X = situacija
Deklaracije	Reči se prilagođavaju svetu	G uzrokuje X
Reprezentativi	Reči se prilagođavaju svetu	G veruje da X
Ekspresivi	Reči se prilagođavaju svetu	G oseća X
Direktivi	Svet se prilagođava rečima	G želi da X
Komisivi	Svet se prilagođava rečima	G namerava da X

(Searle, J., 1979)

Treći kriterijum: razlike u izražavanju psiholoških stanja. Odgovarajućom ilokucijom, izražavamo neki stav: možemo izraziti verovanje, na primer u slučaju tvrdnji, objašnjenja, opisa; možemo izraziti nameru da učinimo A, na primer u slučaju obećanja, zakletvi; možemo izraziti želju da slušalac H izvrši A, kao što je slučaj kod slučaju naređenja, zahteva i komandi. Serl ističe da i onda kada je govorno lice neiskreno, ono izražava neki stav (da ne veruje u p, da ne želi A, ili da nema nameru da izvrši A). Istinosni uslov je važan za čin koji sadrži prvo lice, ali ne i za druge činove.

Ova tri uslova – uslov ilokucione srži, usklađenosti sa svetom, i uslov iskrenosti – spadaju u najvažnije kriterijume za razlikovanje ilokucija (Searle, 1981: 5).

Četvrti kriterijum: razlika u snazi, kojom je ilokuciona srž predstavljena.

Na primer: „Predlažem da odemo da pogledamo film“, ili

„Insistiram da odemo da pogledamo film“.

Ilokuciona srž ovih činova je ista, ali je predstavljena različitim snagama.

Peti kriterijum: razlika u statusu, ili poziciji, govornog lica i slušaoca, vođenih ilokucionom snagom čina. Ovde se misli na autoritet, ili kompetenciju, govornog lica da izrekne nešto i time izvrši nameravani čin.

Šesti kriterijum: razlike u načinu na koji se nešto izriče, prema onome što je u interesu govornog lica i slušaoca da izraze. Serl uzima primer hvaljenja i žaljenja (jadikovanja) i, kao drugi par, čestitanje i izjavljivanje saučešća.

Sedmi kriterijum: razlike s obzirom na odnos prema ostatku diskursa. Na primer, kada neko kaže „Odgovaram“, „Zaključujem“ i slično, ova izricanja se odnose na ostatak diskursa.

Osmi kriterijum: razlike između iskaznog sadržaja, koji je određen ilokucionom snagom koja ukazuje na bitan aspekt u vezi sa radnjom. Na primer, izveštaji su izricanja koja ukazuju na prošlu, sadašnju ili buduću radnju, a predviđanja uvek ukazuju na budućnost.

Deveti kriterijum: razlike između činova koji su uvek govorni, i onih koji mogu, ali ne moraju biti govorni činovi. Ja mogu zaključiti, oceniti, proceniti, i slično. U slučaju da stojim pred nekom zgradom, i pomislim „Ova zgrada ima trinaest spratova“, nije mi neophodan govorni čin. Takođe, mogu procenjivati nešto drugo: nekoga da li je velikodušan, pijan, i tako dalje.

Deseti kriterijum: razlike između činova koji zahtevaju vanjezičke institucije za izvođenje, i onih činova koji to ne zahtevaju. Na primer venčanje, krštenje i suđenje, zahtevaju odgovarajuće društvene institucije (opština, crkva, sud).

Jedanaesti kriterijum: razlike između činova u kojima odgovarajući ilokucionni glagol ima performativnu upotrebu, i onih činova u kojima to nije slučaj. Ilokucionni glagoli „narediti“, „obećati“ „zakleti se“, i drugi, imaju performativnu upotrebu, dok činovi zastrašivanja, hvaljenja, i slično, nemaju takve glagole.

Dvanaesti kriterijum: razlike u stilu izvođenja ilokucija. Proglašavanje i davanje poverenja ne zahtevaju pravljenje razlika u ilokucionoj srži, ili iskaznom sadržaju, već u stilu izvođenja ilokucija.

Sve u svemu Serl ilokucije razvrstava u pet klasa: 1. asertivi ili reprezentativi, 2. direktivi (naređenja, molbe, zahtevi, i slično), 3. komisivi (činovi u kojima govorno lice obavezuje sebe na neku radnju), 4. ekspresivi (zahvaliti, čestitati), i 5. deklaracije (na primer „Otpušten si“, „Debata je otvorena“).

Serlovi ekspresivi su Ostinovi behabitivi, deklaracije podsećaju na egzercitive, a asertivi su Ostinovi ekspozitivi. Serlu nedostaju verdiktivi, a komisivi se javljaju i u Ostinovoj i u Serlovoj klasifikaciji. Čini se da je, zbog broja datih uslova za razlikovanje ilokucija, Serlova klasifikacija daleko složenija od Ostinove klasifikacije. Međutim, Serl se najviše fokusira na tri (tačnije prva tri) uslova, a toliko ih nalazimo i kod Ostina.

5.1.3. Serlova kritika Ostinove klasifikacije ilokucionih snaga

Serl smatra da je svaka Ostinova klasa ilokucionih snaga podložna kritici. Neke kritike su opšteg tipa.

I. Serl zamera Ostinu to što se njegova klasifikacija tiče jedino engleskog jezika. Ostin deli ilokucije prema ilokucionim glagolima, te stoga čin sa jednim ilokucionim glagolom predstavlja jedan čin a ne, istovremeno, i neki drugi čin. Prema Serlu, Ostinova lista ilokucionih glagola nije ispravna, jer među njima ima glagola koji nisu ilokucionni. To su glagoli: simpatisati, saosećati, gledati (posmatrati), podrazumevati, nameravati, trebati. Reći „Nameravam“ nije čin nameravanja, jer takav čin i ne postoji. Postoji čin „izražavanja namere“. Najveća slabost Ostinove klasifikacije jeste u tome što ona ne daje jasan princip, ili skup principa na osnovu kojih je ova podela naprav-

ljena. Serl primećuje da je samo u slučaju komisiva ilokuciona srž jasna. Stoga mu je sasvim očito zašto dolazi do preklapanja ilokucionih snaga.

2. Ostin izričito svrstava izvesne glagole u klasu behabitiva. To su glagoli: smeti (usuditi se), prkositi (izazivati), izazvati (osporiti), zahvaliti, izviniti se, i slično. Međutim, Serl smatra da se oni mogu naći i u činovima naređenja, komandi, oprostaja itd.

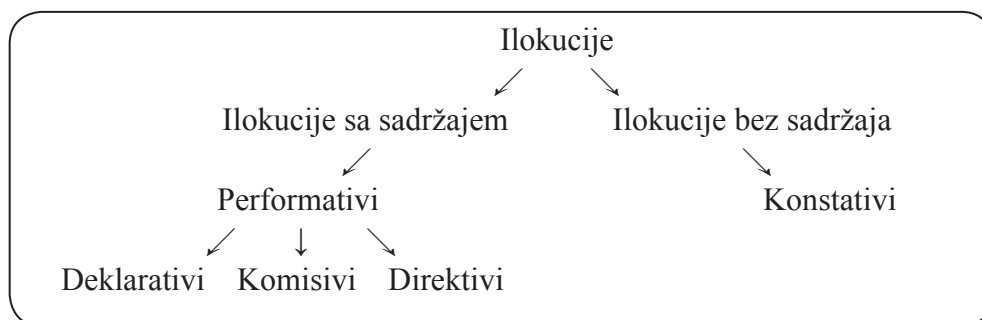
3. Mnogi glagoli ne zadovoljavaju definiciju performativa. Serl ovde misli na definiciju po kojoj performativi predstavljaju neku akciju. Mnogo je češći slučaj da performativi jesu akcije, a ne reprezentacije akcija. „Kad sam te postavljao za direktora preduzeća, nisam se zalagao da postaneš direktor; samo sam te postavio za direktora.“

5.2. Rekanatijeva klasifikacija

Rekanati klasifikuje ilokucije prema sadržaju izricanja. S obzirom na to da nemaju sva izricanja sadržaj – na primer, izricanje „Zdravo“ znači pozdravljanje, ali se ne poklapa ni sa kakvim stanjem stvari – Rekanati je ilokucije klasifikovao na sledeći način:

Rekanatijeva shema ilokucionih snaga

Shema 3

(Recanati, 1987: 157)

Serlovi direktivi, komisivi i deklaracije su performativi: ovim izricanjima, govorno lice namerava da promeni stvarnost (Recanati, 1987: 157). Deklaracijama stvarnost menjamo direktno, tako što izricanje samo po sebi uzrokuje iskazano stanje stvari. U drugim slučajevima, izricanje je indirektni uzrok, i tada govorno lice preuzima odgovornost za postizanje određenog stanja stvari. Obećanjem, govorno lice izražava svoju nameru da uzrokuje određeno stanje stvari, na koje se obavezalo izricanjem; u slučaju direktiva, izražava se namera da slušalac prouzrokuje određeno stanje stvari (Recanati, 1987: 158).

Rekanati ne može sa sigurnošću da precizira koji sve kriterijumi igraju ulogu u određivanju klase. On se slaže se sa Serlom da su to usklađenost sa svetom, ilokuciona srž i psihološka stanja, ali ni to nije dovoljno. U slučaju naređenja i obećanja, Serl uključuje iskazni sadržaj. Međutim, kao što primećuje Rekanati, može postojati diskrepancija između sadržaja izvedenog čina i sadržaja izricanja koji je upotrebljen da bi se čin izveo. Na primer, „Dobićeš najvišu ocenu“ odnosi se na slušaoca, i ovde je teško odrediti sadržaj. Iskazni sadržaj obećanja može se izraziti pomoću sledeće rečenice: „Ja ću se postarati da dobiješ najvišu ocenu“.

Problemi koji nastaju u vezi sa klasifikacijom iz sheme 3 su sledeći:

1. Ova klasifikacija prikazuje samo glavne vrste ilokucija. Međutim, ona se ne odnosi na posebne klase kod kojih je pre reč o familijarnoj sličnosti, nego o striktnoj genealogiji.

2. Poseban problem nastaje kada u ovu klasifikaciju uključimo pitanja i uzvike. Prema Rekanatiju, pitanja su treća vrsta ilokucija sa sadržajem, uz performative i konstative, dok kod Serla pitanja mogu biti vrsta direktiva ili molbe. Uzvike Rekanati svrstava u konstative, zbog usklađenosti sa svetom. Na primer rečenica „Kako je ovo divno!“ nije čin sa sadržajem, već čin izražavanja divljenja.

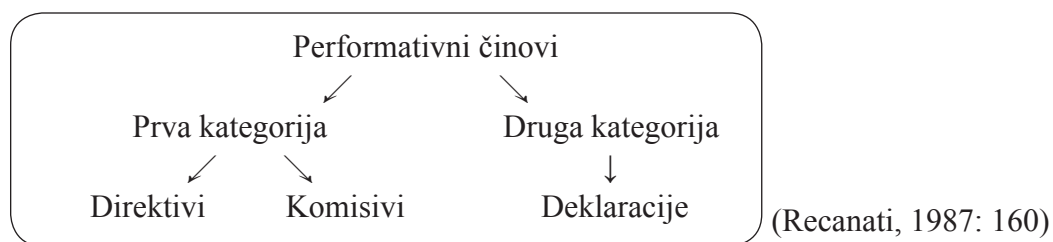
3. Prema Rekanatiju, ovo je samo grub prikaz klasifikacije. On ističe da se klasifikacija može sprovesti na mnogo ozbiljniji način, ali to još nije uradio.

Rekanati poriče da se ilokucije mogu podeliti prema perlokucionom efektu koji ostvaruju. Kao razlog navodi to što čin ne karakteriše samo perlokuciona namera već postoji čitav skup prototipnih uslova kao što su: posedovanje autoriteta, verovanje itd. Na primer, prema Rekanatiju, za konstative je mnogo važnije da govorno lice veruje u ono što tvrdi nego da očekuje od slušaoca da mu veruje.

4. Klasifikacija performativa mora biti mnogo eksplicitnija. Direktivi i komisivi mogu se protumačiti kao dve podvrste performativne klase, koje uključuju subjekta (govorno lice ili slušaoca), odgovornog za izazivanje stanja stvari na koje iskaz referira. Ova kategorija je suprotna u odnosu na kategoriju deklaracija, kod koje stanje stvari na koje se referira nije u domenu odgovarajućih namera subjekta.

Rekanatijeva podela performativnih činova

Shema 4

Zanimljivo je kako Recanati objašnjava Ostinovo shvatanje razlike između asertiva i deklaracija, što se može posmatrati u svetlu distinkcije konstativ/performativ. Performativi su odvojeni od konstativa činjenicom da govorno lice ne namerava da kaže nešto istinito, i njegov cilj nije da opiše stvarnost već da učestvuje u njoj.

Izgovaranjem rečenica: „Naređujem ti da...“, „Otvaram debatu“, „Obećavam ti da...“, govorno lice nema nameru da opiše stvarnost. Suština ilokucija nije deklarativnost. One mogu imati deklarativni oblik, ali to nije i njihov jedini mogući oblik. Shodno tome, to što je moguće redukovati neasertivne upotrebe deklarativnih rečenica na tvrdnje, znači da su deklarativne rečenice u osnovi tvrdnje, što je prema Ostinovom mišljenju deskriptivistička greška (*descriptive fallacy*). Tvrdnjom govorno lice opisuje stvarnost, a deklaracijom je menja.

Recanati je pokušao da proceni koje je gledište tačno: Ostinovo, da deklaracije nisu isto što i tvrdnje, ili Grajsovo, da su deklaracije u stvari isto što i tvrdnje. Prema Rekanatiju, Ostin razlikuje dve vrste istine: istinu u užem i istinu u širem smislu. Istina u užem smislu podrazumeva zavisnost od stvarnosti, i od već postojećeg stanja stvari, a da bi izricanje bilo istinito ili lažno važno je da stanje stvari, na koje se izricanje odnosi, postoji nezavisno od izricanja. Kada kažemo „Pada kiša“, to ne utiče na meteorološko stanje (kiša pada, ili ne pada, nezavisno od izricanja). Međutim, kada kažemo „Otvaram ovaj skup“, skup je otvoren u trenutku kada je rečenica izgovorena. Ostin ističe da govorno lice, koje izgovara performativ, ne izražava nameru da kaže nešto istinito, i tada ono koristi pojam istine u širem smislu. U tom slučaju, govorno lice ne formuliše tvrdnju, jer ne opisuje stvarnost; ono koristi tvrdnju u širem smislu kada njegova namera odgovara stvarnosti, u smislu da izricanje treba da oblikuje stvarnost prema sebi (1987: 147).

Kada govorimo o tvrdnji u užem smislu, mi govorimo o konstativnoj tvrdnji.

„Ostinova teza, da performativi nisu tvrdnje u užem smislu, nije kontradiktorna sa tezom da su performativna izricanja tvrdnje, ako se pojam tvrdnje uzme u širem smislu“ (1987: 148).

Zaključak je da postoje performativne i konstativne tvrdnje. Govorno lice izgovara konstativnu tvrdnju kada izražava nameru da ono što kaže treba da odgovara stvarnosti, čija egzistencija ne zavisi od izricanja. Performativna tvrdnja podrazumeva izražavanje namere da ono što se kaže odgovara stanju stvari, koje je u nekom smislu „uzrokovano“ izražavanjem namere. Slabost performativne tvrdnje ogleda se u sledećem: s jedne strane, imamo slučaj da svet oblikuje reči, a sa druge strane, da reči oblikuju svet. Na primer, u direktivu „Dođi ovamo“, performativna tvrdnja je povezana sa konstativnom tvrdnjom „Došao je ovamo“ i neasertivnim činom naređivanja. Ovaj čin ima osobinu istinitosti/lažnosti, zbog konstativne tvrdnje, i osobinu usklađenosti sa svetom, zbog čina naređivanja. Performativne i konstativne tvrdnje suprotstavljene su klasi direktiva.

5.3. Bahova i Harniševa klasifikacija ilokucionih snaga

Bah i Harniš (Kent Bach, Robert M. Harnish) smatraju da su sve dosadašnje klasifikacije ilokucionih snaga pravljene na osnovu Ostinove podele. Oni se takođe slažu sa Serlom da su u Ostinovoj podeli ostali nerazjašnjeni principi na osnovu kojih su Ostin ilokucione snage razvrstane u pet klasa.

Bah i Harniš prave složeniju i nešto obuhvatniju podelu. Njihova osnovna ideja jeste da se ilokucione klase razlikuju po ilokucionim namerama, ili eksplicitnim stavovima. U njihovoj tzv. shemi govornih činova (*Speech Acts Schema*, skraćeno *SAS*), prikazan je opšti oblik ilokucionih namera i inferencija. Izraziti iskazni stav izricanjem, prema Bahovoj i Harnišovoj koncepciji, znači posedovati reflektivnu nameru da slušalac prihvati izricanje kao razlog za verovanje u istinitost iskazanog stava. Stav govornog lica znak je iskrenosti, međutim ilokucioni ili komunikacijski uspeh ne zahteva iskrenost. Ako je slušalac prihvatio stav, koji je govorno lice nameravalo da mu saopšti, govorno lice je ostvarilo perlokucioni efekat. U mnogim slučajevima, govorno lice ne izražava samo svoj stav o iskaznom sadržaju već i nameru da ga slušalac razume.

Bah i Harniš razvijaju sopstvenu klasifikaciju da bi pokazali kako različite dimenzije stavova određuju ilokucione dimenzije. Njihova podela sastoji se iz šest ilokucionih klasa (videti tabelu 2). Poslednje dve klase su konvencionalni činovi (efektivi i verdiktivi), i njih ćemo prikazati posebno.

Bahova i Harniševa klasifikacija ilokucionih snaga

Tabela 2

I	II	III	IV
Konstativi	Direktivi	Komisivi	Zahvalnice
Asertivi	Molbe	Obećanja	Izvinjenja
Prediktivi	Pitanja	Ponude	Izjavljivanja saučešća
Retrodiktivi	Zahtevi		Čestitanja
Deskriptivi	Zabrane		Pozdravi
Pripisivanja, pri- davanja	Odobrenja (doz- vole)		Zahvaljivanja
Informativi	Saveti		Naredbe, zapovesti
Saglasnosti			Priznanja, uvažavanja
Ustupci, dopuštenja			Odbijanja, od- bacivanja
Opozivanja, povlačenja			
Dozvole			
Nesporazumi, neslaganja			
Sporovi, prepirke			
Odazivanja, uzvratanja			
Ukazivanja, nagoveštavanja			

Pretpostavke (Bach & Harnish, 1987: 41).

Direktivi odgovaraju Ostinovim egzercitivima, a zahvalnice behabitivima, dok konstativi odgovaraju ekspozitivima. Prema Bahu i Harnišu, konstativi izražavaju verovanje i nameru, ili želju govornog lica, da kod slušaoca stvori isto takvo verovanje. Direktivi izražavaju stav govornog lica prema očekivanoj akciji, koju slušalac treba da izvede, i nameru da se izricanje uzme kao razlog za preduzimanje akcije. Komisivi izražavaju verovanje i nameru govornog lica da se obaveže na neku akciju. Potvrde ili priznanja (zahvalnice) izražavaju osećanja koje govorno lice

ima prema slušaocu, bilo da je reč o formalnom izražavanju zahvalnosti, bilo o zadovoljavanju društvenih konvencija. Objasnićemo novouvedene klase, a to su: prediktivi, retrodiktivi i informativi.

„Prediktivi (predviđanja, predskazanja, proricanja)

U izricanju *i*, G predskazuje da P, ako G izražava:

- 1) verovanje da će biti slučaj da P,
- 2) nameru da S veruje da će biti slučaj da P.

Retrodiktivi (pričanje, izveštavanje)

U izricanju *i*, G je tvrdilo da je P slučaj, ako G izražava:

- 1) verovanje da je bio slučaj da P, i
- 2) nameru da S veruje da je bio slučaj P⁴⁹ (Bach & Harnish, 1987: 42).

U **informative** spadaju: saveti, informisanja, proglašenja, izveštaji, obaveštenja, objašnjenja, i tako dalje. Informativima govorno lice izražava verovanje u iskaz P, i nameru da postigne da slušalac veruje u iskaz P.⁵⁰

Efektivni i verdiktivi su na poseban način povezani sa institucijama. U mnogim slučajevima oni stvaraju neko institucionalno stanje. To mogu biti prava i dužnosti. Pomoću ovih činova pišemo izveštaje, zahteve, molbe, prijavljujemo se na konkurse, i tako dalje. Mnogi konvencionalni činovi uzrokuju institucionalni ili društveni položaj osoba, na primer kada neko diplomira, ili ode u penziju, kada je neko proglašen za predsednika države, kada je neko dobio mesto blagajnika u firmi, ili je pak otpušten, kažnjen, i slično. Institucionalni položaj subjekata uzrokovan je različitim ilokucijama. Verdiktivi su činovi procenjivanja, prihvatanja, stepenovanja, ocenjivanja itd. Neki konvencionalni činovi uključuju simbolizovanje, ili kategorisanje: imenovanje, kodiranje, klasifikovanje i sl. Prema Bahu i Harnišu, verdiktivi mogu biti i konstativi, ukoliko njih ne prati nijedna institucija, odnosno konvencionalni kontekst (ovo bi bili naši slabi verdiktivi).

49 *i* je izricanje, a P je iskaz.

50 Više o svim govornim činovima videti u Bach, K., Harnish R. (1987) str. 41-55.

PERFORMATIVI: TVRDNJE ILI DEKLARACIJE?

Prema Serlu, performativi nisu tvrdnje, ali se iz njih mogu izvesti tvrdnje. Međutim, nije moguće iz tvrdnji izvesti performative. Analizirajući performative, Serl izvodi i sledeće zaključke:

1. Performativi nemaju posebne semantičke osobine.
2. Svi performativi su deklaracije, ali nisu sve deklaracije performativi.

Serl razlikuje: performativne rečenice, performativna izricanja i performativne glagole. Performativne rečenice su rečenice čije doslovno izricanje, u određenim uslovima, konstituiše izvođenje čina sa ilokucionom snagom koju određuje izraz iz same rečenice. Na primer, „Obećavam da ću doći kod tebe“ jeste čin sa snagom obećanja, na šta upućuje glagol „obećavam“. Performativno izricanje jeste izgovaranje performativne rečenice koje konstituiše izvođenje čina određenog performativnim izrazom u rečenici. Glavni glagol u performativnoj rečenici jeste performativni glagol. Kad se ovakav glagol pojavi u rečenici, onda imamo performativnu upotrebu rečenice i glagola. Takođe, nije svaka rečenica koja sadrži performativni glagol performativno upotrebljena, na primer: „Uvek kada te vidim utorkom, uradim istu stvar: obećam da ću doći, i videti te u sredu“.

Ne postoje posebne semantičke osobine koje nam govore da je reč o performativu. Glagoli „nagovestiti“, „insinuirati“ i „hvaliti“ ne mogu se upotrebiti performativno, jer govore o radnji koja nema karakter performativnog čina. Granica u vezi sa upotrebom performativa nije u jeziku već u realnosti, smatra Serl (Searle, 1989: 554). U osnovi jezičkih pravila su društvene konvencije, norme i institucije, koje omogućavaju da izvesna izricanja kreiraju stanje stvari, predstavljeno u iskaznom sadržaju izrečenih rečenica. Na osnovu toga Serl zaključuje da postoji veza između doslovnog značenja izgovorene rečenice i institucionalnih činjenica, stvorenih pomoću izricanja. Na primer, izricanje „Obećavam“ stvara obećanje; izgovorena rečenica „Sastanak je odložen“ stvara odlaganje sastanka, i slično. Javljanje namere u doslovnim činovima predstavlja konstitutivni uslov za izvođenje performativnih činova.

Na koji način je performativni glagol akcija? Mek Kovli (Mc Cawly) smatra da je performativ semantička činjenica, povezana sa izvesnim glagolima koji se javljaju u performativnom obliku. Lemon (Lemmon) i Hedenijus (Hedenius) misle da su performativi tvrdnje koje mogu imati istinosne vrednosti, kao i sve druge tvrdnje, i da je Ostin pogrešio kada je performative suprotstavljao tvrdnjama. Ser se ne slaže ni sa jednim od ova dva stanovišta. Prvo, on smatra da performativima ne dodeljuju glagoli karakter akcije, već da to čine ilokuciona srž i ilokuciona snaga koju određuje namera. Drugo, performativi mogu biti istiniti i lažni kao i tvrdnje, na primer, možemo govoriti o lažnom upozorenju ali nisu tvrdnje.

Serl zastupa sledeća stanovišta:

1. da su performativi akcije, takođe, i konstativi;
2. da distinkcija eksplicitni/implicitni ne važi.

Prema Serlovom mišljenju svako izricanje predstavlja izvođenje, ali je samo određena klasa, klasa performativa (Searle, 1989: 536). Ta određena klasa je klasa eksplicitnih performativa.

Serl je kritikovao Ostina zato što nije objasnio kako su performativi akcije. On se pita kako kazivanje može konstituisati akciju. Kada kažemo „Obećavam da ću doći kod tebe“ mi smo izvršili čin obećanja ali da bismo npr. ispržili jaje, nije dovoljno reći „Ovim sam ispržio jaje“. Drugo Ostinovo razmišljanje je o tome kako izgovaranjem performativa ne možemo izreći laž, kao što je slučaj sa konstativima. Na primer: „Bili je obećao da će doći, i videti te, još prošle nedelje“, može biti laž, greška, i slično, ali je to konstativ.

Nasuprot tome „Obećavam da ću doći i videti te sledeće nedelje“ može biti neiskren čin, ali govorno lice ne može slagati da obećava, niti pogrešiti u tvrdnji da je reč o ilokucionoju snazi obećanja, jer je rečenica doslovna. Ovakav karakter rečenice Serl naziva „samogarantujućim“ karakterom. Iz ovoga proizilazi da performativom ne možemo lagati i stvarati pogrešne tvrdnje o vrsti govornog čina. Serl ovaj uslov naziva uslovom adekvatnosti.

Kada neiskreno obećamo, mi smo zaista nešto obećali. Laž je da smo obećali onda kada nismo izgovorili obećanje, a ne kada smo ga neiskreno izgovorili. Ovde se nameće pitanje da li je kvalifikacija istinito/lažno uopšte prikladna za performative? Za obećanje ćemo reći da je ispunjeno ili neispunjeno, pre nego da je istinito ili lažno. Tako, obećanja, ispunjavamo ili neispunjavamo.

Serl je takođe, smatrao da glagoli u performativima nisu dvosmisleni, iako mogu imati performativnu i neperformativnu upotrebu. Osim toga, on tvrdi da performatvi, zbog performativnih glagola, ne mogu biti indirektni činovi.

6.1. Namera kao sastavni deo performativa

Serl je želeo da ispita da li se performativi ponašaju kao tvrdnje. Kako bi došao do odgovora, smatra da treba pokazati kako iz rečenice „Džon izvodi samoreferencijalnu tvrdnju o tome da je njegovo izricanje obećanje da p “, logički sledi „Džon je obećao da p “. Teze koje koristi tokom analize su:

1. Tvrdnja je nameravano preuzimanje obaveze na istinitost izraženog iskaznog sadržaja.
2. Performativne tvrdnje su samoreferencijalne.
3. Suštinska konstitutivna osobina svake ilokucije je postojanje namere da čin bude izveden.

Na primer, to je konstitutivna osobina obećanja- da izricanje bude nameravano obećanje“ (Searle, 1989: 544).

Serl postavlja pitanje može li se dokazati da činjenica da neko izgovara samoreferirajući iskaz „Obećavam da ću doći i videti te“ ili „Ovim obećavam da ću doći i videti te“, dovodi do toga da je obećanje da p , dovoljan garant da neka osoba ima nameru da obeća da p ? Da je ovo nemoguće, Serl dokazuje u nekoliko koraka:

Korak 1. U prvom koraku, Serl pretpostavlja, da neko izgovara doslovno izricanje „Obećavam da ću doći, i videti te sledeće nedelje“ i da je to izricanje tvrdnja. Ukoliko je tvrdnja onda je i obavezivanje na istinitost/lažnost. U ovom slučaju govorno lice se obavezuje na istinitost iskaza da je obećalo da će doći da vidi osobu Y sledeće nedelje, ali iz toga ne sledi da je p istinito, čak ni ako govorno lice ima nameru da kaže istinu (ono može pogrešiti).

Korak 2. Tvrdnja je samoreferencijalna. Ona ne govori samo o obećanju već i o sebi da je obećanje – „Ovo izricanje je čin obećanja da ću doći i videti te sledeće nedelje“. Ipak, pripisivanje samoreferencijalnosti nije dovoljna evidencija da je reč o obećanju, ili nameravanom obećanju.

Korak 3. U ovom koraku Serl pita šta čini istinitim iskaz „tvrdnja je obećanje“. Pozivajući se na svoje uslove koje jedan govorni čin treba da ispuni Serl zaključuje: da bi tvrdnja bila obećanje ona treba da je nameravana od strane govornog lica da bude obećanje. Potom postavlja pitanje: šta je garant da je obećanje nameravano?

Korak 4. Glavni preduslov, koji mora biti ispunjen, da bi izricanje bilo obećanje, jeste da postoji namera da izricanje bude obećanje. Ako je izricanje samoreferencijalno i nameravani istinosni uslovi ukazuju na to da je obećanje, zatim ako je glavna komponenta u ovim uslovima iskrenosti zadovoljena, onda je namera da se napravi samoreferencijalna tvrdnja da je izricanje obećanje, dovoljan garant da postoji namera da govorni čin bude obećanje.

Korak 5. U petom koraku Serl daje objašnjenje četvrtog koraka. Etiketiranje obećanja, pomoću namere, znači da je dovoljno da kažemo da namera izražava obećanje, što znači da namera obavezuje na obećanje. Kad su u pitanju tvrdnje, obavezujemo se na istinitost iskaza, u Serlovom primeru, to je obavezivanje na nameru, odakle znamo da je reč o obećanju.

Možemo zaključiti da izgovaranje konstativne tvrdnje nije dovoljan garant da je reč o istinitoj tvrdnji, iako se izgovaranjem obavezujemo na istinitost, što nije slučaj sa performativnim tvrdnjama. Na osnovu ovih koraka, Serl izdvaja sledeće osobine performativnih tvrdnji:

1. Performativne tvrdnje su samoreferencijalni činovi.
2. Samoreferencija se u Serlovom primeru odnosi na obećanje iskazano u izricanju a ne na tvrdnju.

Međutim, Serl se ipak priklanja stanovištu da obavezivanje na nameru, ne garantuje aktuelno postojanje namere kao što izricanje „Ovaj govorni čin je obećanje“ obavezuje govorno lice na to da je reč o obećanju i tvrdnji (Searle, 1989: 546). Iako se ovaj primer Serlu čini najboljim argumentom da su performativi tvrdnje, on ipak ima zamerke u vezi sa tim. Po njegovom mišljenju treba praviti razliku između *obavezivanja na nameru* i *posedovanja namere*. „Ako opišem svoje izricanje kao obećanje, obavezujem se da izricanje bude izgovoreno sa namerom da bude obećanje, ali to nije dovoljna garancija da je izgovoreno sa tom namerom. Mislio sam da se ovaj prigovor može izbeći pozivanjem na samoreferencijalnost, ali ne može. Sama samoreferencijalnost opisuje moje

izricanje kao obećanje i nije dovoljna garancija da je napravljena sa namerom da bude obećanje, čak iako je dovoljna da me obaveže da je učinim sa tom namerom“ (Searle, 1989: 546).

6.2. Bah protiv Serla

Bah i Harniš na sledeći način objašnjavaju stanovište da performativi mogu biti tvrdnje.

- 1) On kaže „Naređujem ti da odeš“.
- 2) On tvrdi da mi naređuje da odem.
- 3) Ako je njegova tvrdnja istinita, onda mora biti da mi on naređuje da odem.
- 4) Ako mi naređuje da odem, to znači da njegovo izricanje konstituiše naređenje (šta drugo može biti).
- 5) Nesumnjivo, on govori istinu.
- 6) Zbog toga, tvrdeći to, on mi naređuje da odem (Bach, 1974: 234).

Serl upućuje sledeće prigovore na račun ovakvog zaključivanja: ovi zaključci ne zadovoljavaju uslov adekvatnosti, niti objašnjavaju samogarantujući karakter performativnih izricanja. Bah nije pokazao kako tvrdnja može konstituisati naređenje, i uzima, kao datu pretpostavku, da su performativi i tvrdnje.

Sa poslednjim Serlovim prigovorom Bahu možemo se složiti. Dakle, ono što smatramo da se u Bahovom zaključivanju može kritikovati, jeste izvođenje koraka (2) iz koraka (1). Videćemo kasnije zašto su neke Serlove kritike neosnovane, kao i to u čemu Bah greši.

Prema Bahu, izgovaranje performativne rečenice znači činjenje onoga što govorno lice tvrdi, i to je ono što rečenicu čini istinitom. Performativi su u isti mah i akcije i tvrdnje. Sam Bah ne nalazi nikakav problem u stanovištu da su performativi istovremeno i tvrdnje, i pita se zašto ne bismo u isto vreme mogli da izvodimo neki čin i tvrdimo da izvodimo taj čin? (Bach, 1974: 230).

On kritikuje sledeće Ostinove teze:

1. Performativi ne mogu biti istiniti ili lažni. Ovo je, prema Bahu, *question begging*. Ako su performativi ipak jesu tvrdnje, onda mogu biti istiniti ili lažni.
2. Kada neko izgovori „Naređujem ti da odeš“, ne znači da istovremeno i tvrdi da naređuje. Bah odgovara: čak i ako neko ne kaže da tvrdi da naređuje, to ne znači da ne tvrdi da naređuje.

3. Ako govorno lice izgovori „Naređujem ti da odeš“, ono ne namerava da saopšti informaciju da naređuje slušaocu da ode već namerava da naredi slušaocu da ode.

Bah smatra da govorno lice može tvrditi i naređivati i u isto vreme imati nameru da čini obe akcije. Možda saopštavanje namere da se naredi nije primarno, ali je neophodno za ispunjavanje osnovne namere (da se naredi) (Bach, 1974: 231).

Kada nekome zahvalimo i kažemo „Zahvaljujem“, onda je ostvarena primarna namera (namera zahvaljivanja), ali je njeno ispunjenje podstaknuto sekundarnom namerom – da se ona učini eksplicitnom pomoću tvrdnje o upotrebi performativne formule.

Bah predlaže sledeća dva testa. Pogledajmo sledeća izricanja:

1. „Odlazi! I to je naređenje.“
2. „Doći ću. I to je obećanje.“

Ovde su činovi radnje i činovi tvrdnje odvojeni. Govorno lice najpre naređuje i obećava, a potom iznosi tvrdnju u vezi sa onim što čini. Koristeću performativnu formulu, ono vrši obe radnje odjednom.

Drugi test polazi od pretpostavke da su performativi tvrdnje. Tako bi iskaz „Naređujem ti da odeš“ bio tvrdnja. Ali ono što govorno lice čini, nije nijedan drugi čin, do čin naređivanja. Ovo bi bila tvrdnja čije izricanje je samoreferencijalno i predstavlja naređenje. Samoreferencija izricanja može se pokazati i pomoću „ovim“ (*hereby*) ili, na primer, „Izričući ove rečenice, naređujem ti da odeš“. Govorno lice na taj način čini eksplicitnom ne samo snagu već i samo izricanje (Bach, 1974: 234).

6.3. Svi performativi su deklaracije?

Daniel Vanderveken i Džon Serl smatraju da su sva performativna izricanja deklaracije. Deklaracije su, na primer, „Sastanak je otkazan“ ili „Rat je ovim zaključen“. Ilokucionu srž govornog čina odnosi se na to da treba promeniti svet, i to tako da iskaznom sadržaju odgovara svet. Kod deklaracija postoji usklađenost reči i sveta, i sveta i reči.

„Napusti sobu“ – znači da govorno lice naređuje nekome da napusti sobu, ali to ne čini pomoću deklaracije.

„Naređujem ti da napustiš sobu“ – znači da govorno lice naređuje, pomoću glagola „naređivati“. Ovde imamo ilokucionu strukturu „Naređujem ti da napustiš...“, što znači da govorno lice najavljuje da naređuje nekome da napusti sobu. Iskazni sadržaj je deklaracija – da govorno lice naređuje nekome da napusti sobu.

Deklaracije imaju sledeće osobine:

1. počivaju na vanjezičkim institucijama;
2. govorno lice i slušalac nalaze se u posebnom položaju i povezani su sa institucijom;
3. postoji konvencija, prema kojoj su izvesne doslovne rečenice, koje se pokazuju kao izvođenja deklaracija, povezane sa institucijom;
4. postoji namera govornog lica da izričući rečenicu, formuliše deklaraciju koja utiče na to da stanje stvari korespondira sa iskaznim sadržajem.

U slučaju deklarativnih performativa, imamo stvaranje jezičkih činjenica „Obećavam da ću doći...“, „Naređujem ti da odeš“ i slično. Ali, postoje vanjezičke i jezičke deklaracije. Prve bi bile: otkazivanje sastanka, proglašavanje mužem i ženom, i tako dalje. A druge su: obećanje, naređenje itd. Deklaracija se može objasniti kao govorni čin čija je svrha da kreira nove činjenice koje odgovaraju iskaznom sadržaju.

Prema Serlovom mišljenju svi performativi su deklaracije, ali nisu sve deklaracije performativi, recimo „Neka bude svetlosti“, ne sadrži performativni glagol (Searle, 1989: 550). Ovo gledište deluje veoma hrabro, poput Bahove teze da su svi performativi tvrdnje; takođe, ovo se razlikuje od Ostinovog shvatanja performativa.

Pogledajmo kako Serl shvata doslovno značenje. On primećuje da, na primer, kod čina naređenja nije neophodno pozivanje na institucije već je dovoljno doslovno značenje. Serl smatra da su performativi doslovni činovi, jer njima govorno lice izražava rečenicu koju doslovno podrazumeva.

Tri su elementa koja ukazuju na doslovnost performativnih činova:

1. Treba prepoznati da postoji klasa glagola, u kojima je manifestacija namere u kontekstu dovoljna za izvođenje samih akcija.
2. Treba prepoznati postojanje klase glagola sa kojima je povezan pojam namere, kao deo značenja tih glagola.

3. Treba prepoznati postojanje klase doslovnih izricanja koja su, na poseban način, samoreferencijalna – izvršno.

Zanimljivo stanovište, sa kojim se susrećemo, jeste da su performativi činovi pokazivanja. Naizgled površno, ovo stanovište izgleda prihvatljivije kako od Bahovog (da su performativi tvrdnje), tako i od Serlovog (da su performativi deklaracije) stanovišta. Tezu da su performativi činovi pokazivanja, zastupaju Grin (Green, 2005) i Džeri (Jary M. 2007).

Džeri podržava Ostinovu ideju da eksplicitni performativi nisu tvrđenja. On primećuje da su autori koji u činu performativa vide i tvrđenje (Ginet, Bah i Harniš, Garsia-Karpintero, Grin), u stvari sam čin performativa učinili parazitskim, jer, na primer, za čin obećanja kažu da se njime potvrđuje da se obećava. Tako je čin obećanja sekundaran i „parazitski“, a čin tvrđenja je glavni čin. Otuda se za performativ može reći da je indirektan, odnosno izveden iz direktnog čina tvrđenja (Bah i Harniš).

Džeri primećuje da tvrdnje i performativi dele zajedničke karakteristike: u indikativu su, i izražavaju izgovoreni iskaz (Jary, 2007: 211). Suštinska razlika je u tome što performativi nisu ni istiniti, ni lažni. Sa druge strane, iako može biti u indikativu, to ne znači da je performativ tvrđenje, već je možda reč o šali, fikciji, pretvaranju, i sličnom. Dakle, indikativni oblik sam po sebi ne dokazuje da je performativ, u odnosu na tvrđenje, parazitski čin. Razlika u saopštavanju izgovorenog iskaza jeste u tome što uspešan eksplicitni performativ postaje izgovoreni iskaz ukoliko je deo zajedničke osnove, a kod tvrđenja je neophodno da slušalac proceni iskaz kao istinit. Tvrđenje od performativa, o čemu piše Stalnaker, još razlikuje postojanje „manifestnog događaja“ (2002). Tvrđenje se može prihvatiti bez obzira na to da li je lažno – dovoljno je da neki od učesnika u konverzaciji prihvate tvrđenje kao istinito. To ne važi i za performative. Da bi performativ bio uspešan, važno je da ga svi prihvate (Jary, 2007: 212).

Eksplicitni performativ, prema Džeriju, neizbežno menja kontekst (u kojem tvrdnje menjaju zajedničku osnovu, ukoliko su ih prihvatili učesnici u komunikaciji), i on je jezički čin pokazivanja. Grin razlikuje vrste pokazivanja s obzirom na to da li je pojam objekta ili stanja stvari koje želimo da pokažemo vidljiv ili je posledica nekog našeg znanja. Primer za prvu vrstu pokazivanja bio bi kada istegnemo članak na nozi i potom nekome saopštimo u kakvom smo stanju, pri čemu mu pokažemo i nogu, povlačeći nogavicu na pantalonama. Sledeći primer oslikava drugu vrstu

pokazivanja: kada potvrđujemo da u univerzumu postoji crna rupa. Prvu vrstu pokazivanja Grin naziva „pokazivanje α “, a drugu vrstu naziva „pokazivanje da“. Treća vrsta pokazivanja jeste *pokazivanje kakvo je nešto*, kako izgleda, zvuči, kako se oseća i sl.

EksPLICITNI performativi čine приметnim nešto – oni *pokazuju α* . Stanje stvari koje čine приметnim jeste ono na šta ukazuje ilokucija: u slučaju obećanja, to je obećanje, u slučaju naređenja, to je naređenje, i tako dalje.

Performativi pokazuju realno stanje stvari, ili stanje stvari koje govorno lice namerava da stvori. To se čini pomoću demonstrativa, na primer pomoću „ovim“:

- (1) Biću tamo.
- (2) Ovim obećavam da ću biti tamo.
- (3) Govorno lice je obećalo da će biti tamo (Green, 2007: 219).

Rečenice (1) i (2) čine vidljivim stanje, opisano u rečenici (3). Rečenica (2) je eksPLICITNI performativ. Ono što pokazuje performativ (1), ne odnosi se na to da je govorno lice obećalo, već da obećava. Performativ (2) odlikuje se time, što samoreferencijalni izraz predstavlja deo značenja izricanja, čak iako nije eksPLICITAN, za razliku od (1) izricanje (2) je dvosmisleno. Izricanje (2) je i performativno izricanje, a takođe i tvrdnja, u vezi sa nekim određenim ponašanjem.

U neperformativnom izricanju pokazuju se želja, verovanje, i neko unutrašnje stanje, ali nam ilokucija ne pokazuje nameru. Zato je to „pokazivanje da“, a ne „pokazivanje α “. Može se reći još i to da govorno lice evidentira stanje stvari.

Džeri zaključuje da eksPLICITNIM performativima mi ništa ne tvrdimo. Evo razloga za to: eksPLICITNI glagol referira na sebe kao što i neki drugi izrazi mogu referirati na nešto. Kada kažem „Daj mi tu ružu“, ja ukazujem na objekat „tu“, a potom referiram na objekat „ružu“. Međutim, ja ne tvrdim da je objekat na koji referiram ruža. Kod eksPLICITNIH performativa, govorno lice čini ono na šta ukazuje glagol, a ne tvrdi da to čini (Jary, 2007: 220). Takođe, referiranje na izricanje, kao, na primer, obećanje, može biti objašnjeno jedino pod pretpostavkom da postoji namera da izricanje bude obećanje.

Tako, eksPLICITNI performativi predstavljaju činove pokazivanja, koje konstituišu stanja stvari i čin ukazivanja (*act of pointing*). Govorno lice pokazuje da obećava, pomoću ukazivanja na izricanje, i referišući na njega kao na obećanje. Džeri još smatra da semantika performativnog

glagola, a ne semantika konstrukcije „Ja + perf. glagol“, igra centralnu ulogu u ukazivanju na to da je samoreferencijalna interpretacija nameravana.

Veliki broj teoretičara prihvatio je stanovište, prema kojem se, jednim izricanjem, može vršiti više činova (Blakemore, Alston). Na primer, to činimo takozvanim *umetnutim performativima* [*embedded performatives*]:

„Sa žaljenjem Vam saopštavam, da je Vaša polisa (ovim) otkazana“ (Jary, 2007: 228).

Džeri ne smatra da eksplicitni performativ istovremeno predstavlja i tvrđenje, pa stoga i nije indirektno izveden iz tvrđenja. Izgovaranjem performativa, govorno lice pokazuje nameru da izvede pojedinačnu ilokuciju i izvodi je.

6.3.1. Eksplicitnost nasuprot nagoveštavanju

Vornok ističe da je Serl, u svom delu *Govorni činovi*, sledio princip: „Sve što se može pomisliti, može se i izreći“. To ne znači da Serl zastupa stanovište da se u duboko iza reči, u nekoj njihovoj osnovi, kriju misli. On zapravo zastupa stanovište prema kojem govorno lice izricanjem ne može uvek eksplicitno da izrazi šta kaže, ili koji govorni čin izvodi. S obzirom na to da značenje govornog čina nije „jedinstveno određeno“, govorno lice može u svom izricanju podrazumevati više od onoga što je iskazalo (Warnock, 1981: 275). Ipak, moguće je svakim izricanjem iskazati ono što sigurno podrazumevamo.

Vornok dodaje da imamo razloga za sumnju u ovu tezu, i on ispituje njenu tačnost. Čak i kada tvrdimo da je izricanje govornog lica „u odgovarajućem kontekstu“ eksplicitno, možemo se zapitati šta je stvarno govorno lice svojim izricanjem kazalo. Uloga konteksta može biti toliko značajna da utiče na značenje izricanja, iako ono nije eksplicitno. Ipak, pita se Vornok, da li postoji govorni čin koji ne može biti izveden eksplicitno?

Dejvid Holdkroft (David Holdcroft) koristi termin „nagoveštavanje“ [*hinting*]. Često se u konverzaciji, osim izgovaranja određenih izricanja, nešto i nagoveštava. To što nagoveštavamo nije iskazano. Moglo bi se reći da Holdkroftovi nagoveštaji odgovaraju Grajsovim implikaturama. Možemo, na primer, reći: „Krče mi creva“ kako bismo nagovestili da smo gladni. Nagoveštaj u ovom slučaju nije eksplicitan. No, da li bismo ovo mogli da nagovestimo eksplicitno, na primer, rečenicom „Nagoveštavam ti da sam gladna“.

Uzmimo sledeći kontekst – žurka je, i izricanje glasi: „Veoma sam umorna, sutra radim prvu smenu“. Serl bi rekao da sve što je nagovešteno može biti iskazano eksplicitno, pomoću „ovim“. Holdcroft se ne slaže sa Serlom i odbacuje njegov „princip izrazivosti“. On to objašnjava na sledeći način: „Ako je govorni čin, jednostavno i naširoko, okarakterisan kao nešto što govorno lice čini pri izgovaranju, onda se on, s obzirom na govorne činove, nagoveštava; i ako je tako, onda puna eksplicitnost u principu nije moguća. Stoga, treba priznati da ne može svaki govorni čin biti sasvim eksplicitno izveden“ (Holdcroft, 1981: 276).

Vornok ipak naglašava da, Serl kada govori o govornim činovima, on podrazumeva ilokuciju, dok nagoveštavanje nije ilokucija po Holdcroftovom mišljenju tvrdio da jeste.

Za Ostina Vornok primećuje da je u svom prikazu ilokucione snage zastupao stanovište slično Serlovom, da se ilokuciona snaga, iako je ponekad neeksplicitna, može eksplicitno izraziti. Ipak, ima činova koji svakako nisu eksplicitni i nisu ilokucije, kao što su insinuiranje, nagoveštavanje i podrazumevanje. Zašto oni nisu ilokucije? Prema Ostinu, insinuiranje, nagoveštavanje i podrazumevanje nisu ilokucije, ali su, s obzirom na to da predstavljaju radnju koja se vrši kazivanjem, oni neka vrsta govornih činova – rekli bismo – performativa. Vornok dodaje da je, prema Ostinu, insinuiranje možda pre neki *promišljeni efekt* [*clever effect*], nego *puki čin* [*mere act*]. On predlaže analizu sledećih takozvanih „primitivnih“ izricanja:

„Primitivna“ izricanja	Njihove ilokucione snage
„Ti ćeš se ošišati!“	Naređenje
„Dodaj mi so, molim te.“	Molba
„On je prilično star.“	Ustupak
„Doći ću tamo.“	Obećanje

Ovde možemo postaviti pitanje koje je naređenje, molba, ustupak, ili obećanje, izvršeno? Tačnije: šta smo naredili, zamolili, ustupili, ili obećali? Ukoliko možemo postaviti pitanje „kakvo ilokuciono izvođenje čin predstavlja“, onda imamo posla sa pukim činom [*mere act*], to jest jasno nam je „šta je rečeno“ i „šta je implicirano“. Kada su u pitanju posledice, mi nagoveštavanjem ne pomažemo slušaocu samo da razume šta smo izgovorili već i šta smo nagovestili. Vornok kaže da je to odvojen i neizgovoren iskaz. Onda čin nagoveštavanja nije ilokucija, i nije eksplicitan. Ako bi

pak izgovoreno izricanje eksplicitno izražavalo šta je nagovešteno, onda ne bismo mogli govoriti o činu nagoveštavanja, kao i u slučaju insinuiranja, ili podrazumevanja (Warnock, 1981: 280).

Vornok, stoga, zaključuje, da nije dao kontraargument Serlovoj tezi, da su svi performativi eksplicitni činovi, ali kaže da to ne znači da je ona tačna. Mi ćemo se složiti sa Ostinom, da postoje implicitni i eksplicitni performativi.

Možda bi sledeći razlozi mogli opravdati našu tezu: eksplicitni performativi su određeni snagom (snagu imaju i implicitni performativi); oni su određeni reflektivnom komunikacijskom namerom (i implicitni performativi su određeni reflektivnom komunikacijskom namerom); oni su akcije (zar to nisu i implicitni performativi?).

U slučaju eksplicitnih performativa, snaga se određuje eksplicitno, pomoću glavnog glagola u rečenici. Kod implicitnih performativa, snagu određujemo na osnovu komunikacijske namere. Refleksivna namera je sastavni deo, i eksplicitnih, i implicitnih performativa. Od njenog prepoznavanja zavisi uspešnost komuniciranja. Možemo reći da je opšteprihvaćen preduslov, da bi se moglo učestvovati u komunikaciji, to, da govorno lice očekuje da ga slušalac razume. Zato govorno lice ima namere, kao i podnamere, s kojima stupa u komunikacijski proces. Na kraju, činovi insinuiranja, podrazumevanja, nagoveštavanja kao i mnogi drugi jesu implicitni performativi.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA: PERFORMATIVNA HIPOTEZA

Ostin je odustao od pravljenja liste eksplicitnih performativa i predložio da se pređe na klasifikovanje ilokucionih snaga. Jedan od razloga za odustajanje jeste to što postoji mnogo performativnih glagola. Bez obzira na nedostatke Ostinove liste (pre svega, nepotpunost), ona je izvršila uticaj na kasnije klasifikacije. Veliki uticaj izvršila je i performativna hipoteza, po kojoj jedan od načina razmišljanja o govornim činovima izvedenih pomoću izricanja je da se pretpostavi da je rečenica osnova svakog izricanja, i to rečenica koja sadrži performativni glagol koji eksplicira ilokucionu snagu.

Performativnu hipotezu, Jul (Yule) predstavlja na sledeći način:

I (hereby) Vp you (that) U (Yule, 1997: 51).

Na primer: Ovim ti naređujem da odeš.

„I“ [„ja“] označava govorno lice, i u prvom je licu jednine. Prilog „hereby“ označava da je izgovaranje rečenice, u stvari, akcija. *Vp* bi bio performativni glagol, o kome je bilo reči u radu, i on je u sadašnjem vremenu. „You“ je indirektni objekat, u drugom licu jednine. „(that) U“ je objekatska izrična klauza. Performativna hipoteza razvija se sa idejom da se deklarativni činovi odvoje od nedeklarativnih činova. S obzirom na to da je, posle testiranja performativa, Ostin zaključio da su i nedeklarativni činovi performativni činovi, relativizujući tako distinkciju performativ/konstativ, hipoteza performativa koja podrazumeva postojanje performativnog glagola u prezentu, kao i prvo lice jednine, pokazala se nepotpunom.

U radu smo pokazali da ne postoje striktni uslovi za određivanje performativa, odnosno da ima izuzetaka. Recimo, rečenica može biti performativna a da je u pasivu, ili u budućem vremenu, ili da ne sadrži performativni glagol, i slično. Postojanje ovih izuzetaka, samo usložnjava situaciju, te se broj vrsta, ili broj performativa povećava, što usložnjava njihovo definisanje. Osim toga, upotreba neperformativnih glagola dovodi do dvosmislenosti koja utiče na uspešnost komunikacije.

7.1. Performativ – konstativ

„Performativna izricanja nalazimo, na primer, svuda u engleskom jeziku, gde rečenice nazivamo ‘operativnim’ legalnim instrumentima. Obično, mnoga od njih ne ostavljaju *filozofe ravnodušnim*: reći ‘Obećavam ti...’ – i izvesti, kao što kažemo, ovo performativno izricanje – samo je čin obećanja; ne, kao što vidimo, neki misteriozan čin. I veoma je očigledno, da izricanje ove vrste ne može biti obeleženo kao istinito ili lažno – ono samo može podrazumevati da su neki drugi iskazi istiniti ili lažni, ali to je, ukoliko ne grešim, sasvim druga stvar“ (Austin, 1977: 14).

Ovde ćemo se osvrnuti na neke od kvalifikacija performativa (sada već i konstativa kao vrste performativa) s ciljem da pokažemo primenjenost kvalifikacije uspešno/neuspešno i neprimenjenost kvalifikacije istinito/neistinito.

Performativi mogu biti nevažeci. Na primer, kada se venčava već venčani par, ili kada neko imenuje nešto ili krštava nekoga a nema za to ovlašćenje; jednom rečju, kada neko izgovara performativ a nije ovlašćen da izvršava akciju na koju referira.

Važno je, takođe, da osoba koja izgovara performativ bude iskrena. Ostinovi uslovi, kao što smo naveli na početku rada, uključuju psihološka stanja govornog lica, a jedno od njih je da ono veruje u istinitost izricanja koje izgovara, kao i da gaji adekvatna osećanja i namere. Tako, čin obećanja podrazumeva da je govorno lice iskreno, da namerava da održi obećanje i da je ono što obećava nešto od čega slušalac ima koristi, jer bismo, u protivnom, govorili o pretnji ili o lažnom obećanju. Ukoliko je govorno lice iskreno, onda će ono postići neki efekat. Ovde se ne podrazumeva da je budući odgovarajući događaj uslov za uspešnost performativa, već da je, ukoliko dođe do obećanja i do tog budućeg događaja, taj događaj nameravan a ako izostane to znači da namere nije ni bilo (Austin, 1977: 14). Ostin govori o još jednoj vrsti neuspešnosti, a to je nepoštovanje obaveza (*breach of commitment*).

Ostin smatra da i konstativi podležu neuspešnostima, pa s obzirom na to postavlja pitanje može li se reći da neko ima ili nema prava da nešto tvrdi, kao što neko ima ili nema ovlašćenje da imenuje, krštava, proglašava, venčava itd.? Neko može reći: „U ovom trenutku u sobi se nalazi 50 ljudi“, a da uopšte nije bio u sobi o kojoj govori. Za tu osobu možemo reći da nije u poziciji da to tvrdi, pre je reč o nagađanju, nego o tvrdnji, bilo da je ono uspešno ili neuspešno (Austin, 1977: 19).

Ili, kada dvoje ljudi razgovara, pa osoba X kaže: „Umoran sam“, a osoba Y odgovara „Nisi“. X može pitati kako to Y zna i odakle mu pravo da govori o tome kako se on (X) oseća. Na to Y može da odgovori da samo tvrdi šta može osećati X, a možda i greši, i to je sve (Austin, 1977: 20).

Prema Ostinovom gledištu, svi činovi koji nisu komisivi, egzercitivi, behabitivi, verdiktivi i ekspozitivi. Međutim, prema Bahovom mišljenju, konstativi su Ostinovi ekspozitivi, pa čak i neki verdiktivi.

Pronašli smo još neke Bahove konstative među Ostinovim performativima, i to u svim klasama. To su sledeći činovi:

U klasi ekspozitiva

Ostin	Bahovi konstativi
Prikazujem, opisujem	deskriptivi
Slažem se	saglasnost
Podržavam	saglasnost
Odbacujem	neslaganja
Informišem	informativi
Odgovaram	odazivanja
Objašnjavam	informativi
Pretpostavljam	pretpostavke
Obaveštavam	informativi (obaveštenja)
Izveštavam	informativi (izveštaji)
Kažem (saopštavam)	informativi

U klasi verdiktiva

Ostin	Bah
Karakterišem	deskriptivi
Opisujem	deskriptivi
Objavljujem	informativi (obaveštenja)
Otvaram (proglašavam otvorenim)	informativi (proglašenja)

U klasi komisiva

Ostin	Bah
Stajem uz	saglasnost
Protivim se	neslaganja

U klasi egzercitiva

Ostin	Bah
Odbacujem	neslaganja
Najavljujem nameru	informativi (obaveštenja)

U klasi behabitiva

Ostin	Bah
Osuđujem, ne odobravam	sporovi, prepirke, ili nesporazumi i neslaganja
Izvinjenja	nesporazumi

Ostin je došao do dva zaključka: 1) ne postoji čisti verbalni kriterijum za razlikovanje performativnih od konstativnih činova, i 2) konstativi su podložni neuspešnosti, isto kao i performativi. Dodaćemo i Rekanatijevo zapažanje, da konstativi imaju veze sa već postojećim stanjem stvari, dok performativi proizvode novo stanje stvari.

Jedna od osobenosti konstativa jeste njihova povezanost sa činjenicama. Po Ostinovom mišljenju, konstativi opisuju određeno stanje stvari i mogu biti istiniti ili lažni. Da li možemo reći da istinitost konstativa zavisi, osim od stanja stvari ili činjenica, i od namera govornog lica? Napravićemo jedan test. X izgovara konstativ: „Danas je lepo vreme“. Da bi ovo izricanje bilo konstativ smatramo da govorno lice mora imati nameru da opiše stanje stvari. Zamislimo sada kontekst u kome osoba Y pita X: „Kada ćemo u šetnju“, i X odgovara: „Danas je lepo vreme“, nameravajući da kaže da bi mogli tog dana da idu u šetnju. Naravno da izricanje nema to značenje (slično kao u Serlovom primeru sa američkim vojnikom), ali se može izvesti implikatura: „Danas je lepo vreme, mogli bismo u šetnju“. Po Rekanatijevom mišljenju, za prvi slučaj kada govorno lice izgovara tvrdnju s namerom da opiše kakvo je vreme, rekli bismo da se radi o konstativnoj tvrdnji, u drugom o performativnoj. Ukoliko slušalac u slučaju konstativne tvrdnje prepozna nameru govornog lica, možemo reći da je konstativ uspešan i da je iskazni sadržaj istinit. Ukoliko

slušalac nije prepoznao nameru, imamo neuspešan konstativ. Može biti da je shvatio odgovor kao poziv u šetnju, kao u drugom slučaju. Po našem mišljenju istinitost/lažnost tiču se iskaznog sadržaja, kao što smo ranije naveli, a ne govornih činova. Takođe smatramo da je uvođenje i stavljanje namera u prvi plan, kao kriterijuma za određivanje performativa, samim tim i konstativa, važno jer, s obzirom na prepoznavanje namere govorimo o uspešnim/neuspešnim performativima i konstativima. Stoga bismo pitanje s početka ovog pasusa preformulisali u: Možemo li reći da uspešnost/neuspešnost konstativa zavisi osim od stanja stvari i činjenica i od namera govornog lica i njihovog prepoznavanja? Odgovor je pozitivan.

Prikladno je uvesti i pojam povratnog efekta (*feedback*) koji se koristi u teorijama komuniciranja. Čin izvinjenja ili pozdravljanja može izazvati povratni efekat. Kada izgovorimo „Izvinjavam se“, slušalac može prihvatiti ili ne prihvatiti izvinjenje. Kada govorno lice kaže slušaocu „Pozdravljam vas“, slušalac je pozdravljen, iako to možda nije želeo, ali on može otpozdraviti, ili samo ćutati. Odavde, kao i iz testa iznad, vidimo da nisu važne samo namere i osećanja govornog lica već i slušaoca. To je imao u vidu Ostin kada govori o uslovima za uspešne performative, i to kod poslednja tri uslova koji se tiču psiholoških stanja učesnika u komunikaciji: da se svi učesnici moraju dosledno ponašati. Tako bi dosledno ponašanje, kada se neko izvinjava, podrazumevalo odgovarajuću reakciju slušaoca („U redu je“), ili pak, kada nas neko pozdravi, odgovoriti „Zdravo“.

7.2. Nova klasifikacija ilokucionih snaga

Za kraj, nudimo novu klasifikaciju ilokucionih snaga. Ona se temelji na Ostinovoj klasifikaciji, kao i sve ostale navedene u radu. Ipak, dopunili smo je Bahovom klasifikacijom koja je, kao što se pokazalo u radu, najiscrpnija. Međutim, i ona je podložna nekim kritikama, pa smo napravili određene izmene.

Naša klasifikacija uključuje sledeće ilokucione snage:

1. verdiktivi;
2. direktivi;
3. komisivi;
4. behabitivi;

5. ekspozitivi;
6. prediktivi;
7. konstativi.

Činove iz klase verdiktiva Ostin povezuje sa institucijom suda:

„Verdiktivi predstavljaju sudski čin, različit od zakonodavnog i izvršnog čina, koji spadaju u egzercitive. Ipak, neki sudski činovi, u širem smislu, kada ih donose sudije umesto, recimo, porotnika, doista idu sa egzercitivima“ (Ostin, 1994: 173).

Mi bismo ovu klasu proširili, kao što je navedeno u prvom poglavlju, stoga govorimo o slabim i jakim verdiktivima. Svakako neko ko nije sudija ne bi izvršio verdiktiv kada bi rekao: oslobađam optužbe, osuđujem (proglašavam krivim), presuđujem, okrivljujem i sl. U tom slučaju pre možemo govoriti o parazitskim činovima (kao kada se konverzacija odvija u filmu ili u knjizi), ili o neuspešnim performativima.

Verdiktivi su još: prihvatam, klasifikujem, uvršćujem, postavljam, osuđujem, oslobađam. Oni predstavljaju činove koje mogu vršiti sudije, zaposleni u različitim institucijama, ljudi van institucija – njima se donosi presuda, izražava mišljenje o nekoj činjenici i nekoj vrednosti.

Direktivi (Ostinovi egzercitivi) su činovi kojima izdajemo direktive: naređujem, komandujem, otpuštam, tražim i slično, ali i donosimo odluke u korist ili protiv izvesnih radnji. Tu spadaju glagoli: ukidam, zabranjujem, zatvaram, otvaram itd. Ovi činovi su u tesnoj vezi sa behabitivima, jer i oni mogu predstavljati zauzimanje stava. Ostin primećuje da nas ovi činovi obavezuju na neke radnje, ali i to da nam dodeljuju prava, imena itd.

Komisivi obavezuju govorno lice na određeni tok radnje. Namera kod komisiva bi trebalo da predstavlja odluku da se nešto učini, a ukoliko je tvrdnja o nameri onda oni naginju konstativima. Tu spadaju činovi: obećavam, nameravam, pristajem, izjašnjavam se, obavezujem se, ugovaram itd.

Behabitivi su činovi koji predstavljaju zauzimanje stava prema nekoj osobi. Ova klasa sadrži Bahove zahvalnice ali ne samo njih. Tu spadaju još: optužbe, odobrenja, pohvale, osude i sl. Vidi-mo da behabitivi podsećaju na slabe verdiktive. „Oblast behabitiva, pored uobičajene podložnosti promašajima, ulazi i u specijalni delokrug neiskrenosti”, primećuje Ostin (1994: 181). Ovi činovi

su dosta povezani sa komisivima, jer predstavljaju reakciju na nečije ponašanje, i obavezivanje govornog lica na određeno ponašanje. Na kraju, behabitivi podsećaju i na egzercitive.

Ekspozitivi – koristimo ih ukoliko želimo da nešto izložimo, kada vodimo neku raspravu, ili kada nešto pojašnjavamo. Evo liste ekspozitiva: identifikujem (prepoznajem/označavam); primećujem (zapažam, stavljam primedbu); na (pominjem); upadam u reč (uplićem se/mešam se/upadam u razgovor); informišem, obaveštavam, poričem, odgovaram, uzvraćam itd. Neki od ovih glagola dosta podsećaju na konstative, na primer: informisati, obaveštavati, poricati. Međutim, s obzirom na jedan od naših ciljeva a to je da odvojimo svaku ilokucionu snagu ponaosob kako bismo izbegli problem dvosmislenosti, ove činove izdvajamo pomoću namere i konteksta. Zašto ih svrstavamo u ekspozitive? Ova klasa sadrži glagole kojima nešto izlažemo. Konteksti u kojima se navedeni ekspozitivi najčešće javljaju su:

- Predavanja;
- Debate;
- Sednice;
- Mediji (štampani i elektronski) itd.

Mediji imaju prvenstveno informativnu funkciju, stoga bismo izricanjima koja možemo čuti u elektronskim medijima, i to u informativnim emisijama ili kada govorimo o štampanim medijima, u vestima, izveštajima i intervjuima (informativni žanr) dodelili snagu čina informisanja. Ovaj čin se vrši sa namerom da se prenese informacija a ne da se opiše neko stanje stvari. Pod informacijom podrazumevamo novo saznanje čija nepredvidljivost i neočekivanost podižu njenu informativnu vrednost (Jovanović, 2005).

Obaveštenja često čujemo na sednicama, predavanjima, takođe, u medijima, itd. Ukoliko izricanje ne sadrži eksplicitni glagol „obavestiti“, namera govornog lica da obavesti o nekom događaju na primer, da su predavanja otkazana, kao i kontekst mogu dodeliti govornom činu snagu ekspozitiva.

Poricanje, pored informisanja, možda najviše podseća na konstativ. Konstativi mogu biti afirmativni, na primer „Pada kiša“ i negativni „Ne pada kiša“. Po definiciji, tvrdnje mogu biti istinite ili lažne. Ipak, mi smo odlučili da konstativne tvrdnje nazivamo uspešnim/neuspešnim a njihov iskazni sadržaj istinitim/neistinitim. Šta bi bilo poricanje? Po Fregeovom mišljenju, pori-

canje je u stvari odbacivanje. Poreći neki iskaz znači dokazati da je on netačan, odnosno dokazati njegovu negaciju. Ukoliko se radi o implicitnom govornom činu, kao i u slučajevima činova informisanja i obaveštavanja, pozvaćemo se na nameru i kontekst da bismo odredili snagu čina. Osoba X kaže: „Milan još uvek nije stigao kući“, a osoba Y odgovara „Ne, Milan je stigao kući“. U ovoj konverzacijskoj situaciji X vrši čin tvrdnje a Y čin poricanja.

Kada imamo eksplicitne činove lakše je odrediti snagu, i to pomoću glagola poricati, na primer, „Poričem da si ti u pravu“.

Prediktivi su u našoj klasifikaciji ilokucionih snaga posebna klasa koja ne spada u konstative. Tu spadaju: predviđanja, predskazanja, proricanja. Ovi činovi govore o nekom budućem stanju stvari. Prema Ostinovim uslovima za uspešne performative, prediktivi ne mogu biti uspešni ako ih izgovara neko ko nije kompetentan za predviđanje i sl. Ipak, ovi činovi mogu biti uspešni ukoliko predktiv izgovara lice koje iskreno veruje u ono što predskazuje, predviđa ili proriče, a da mu slušalac može verovati. Ove činove može vršiti prorok, vrač, astrolog itd., a može i „obično“ lice. Slušalac će pre verovati nekome ko ima „moć“ predviđanja, na osnovu njegovog autoriteta i verovanja u ono što govori. Ovde svrstavamo i glagol „predosećati“ koji ne mora izgovarati vrač ili prorok, kao i „pretpostavljati“.

Konstativi su činovi kojima opisujemo neko stanje stvari i povezani su sa postojećim stanjem stvari. Za njihovu uspešnost je neophodno verovanje, prisustvo namere da se opiše stanje stvari ali od značaja može biti i autoritet. Konstativi su sledeća izricanja: „Dokumenta držim uredno u fioci“, „Marko ima veoma lep stan“ itd. Pomoću ovih činova kod slušaoca izazivamo verovanje u ono što izgovaramo. Ponekad je za njihovu formulaciju potrebna odgovarajuća kompetencija. Na primer, pre ćemo verovati nekom astronomu kada nam govori o planetama nego filozofu.

Konstativi su: tvrdnje, Bahovi retrodiktivi i deskriptivi. Smatramo da je Bah napravio previše široku listu konstativa. Uz to, ona se nikako ne uklapa u naše određenje. Performativni glagoli koje možemo naći u konstativima su: tvrditi, opisati, kazati. Ovi glagoli se mogu naći u Ostinovoj listi ekspozitiva. Kontekst u kom se najčešće javljaju jeste svakodnevna komunikacija. Ako zanemarimo Ostinovo kvalifikovanje govornih činova u literaturi neozbiljnim, dodali bismo i taj kontekst, i to: poeziju, romane i pozorište. Ekspozitivi i konstativi dele medijski kontekst, s tim što se javljaju u različitim žanrovima. Konstative ćemo naći u reportažama, putopisima i drugim žanrovima u kojima se opisuju opažanja o događajima i ljudima koji nas okružuju.

LITERATURA

- Alston, W. P. (1963) "Meaning and Use", *Philosophical Quarterly* 13, (57), 107-124.
- Alston, W. P. (2000) *Illocutionary Acts and Sentence Meaning*, Ithaca: Cornell University Press.
- Austin, J. L. (1979) "Performative Utterances", *Philosophical Papers*, 117-133.
- Austin, J. L. (1962) *How to do things with words*, Oxford: Oxford University Press. Na srpskom jeziku (1994): Ostin, Dž.L. (1994) *Kako delovati rečima?* Novi Sad: Matica srpska.
- Austin, J. L. (1977) "Performative-Constative" ed. J.R. Searle, *The Philosophy of language*, 13-23. Na srpskom jeziku: Ostin, Dž. L. (1992) „Performativ-konstativ” pr. A. Pavković, Ž. Lazović, *Ogledi o jeziku i značenju*, 125-131.
- Bach, K., Harnish, R. (1984) *Linguistic Communication and Speech Acts*, London: The MIT Press.
- Bach, K. (1987) "On communicative intentions: A Reply to Recanaty" *Mind & Language*, Vol. 2, No 2., San Francisko: Basis Blackwell, 141-154.
- Bach, K. (1975) "Performatives are statements too?" *Journal Philosophical Studies*, Volume 28, Issue 4, 229-236.
- Bach, K. (2005) „The Top 10 Misconceptions about Implicature“, ed. B. Birner G. Ward, *Festschrift for Larry Horn*, userwww.sfsu.edu/kbach/Bach.TopTen.pdf , 1-16. Posećeno 1. 3. 2012.
- Bach, K. (2006) "Implicature vs. Explicature: What's the difference?" userwww.sfsu.edu/kbach/Bach.ImplExpl.pdf, 1-7. Posećeno 1. 3. 2012.
- Bach, K. (2012) *Why speaker intentions aren't part of the context?* Userwww.sfsu.edu/~kbach/Bach.Intention&Context.pdf, Bach,K, 1-6. Posećeno: 1. 8. 2012.
- Bach, K. (2003) "Speech Acts and Pragmatics" eds. Devitt, M. Hanley, R. *Blackwell Guide to the Philosophy of Language*, San Francisco: San Francisco State University.
- Blakemore, D. (1992) *Understanding Utterances: Introduction to Pragmatics*, Oxford: Blackwell.
- Borg, E. (1998) "Semantic category and surface form", *Oxford Journal*, Vol. 58, No 3, 232-238.
- Borg, E. (2005a) "Intention based Semantics", ed. E. Lepore, B. Smith, *The Oxford Handbook on Semantics*, Oxford: Oxford University Press, 250-267.

- Borg, E. (2005b) "Saying what you mean: unarticulated constituents and communication" eds. R. Elugardo, R. Stainton, *Ellipsis and Non-sentential Speech*, Dordrecht: Kluwer, 237-262.
- Božičković, V. (1997) „Pokazivanje i kazivanje”, <http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/theoria/XL3/d004/html>, Beograd; posećeno 20. 7. 2012.
- Carston, R. (2004) "Relevance Theory and Saying/Implicating Distinction" eds. L. Horn, R. Ward, *The Handbook of Pragmatics*, London: Blackwell Publishing Group, 1-35.
- Carston, R. (2004) "Truth-Conditional Content and Conversational Implicature" ed. Claudia Bianchi, *The Semantics/Pragmatics Distinction*, CSLI Publications, 1-36.
- Carston, R. (2008) "Linguistic Communication and the Semantics/Pragmatics Distinction", *Synthese* 165, 321–345.
- Cresswell, M. J. (1979) Review, *Linguistic and Philosophy* 3 (2), 289–295.
- Dejvidson, D. (1995) „Istina i značenje” pr. Ž. Lazović, *Metafizički ogledi*, Beograd: Radionica SIC, 39–65.
- Devit, M. Sterelny K. (2002) *Jezik i stvarnost: Uvod u filozofiju jezika*, Zagreb: KruZak.
- Damet, M. (1987) „Od kakve je koristi za teoriju značenja njeno pozivanje na upotrebu?” pr. Mišćević, N. Potrč M. *Kontekst i značenje*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 103-113.
- Frege, G. (1992) „O smislu i nominatumu“, pr. A. Pavković, Ž. Lazović. *Ogledi o jeziku i značenju*, Beograd: Filozofsko društvo Srbije, 35–49.
- Frege, G. (1977), „Misao – jedno logičko istraživanje”, *Gledišta* XVIII, br. 9.
- Frege, G. (1952) *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*, eds. Geach, P. Black, M. 3rd. Oxford: Blackwell.
- Furberg, M., (1963) *Saying and Meaning: A Main Theme in J.L. Austin Philosophy*, Oxford: Oxford Basil Blackwell.
- Garcia-Carpintero, M. (2004) "Assertion and the semantics of force markers", ed.C. Bianchi, *The semantics/pragmatics distinction*, Stanford: CSLI Publications, 133-166.
- Garcia-Carpintero, M. (2001) "Gricean Rational Reconstruction and the Semantics/Pragmatics Distinction", *Synthese* 128: 93-131.
- Ginet, C. (1979) "Performativity" *Linguistic and Philosophy* 3, 245-265.
- Green, M. S. (2005) "Cohens problem and dynamic semantics" 9th *International Pragmatics Conference*, Riva del Garda, Italy.
- Grice, H. P. (1957) "Meaning" *Philosophical Review* 66: 377-388.
- Grice, H. P. (1989) *Studies in the Way of Words*, Harvard: Harvard University Press.
- Grice, H. P. (1971) "Utterer's Meaning, Sentence-Meaning, and Word-Meaning" ed. J.R. Searle, *The Philosophy of Language*, Oxford: Oxford University Press, 54-71.

- Grice, H. P. (1975) "Utterer's meaning and intentions" *Philosophical Review*, Vol 78: 147-177.
- Hare, R. M. (1970) "Meaning and Speech Acts" *The Philosophical Review*, Vol 79, №1, 3-24.
- Hedenius, I. (1963) "Performatives" *Theoria*, 29, 115-136.
- Holdcroft, D. (1998) "Meaning and Illocutionary Acts" ed. G.H.R. Parkinson, *The Theory of Meaning*, Oxford: Oxford University Press, 166–182.
- Israel, M. (2006) "Saying Less and Meaning Less" eds. B. Birner, G. Ward, *Drawing the Boundaries of Meaning, Non Gricean Studies in honor of Laurence R. Horn*, Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 137–157.
- Jary, M. (2007) "Are explicit performatives assertions?" *Linguistic and Philosophy* 30, 207-234.
- Janićijević, J. (2000) *Komunikacija i kultura*, Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Jovanović, Z. (2005) *Komunikacijska kultura*, Vranje: Učiteljski fakultet.
- Jovanović Z. (2012) *U vrtovima dodira-primalna komunikacija*, Beograd, Niš: Čigoja, Filozofski fakultet u Nišu.
- Kripke, S. (1977) "Speaker References and Semantic Reference" eds. P. French, T. Uehling, H. Wettstein, *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 6–27.
- Lakoff, G. (1970) *Irregularity in Syntax*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- LePore, E. (1989) "Knowledge of Reference" ed. A. George, *Reflections on Chomsky*, Oxford: Basil Blackwell, 143–174.
- Lemmon, E. (1962) "Sentences variable by their use" *Analysis* 12, 86-89.
- Lewis, D. (1975) "Languages and Languages" *Philosophical Papers*, vol. I, 163-188.
- Lewis, D. (1969) *Convention*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- McCawley, J. (1977) "Remarks on the lexicography of performativ verbs" ed. R. Andy, *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implicatures*, Austin: Texas Performativo Conference, 13-27.
- McGinn, C. (1977) "Semantics for non-indicative sentences" *Philosophical Studies* 12, 301-311.
- McDowell, J. (1977) "On the sense and References Proper Name" *Mind* 186, 159-185.
- Mišković Luković, M. (2006) *Semantika i pragmatika iskaza, markeri u engleskom jeziku*, Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- Mišić Ilić, B. (2008) *Od reči do diskursa: Oglеди iz anglističke lingvistike*, Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet.
- Ostojić, J. (2012) „Semantičke i pragmatičke teorije pretpostavki” *Filozofski godišnjak* 25, Beograd: Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, 5-39.

- Radulović, M. (2011) *Naslovi u Britanskoj informativnoj štampi u svetlu teorije relevancije*, Magistrarska teza, Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet.
- Recanati, F. (1987) *Meaning and Force, the Pragmatics of Performative Utterances*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Recanati, F. (2001) "Literal/Nonliteral" *Midwest Studie in Philosophy* 25 (1), 264-274.
- Recanati, F. (2001) "What is Said" *Synthese* 128 (1-2), 75-91.
- Recanati, F. (2004) *Literal meaning*. Cambridge: CUP.
- Reimer, M. (1995) "Performative utterances: A reply to Bach and Harnish" *Linguistic and Philosophy* 18, 677-686.
- Ristić, S. Simić, Z. Popović, V. (2005) *Enciklopedijsko englesko-srpski rečnik*, I, II, Beograd: Prosveta.
- Russell, B. (1905) "On Denoting", *Mind*, New series, Volume 14, No 56, 479-493. Na srpskom jeziku jeziku: Rasel, B. (1992) „O denotaciji” pr. Pavković A., Lazović Ž. *Ogledi o jeziku i značenju*, Beograd: Filozofsko društvo Srbije, 51-60.
- Russell, B. (1957) "Mr. Strawson on Referring", *Mind* 66, 263, 385-389.
- Saul, J. M. (2002) "Speaker meaning, What is said and What is implicated?" *Nous* 36:2, 228-248.
- Sainsbary, M. (1996) "How can We say something?" eds. R. Monk and A. Palmer, *Bertrand Russell and The Origins of Analytical Philosophy*, Southampton: Thoemmes Press, University of Southampton, 137- 155.
- Searle, J. R. (1968) "Austin on locutionary and illocutionary acts" *Philosophical Review* 77: 405-424.
- Searle, J. R. (1981) *Expression and Meaning, Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1971) "What is a Speech Act?" ed. J.R. Searle, *The Philosophy of Language*, Oxford: Oxford University Press, 39-54.
- Searle, J. R. (1974) *Speech Acts an essay in the philosophy of language*, Cambridge: Cambridge University Press. Na srpskom jeziku: Serl, Dž. (1991) *Govorni činovi*, Beograd: Nolit.
- Searle, J. R. (1975) "Indirect speech acts" *Syntax and Semantics*, Vol. 3, 59-72.
- Searle, J. R. (1975) „A taxonomy of illocutionary acts“ ed. K. Gunderson, *Language, Mind and Knowledge*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 344-370.
- Searle, J. R. (1989) "How Performatives Work?", *Lingusitic and Philosophy*, Vol.12, № 5, 535-558. Springer, URL: <http://www.jstor.org/stable/25001359>
- Schiffer, S. (2005) "Russell's Theory of Descriptions" *Mind*, I, 1136-1183.
- Schiffer, S. (1972) *Meaning*, Oxford: Oxford University Press.
- Sperber, D. Wilson D. (1995), *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell.

- Sperber, D. (1995) "How do we communicate?" eds. J. Brockman and Matson, *How things are: A science toolkit for the mind*. New York: Morrow, 191-199.
- Stalnaker, R. C. (2002) "Common Ground" *Linguistic and Philosophy*, 25, 701-721.
- Stalnaker, R. C. (1991) "Assertion" ed. S. Davis, *Pragmatics: A reader*; Oxford: Oxford University Press, 278-289.
- Stalnaker, R. C. (1999) *Context and Content*, Oxford: Oxford University Press.
- Strawson, P. (1950) "On referring" *Mind* 59: 320-344.
- Strawson, P. (1964) "Intention and convention in speech acts" *Philosophical Review* 73 (4), 439-460.
- Strawson, P. (1971) "Meaning and truth" *Logic-Linguistic Papers*. London: Methuen, 131-147.
- Sosir, F. (1991) *Problemi opšte lingvistike*, Beograd: Nolit.
- Smith, B. (1990) "Towards a history of Speech Act Theory" ed. Burckhardt A., *Acts, Meanings and Intentions: Critical Approaches to the Philosophy of John Searle*, Berlin and New York: de Gruyter, 29-61.
- Strol, E. (2005) *Analitička filozofija u XX veku*, Beograd: Dereta.
- Taylor, K. (1998) *Truth and Meaning*, Massachusetts: Blackwell.
- Vitgenštajn, L. (1969) *Filozofska istraživanja*, Beograd: Nolit.
- Urmson, J. O. (1977) "Performative Utterances" *Midwest Studies in Philosophy*, II, 120-127.
- Vanderveken, D. (2001) "Universal Grammar and Speech Act Theory" eds. D. Vanderveken, D. S. Kubo, *Essays in Speech Act Theory*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 25-62.
- Vujaklija, M. (1991) *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd: Prosveta.
- Wiggins, D. (1971) "On Sentence-sense, Word-sense and Difference of Word-sense: Towards a Philosophical Theory of Dictionaries" eds. D. D. Steinberg, L. A. Jakobovits, *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy Linguistic and Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press, 14-34.
- Wilson, D. Sperber D. (2002) "Truthfulness and Relevance", *Mind*, New Series, Vol.111m, No 443, 583-632.
- Warnock, G. J. (1972) "Some types of Performative Utterance" ed. G. J. Warnock, *Essays on J.L. Austin*, Oxford: Clarendon Press, 68-89.
- Warnock, G. J. (1981) "A questions about Illocutions" *Philosophia* 10, (3-4), 275-281.
- Yule, G., (1997) *Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press.

Biografija autora

Ivana Stojanović Prelević je rođena 2. 6. 1981. godine u Nišu, gde je završila osnovnu školu i gimnaziju. Filozofski fakultet u Nišu, smer Filozofija, upisala je 2000. godine. Diplomirala je 2005. godine na temu „Mišljenje i jezik u filozofiji Ernsta Kasirera i Martina Hajdegera“. Iste godine upisala je magistarske studije na Filozofskom fakultetu u Beogradu, smer Filozofija. Dobitnica je stipendije grada Niša, za studiranje mladih talenata na postdiplomskim studijama. Godine 2008. upisala je doktorske studije.

Radila je kratko vreme kao nastavnik u srednjoj školi, a potom kao saradnik na Filozofskom fakultetu u Nišu, Departman za novinarstvo, 2008/2009, na predmetima Novinarska etika i Nauka o komuniciranju. Na istom fakultetu, od 2010. godine, radi kao asistent na vežbama iz predmeta Novinarska etika, Nauka o komuniciranju, Kultura komuniciranja, Međukulturno komuniciranje i mediji, Metodologija medijskog istraživanja, i na master studijama – Medijska kultura i Mediji i obrazovanje.

Učestvovala je na brojnim domaćim i međunarodnim konferencijama u zemlji i inostranstvu, kao i na filozofskim radionicama u Dubrovniku, Kelnu i Lisabonu. Prevela je nekoliko filozofskih tekstova sa nemačkog i engleskog jezika. Do sada je objavljivala u vodećim nacionalnim časopisima i zbornicima, kao i u zbornicima od međunarodnog značaja. Oblast njenih interesovanja su filozofija jezika, epistemologija, primenjena etika (novinarska etika), komunikologija i filozofija medija.

Изјава о ауторству

Потписани-а Ивана Стојановић Прелевић

број уписа OF070105 2008

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

Перформативи и рефлексивна комуникацијска намера

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 13.VI.2013. године

ИСТ

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Ивана Стојановић Прелевић

Број уписа: OF070105 2008

Студијски програм: Филозофија

Наслов рада: Перформативи и рефлексивна комуникацијска намера

Ментор: Проф. др Живан Лазовић

Потписана Ивана Стојановић Прелевић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 13. VI.2013. година

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Перформативи и рефлексивна комуникацијска намера

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 13.VI.2013. година

